

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİ ASKER ALIM FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MÜRSEL GÜLER

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

TEZ ADI
SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİ ASKER ALIM FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZİ HAZIRLAYAN
MÜRSEL GÜLER

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ. DR. MALİKE BİLEYDİ KOÇ

İSTANBUL 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Mürsel GÜLER'in **Sakarya Meydan Muharebesi Öncesi Asker Alım Faaliyetleri** konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Malike BİLEYDİ KOÇ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Meral BALCI
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Burcu TAŞKIN
Üniversitesi İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İmza

.....

.....

.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 04/11 / 2019 tarih ve 2019/24-04 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VAKA-YI HAYRİYE OLAYI VE SONRASI ASKERE ALMA TERTİBATI.....	12
1.1. Yeniçeri Ocağı'nın Osmanlı Devlet Yapısındaki Yeri	12
1.2. Yeniçeri Ocağının Kaldırılması	12
2. TANZİMAT DÖNEMİ ASKERE ALMA TERTİBATI.....	15
3. 1846 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI.....	19
3.1. Kanunun Gerekçeleri.....	20
3.2.Kanunun Uygulamaları	20
4. 1870 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI.....	29
4.1. Kur'a Çekilme Usulü	29
4.2.Kanunun Uygulamaları	30
4.3. Tutanak Sorunu	31
4.4. Bedel Verme.....	32
4.5. Bosnalı Müslümanların Mükellefiyeti	33
4.6. Silah Altına Alınan Askerin Nakli Sorunu.....	34
5. 1886 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI.....	35
4.1. Nizamiye Kanunu.....	37
4.2. Redif Depolarına Asker Alımı	39
4.3. Seferberlik Nizamnamesi	40
6. 1908 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI.....	42
6.1. Teşkilat-ı Esasiye Nizâmnamesi	43
6.2. Trablusgarp Savaşı ve Gönüllülük Esası Uygulamaları.....	44
6.3. Balkan Savaşı ve Ahz-ı Asker Teşkilatı.....	45
6.4. 1913 Teşkilat-ı Umûmiyye-i Askeriyye.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

1. 1914 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI.....	48
1.1. Kanunun Uygulamaları	49
1.2. Askerlik Süresi	53
1.3. Sevk ve Celp İşlemleri	53
1.4. Askerî Vergi Uygulamaları	55
2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI OSMANLI ORDUSU HARP MÜESSİRİYETİ.....	56
2.1. 1915 yılı Harbi Ordu Tertibatı	57
2.2. 1916 yılı Harbi Ordu Tertibatı	59
2.3. 1917 yılı Harbi Ordu Tertibatı	61
2.4. 1918 yılı Harbi Ordu Tertibatı	63
3. MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI TERHİS EMRİ.....	65
3.1. İngilizlerin Terhis Çıkarları.....	69
3.2. Mütarekename Hükümleri.....	70
3.3. Ordu Birliklerinin Durumu.....	72
3.3.1. Doğu Anadolu'daki Konuşlu Birlikleri.....	72
3.3.2. Güney Anadolu'da Konuşlu Birlikleri	73
3.3.3. Batı Anadolu'da Konuşlu Birlikleri	73
3.3.4. Trakya ve Boğazlarda Konuşlu Birlikleri	73
3.3.5. Ordunun Terhis Edilmesi ve Silahsızlandırılması.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ: DİRİLİŞ	80
1.1. Kuvayı Milliye ve Gönüllü Asker Alımı Uygulamaları.....	82
1.2. Millî Müfrezeler	84
1.3. Hıyanet-i Vataniye Kanûnu.....	86
1.4. Asker Alım Tertibatı Uygulamaları	87
1.5. Firar Sorunu.....	87
2. DÜZENLİ ORDU DÖNEMİ VE İKMAL TERTİBATI.....	91
2.1. Sakarya Meydan Muharebesi Dönemi İkmal Hizmetleri.....	96
2.1.1. Sevkiyat ve Nakliyat Müdürlüğünce Yapılan Hizmetler	99
2.1.2. Millî Savunma Bakanlığınca Yapılan Hizmetler	103
SONUÇ	109

EKLER	115
KAYNAKÇA.....	123

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Sakarya Meydan Muharebesi öncesi asker alım faaliyetlerine Osmanlı'dan Cumhuriyete zorunlu askerlik ve uygulamaları araştırılmıştır.

Tez çalışmamda planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Doç. Dr. Malike BİLEYDİ KOÇ'a, her daim desteğini veren Doç. Dr. Meral BALCI hocama ve tezi yazmam konusunda desteğini hep yanımda hissettiğim eşim Gülsüm DURAN GÜLER'e teşekkürlerimi sunarım.

Mürsel GÜLER

İstanbul, 2019

ÖZET

Askerlik kavramı genel olarak; asker olma hali, askerlik ödevi, ordu hizmeti şeklinde ifade edilmektedir. Asker alma ise; bu, askerlik görevini yerine getirmek için yasaya uygun olanların toplanması olarak tanımlanmaktadır. Batı'da Fransız Devrimi'nin etkileri ile zorunlu askerlik uygulaması Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle geçerli hale gelmiştir. Tabi bu olaylardan önce, askerlik kavramsal olarak Dünya üzerinde asker olma hali mevcuttur. Ancak askere alım şekli, devlet organı içindeki farklı geleneklere dayanmaktaydı.

Ordu adı verilen askeri örgüt, devlet yapısındaki tüm silahlı kuvvetleri de ifade eder. Savunma ve saldırı amaçlı düzenlenirler. Ordular, tarih boyunca devletlerin ekonomik, sosyal ve politik durumlarındaki değişikliklere paralel olarak gelişti. Yeni keşifler ve silahlar orduları etkiledi ve savaşların taktikleri ve stratejileri ile orduların yapılarında değişiklikler oldu. Ordular para kazanmak ve yağmalamak isteyen paralı askerlerden veya bir amaç için savaşmak isteyen vatansever gönüllülerden oluşabilir. Zorunlu askere alım sistemi her sağlıklı erkek vatandaşı içeriyordu, ancak rejim altındaki silahların ele geçirilmesinden korkan ve kalabalık bir orduyu beslemek için parası olmayan devletler için uygun değildi. Zorunlu askerlik sadece uzun vadede vatandaşlık kavramını yasal boyuta getirerek gerçekleştirildi.

Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali'nin getirdiği zorunlu askerlik uygulamalarını tarihi süreç içerisinde yazılan yönerge, talimatları uygulamadaki aksaklıklar dolayısıyla tarihi süreç içerisinde yönerge, talimatlarda değişiklikler yapmış bu değişiklikleri asker alım faaliyetlerinde en yüksek düzeyde uygulamaya çalışmıştır.

Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde asker alım uygulamaları olağanüstü koşullarda gerçekleşmiştir. Bu koşullarda uygulanan asker alım faaliyetleri Millî Mücadele ve Sakarya Meydan Muharebesi öncesi asker alım faaliyetlerine yansımaları bu eserde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu askerlik, Tanzimat Fermanı, Redif Ordusu, Asker alma uygulamaları

ABSTRACT

The concept of military service in general; military service, military service, army service. Recruitment; This is defined as the gathering of those who are obliged according to the law to perform their military service. The definitions are based on a history that can be considered as close to the world history. It was reminiscent of the official discourse of the period of the publication of the French Revolution in the West and the Tanzimat Edict in the Ottoman Empire. Of course, before these events, military service was conceptually present on Earth. But the form of recruitment was based on different traditions within the state organ.

The military organization called the army also refers to all armed forces in a state structure. They are organized for defense and attack purposes. Armies have evolved in parallel with the changes in the economic, social and political situations of states throughout history. New discoveries and weapons have affected armies, and there have been changes in the tactics and strategies of war as well as in the structures of the armies. Armies could be made up of mercenary professional soldiers who wanted to make money and loot, or they could be made up of patriotic volunteers who wanted to fight for a purpose. The compulsory military system included every healthy male citizen, but was not suitable for states that feared the seizure of arms under the regime and had no money to feed a crowded army. The compulsory military service was only realized in the long term by bringing the concept of citizenship to the legal dimension.

During the historical process, the Ottoman Empire made changes in the instructions and instructions in the historical process, and tried to apply these changes at the highest level in recruitment activities.

During the Tripoli War, the Balkan War and the First World War, recruitment took place under extraordinary conditions. The recruitment activities applied under these conditions were reflected in the recruitment activities before the National Struggle and Sakarya Battle.

TABLULAR LISTESİ

Tablo 2.1: Eylül 1919 başlarında konuşlandırılmış kara ordusundaki kolordularla tümenlerin aynı tarihteki konuşlarıyla sorumluluk bölgeleri

Tablo 2.2: Kolordu ve tümenlerin kadro durumları ve silahları

GİRİŞ

Çin tarihi belgelerine göre, Türk tarihi MS 4. yüzyıla, Asya Hun Devletine kadar uzanmaktadır. Türk milleti bu tarihten önce de kuşkusuz vardı. Uyuğunu, dilini, geleneklerini ve göreneklerini kaybetmeden günümüze kadar diğer kültürlerle de etkileşim kurarak devam ettirmiştir. Asya Hun Devleti'nin yöneticisi Mete Han, dağınık Türk kabilelerini birleştirmiş ve en büyük imparatorluğunu yaklaşık 18 milyon kilometrekarelik bir alana kurmuştur.

Bir devletin 200 yıldan fazla bir süre hayatta kalabilmesi ve kendi kendine yeterli olan diğer devletlere karşı savaşarak zafer kazanabilmesi için elbette diğer devletlerin askerlerinden daha üstün vasıflara veya unsurlara sahip savaşçılar yetiştirmeleri gerekmektedir.

Eski Türklerde orduya ödeme yapılmamıştır. Türklerde ordu devletin doğal savunma gücü olmuştur. Nitekim kadınlar, erkekler, gençler, herkes her an savaşabilir bir konumda yer almıştır. Ordu bir halktı ve orduda yaşayan insanlar birer askerdi. Türk yaşam tarzı sürekli uyanıklık ve dikkat gerektiriyordu. Çünkü sık sık yapılan baskınların nereden ve ne zaman geleceği belli olmuyordu. Bu yüzden küçük aileler ve hatta ailenin en küçük yaştaki bireyleri bile geceleri gözetleme yapmak zorunda kalmıştır.

Yirminci yüzyılın başına kadar hayvanlar orduda hareketi sağlamıştır. Ordunun hareketliliği savaşta kazanmada çok önemlidir. Atlar üzerinde serbestçe hareket edebilen Türkler, oklarıyla, mızraklarıyla, son derece yetenekli etkili manevra yapabilen insanlar olarak bilinmektedirler. Çin kaynakları¹, Çin'in MÖ 19. yüzyılda Türklerden atlı birliklerin oluşumunu öğrendiğini itiraf etmektedir. Ordunun silahları diğer ülkelerde olduğu gibi ateşli silahlar icat edilmeden önce yakın dövüş silahları olarak bilinen ok, yay, mızrak, kılıç süngü, kalkan, kama ve gürz gibi silahlardı.

Eski Türk ordusunun en büyük askeri birimi 10 bin kişilik bir güçtü. Bu birliğe bölünme adı verildi. Tüm ordu 24 bölümden oluşuyordu. Bölümler 1000'lere, 100'lere, 10'lara bölünmüş ve ana unsurlar ve genel komutanlar baş olarak atanmıştır. Bu askerî örgütün ilk olarak Asya Hun İmparatoru Mete Han MÖ209-174 döneminde yapıldığı tespit edilmiştir. Sürmekte olan savaşlarda Hunlar en iyisiydi ve böyle bir askerî eğitim ve onun devam eden uygulaması, Türk binicilik savaşlarının mükemmelliğine yol açmıştır. Orduyu mesleği olarak seçen profesyonel

¹ W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1947, s. 31.

Türk askerleri de vardı. Büyük baskınlarda, özellikle Çin'e yönelik büyük seferlerde; kabilelerin yanı sıra devletlerden ordu birlikleri de savaşa katılmıştır. Bu daimî ordu görevlerine göre dört gruba ayrılırdı: Hanın özel muhafızları, Hanın koruyucu bölümü, bölünme ve garnizon bölümleri, şehirlerin düzeninden sorumlu garnizonlar. Türk yöneticilerin etrafındaki özel muhafızlar, Türk tarihinde her zaman önemli bir rol oynamıştır. Göktürklerin “eren” olarak adlandırdığı bu gardiyanlar için, daha sonraki Türk devletlerinde “alpin” ifadesi kullanıldı. Bu gardiyanlar sıradan askerler değildi, onlar büyük generaller ve devletin yöneticileriydi.

Orta Asya Türk devletlerinin şehirlerin ve kamu düzeninin korunmasından sorumlu garnizonları vardır. Garnizon birlikleri soylu erkeklere Shad ve Tudun'u komuta etmiştir. Bunların yanı sıra, Türk devletinde büyüklük ve alan orduları da vardır. Türk hakimiyetinin başkanları, başlangıçlarının başında olmasına rağmen; Shad ünvanını taşıyan bir askeri komutan tarafından atanmıştır.

Orta Asya'da kurulan Türk devletlerinde, askerî örgüt bir sürekliliktir. Hunlarda görülen askerî düzen diğer Türk devletlerinde de çok küçük farklılıklar göstermektedir. Hunlardaki 24 aşamalı askeri emir zinciri Oğuz'da ortaya çıkmaktadır. İlk Müslüman Türk devleti olarak kabul edilen Karahan Devleti'nin ordu örgütü, İslam öncesi Türk devletlerinin askerî örgütüne büyük ölçüde benzemektedir. Karahan ordusu esas olarak dört unsurdan oluşmaktadır. Saray korucularının güçleri, askeri ordu, hanedanın üyeleri ve devlet adamları devlete bağlı Türk gruplarının güçleriydiler. Saray muhafızlarının asıl görevi, hükümdarı ve sarayını korumaktı. Hassa ordusu, egemenlerin özel bir ordusuydu. Devletin belli bölgelerini veya illerini idare etmek üzere atanmış hanedanın üyeleri kendi emirleri altında ordulara sahipti. Hanedanlığın her üyesi kendi ordusuyla savaflara katılıyordu. Bunların dışında; Karahan Devleti'nde yaşayan Çiğil, Karluk ve Uğrak gibi Türk kabileleri de Karahan ordusuna askerî birlik veriyordu.

1040 yılında kurulan Selçuklular, Orta Çağ'ın en büyük askerî gücünü yaratmışlardır. Daha sonraki Türk devletlerine örnek teşkil eden Selçuklu ordusu; Çeşitli milletlerin seçimi ile özel saray eğitimi ile eğitilmiş, tören ve tanıtım kurallarını bilen ve egemenlerin emrinde olan Gulaman-ı sarayı, valilik, vali ve melik gibi önde gelen devlet adamlarının özel güçleri görevini üstlenmişlerdir. Kuruluşundan bu yana yerleşik bir devlet olan Selçuklular, Karahanlı ve Gazneli'de uygulanan gulam sistemini benimsemişlerdir. Bu sisteme göre, Hıristiyan çocukların ve ailelerinin rızası ile verilen Türk çocukları, saraya götürülmüş ve genel bilgi, saray adaleti ve askerlik konularında eğitim gördükten sonra yöneticinin muhafızlarına

katılmıştır. Muvazzaf askerler, seçkin komutanların himayesinde eğitimlerini sürdürmüş ve her dört ayda bir para almışlardır. Selçuklu tarihinde birçok ünlü devlet adamı bu sisteme göre büyüdü. Savaşa katılan ve isyanları bastırmak için atanan Hassa ordusu da maaş almıştır. Ek olarak, geçimlerini sağlamak için imparatorluğa dağılmışlardır; ama her zaman gitmeye hazır olan süvari birlikleri de vardır. Ancak, bu hassa askerleri kendi geçimleri (çiftçiler, köylüler) açısından belirlenen vergi miktarından daha fazlasını alamamışlardır. Belirlenen miktardan daha fazla vergi alınırsa, köylüler ve çiftçilerin büyük mahkemeye ve hatta doğrudan saraya gitme ve şikâyet etme hakları vardı. Selçukluların askerî organizasyonda yaptığı en önemli yeniliklerden biri ikta sistemi olmuştur. Bir yandan, yoğun nüfuslu orduların devlete yük olmadan beslenmesini sağlayan bu sistem, bir yandan da ülkenin daha gelişmiş hale gelmesine yardımcı olmuş, eski Türk toprak kanununun yeni koşullara uyarlanmasını sağlamıştır. Bu sistem, idari ve yasal olduğu kadar imparatorluğun en sağlam temellerinden biri olarak işlev görmüştür.

Anadolu'da kurulan Türk beylikleri, Anadolu Selçuklu askerî teşkilatının koruması altında olmuştur. Aynı askerî örgüt, Mısır, Anadolu ve Ortadoğu'da kurulan İhşitoğulları, Tulunoğulları, Eyyübiler, Kölemenler, Artuklular, Karakoyunlu, Akkoyunlular gibi Türk devletlerinde bazı küçük farklılıklar ile görev almışlardır. Timur ve Babür İmparatorluklarının askerî örgütleri, diğer Müslüman Türk devletlerinin askerî örgütlerinin klasik özelliklerini yansıtmaktadır. Değişen kurumlar değil, kullanılan isimler ve orduyu yaratan unsurlar önem taşımaktadır. Orta Asya'daki Hunlarla başlayan ordu teşkilatı, bazı küçük farklılıklara rağmen, hemen hemen tüm Türk devletlerinde, tarihi seyirde devam etmiştir. Yukarıda görüldüğü gibi, Türk ordusunun tarihi Türk tarihine aittir. En küçük insan topluluklarından en mükemmel topluma kadar Türkler, askerlik bilincinde olan, her zaman birbirlerine karşı disiplin anlamında hiyerarşiye uymuş ve orduların içinde bu anlayışın en ileri seviyesini gerçekleştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti, askerî bir yapıya sahip olarak kurulmuş ve kısa sürede gelişmiş, beylikten devlete geçiş yıllarında asker, silah tutan atlı kabile birliklerinden oluşmuştur. Karşılıklı çatışmalarda ve baskınlarda başarılı olan bu kuvvetler, uzun vadeli kuşatmaları sürdüremedikleri için kalelerin fethinde zorluklarla karşılaşmıştır. Bu da kalıcı bir ordunun kurulmasını gerektirmiştir. Aşiret kuvvetleri yerine sürekli görev yapacak düzenli ordu birimleri kurulmasına karar verilmiştir. Buna göre, yaya ve süvari birimleri kurulmuştur. Orhan

Bey'in ilk yıllarında yapılan askerî operasyonlardan sonra I. Murat zamanında da Yaya ve Atlı Kuvvetleri kullanılmıştır.

Hızla büyüyen devlet ve buna karşılık fetihler, Osmanlı devlet adamlarının askerî alanda yeni bir inisiyatif almalarına neden olmuştur. Savaş sırasında ele geçirilmiş ve askerlik hizmetine hak kazanmış Hristiyanlar, bir süre eğitildikten sonra asker olarak kullanılmıştır. Acemi Ocağı adı verilen bu askerî eğitim merkezi, ilk olarak Gelibolu'da kurulmuştur. Gelibolu Acemi Ocağı sekiz bölümden oluşmuştur. İstanbul'un fethinden sonra, Gelibolu Ocağı, Anadolu kıyıları ile Gelibolu arasında hizmet etmek için acemilere tahsis edilmiştir. Daha sonra Gelibolu Ocağı yerine İstanbul'un fethedilmesinden sonra İstanbul Ocağı kullanılmıştır. Ocağa ilk olarak mahkumlar alınmış ve doğrudan doğruya taş ocağına götürülmüşlerdir. Gelibolu, Çardak ve Lapseki arasında faaliyet gösteren ulaşım araçları tarafından günlük ücret ödendikten sonra Yeniçeri Ocağı'na bu mahkumlar alınmıştır. Ancak Hristiyan mahkumlar ellerinden geldiğince fırsat bulur bulmaz kaçmışlardır. I. Murat zamanında başka yeni bir uygulamaya geçilmiş bu yeni uygulamaya göre, savaşlarda köleleştirilmiş olan (8-12 yaşları arasındaki) genç Hristiyanlar, önce Anadolu'daki Türk köylülerin yanında, Türk ve İslami gelenek ve görenekleri öğrenir, öğrendikleri vakit ise küçük bir ücret karşılığında 5-7 yıl görev yapar, hayata adapte olduktan sonra ise orduya alınırlardı.

Yeni başlayan ocak için, Osmanlı dönemindeki Hristiyan çocuklar hüküm süren yasa uyarınca alınmıştır. Pençik kanunu, gerekliliklere ve zamanın kurallarına göre ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlanmıştır. Yasaya göre, yerel kadı ve sipahilerin yardımı ile köylerde elden ele dolaşmıştır ve kilise delegeleri bu ferman doğrultusunda kadılarla birlikte hareket etmiştir. Kanun uyarınca bir çocuğu olanın oğlu alınmayarak babasının hizmetine bırakılır ve birden fazla olanın bir tanesi alınır. Alınacak çocuğun soy ve sopolunun belli, iyi bir aileye mensup ve orta boylu olmasına dikkat edilirdi. Kısa boylu, köse, sanat sahibi olanlar, şehir kasaba gezerek gözü açılanlar ve babası çoban olanlar ocağa alınmazdı.

Devşirme sürüsü olarak adlandırılan bu çocuklar, iki yüz elli veya daha fazla kişi şeklinde sürücü ve gardiyan adı verilen gözetmenlerin izlenimi altında hükûmetin merkezine sevk edilirdi. İstanbul'a getirilerek muayene edilen bu çocuklara "Acemi Oğlanlar" adı verilirdi. Yeniçeri Kolordu başkanının huzurunda, kayıt altına alınır ve sünnet edilirdi. Toplandıkları alandan gönderilmeleri geleneksel bir düzen içinde olurdu. Böylece firar etmelerini önlemeye çalışmışlardır. Acemi Ocağı elemanlarına "ulüfe" denilen maaş verilirdi.

Bunun haricinde “adet-i zerpul” adıyla pabuç parası verilirdi. Acemi oğlanlarına bundan başka senede iki kat elbise ile Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren kıdemlilerine kaputluk, yağmurluk ve şalvarlık çuha ile sarı veya kırmızı renkte iki adet gömlek tahsis edilirdi. Farklı hizmetleri olan acemilerin kayıtları ve kabulleri “Dışarı Çıkış” olarak kabul edilmiştir. Acemilerin isimleri, İstanbul ağaları tarafından düzenlenen kitaplara kaydedilir ve yeniçerilere verilirdi. Acemiler kapıya giderken iki akçaağaçlı kitaplara kaydedilirdi. Kapıya yeni girenlere para karşılığı olarak, iki altın para verilirdi. Acemi ocağından yeniçeriye geçenler parçalara bölünür, bazıları Bostancı'ya bazıları ise diğer hizmetlere verilirdi.

Acemi oğlanları içinde Bosnalı Müslümanlardan Poturoğulları denilen devşirme çocukları hiçbir yere sevk edilmeden doğrudan doğruya saray hizmetine alınırlardı. Yine Bosna'dan devşirilen Hıristiyan çocuklarından kabiliyetli olanlar da doğruca saray adayı olarak ayrılırlardı. Sokullu Mehmet Paşa bunlardandır. Saraya alınacak acemiler için 18. yüzyılın ilk yarısına kadar Devşirme Kanunu'nun belirlediği kanun çerçevesinde yürütüldüğü görülür. Fakat Acemi Ocağı Nizamı 16. yüzyıldan sonra bozulmuş, Yeniçeri ve diğer ocaklara Müslümanlar da alınmaya başlanmıştır. Bununla beraber Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar İstanbul'da Acemi Ocağı ile Acemi kayıt ağları mevcut idi. 12 Acemi Oğlanlar Ocağı 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırılmıştır.

Yeniçeriler, Osmanlı ordusunun en önemli sınıfıydı. Yeniçeri Kolordusu padişahın özel kuvveti ve onun emri altında bulunmuştur. Zaman zaman yeniçeriler, egemenliğin otoritesine karşı çıktılar ve otorite içindeki ana unsur olarak görüldüler. Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan yozlaşma bu askerî sınıfı da etkilemiş ve savaşa yeteneğinin kaybıyla zararlı bir topluluk haline gelmiştir.

Osmanlı ordusunun askeri subaylarının kaynaklarından olan Yeniçeri Ocağı, 1363'te Sultan I. Murad döneminde kurulmuştur. Bu taş ocağı, Balkanlardaki gelişmelere dayalı disiplinli yaya birliğidir. Yeniçeri ordusunun temelini oluşturan Hristiyan çocuklar asker olarak toplanmış, eğitilmiş ve Osmanlılar tarafından kullanılmışlardır.

Acemilerden iyi ve orta derecede mezun olan ve başarısız sayılanlar sipahi birimlerine gönderilirdi. Acemi Oğlanlar görevlerine, bağlılıklarına ve savaşlardaki başarılarına göre yüksek kademelere geçmekteydiler.

15. yüzyılın ortalarında, Yeniçeri Ocağı bir Yaya Kesimi oluşumu (Cemaat) adlı bir sınıftan oluşuyordu ve 1451'de mezheplerin katılımıyla iki sınıf vardı. Başlangıçta her sınıfta bir grup vardı ve zamanla bunların sayısı arttı ve her bölüm için kullanıldı. Yaya birlikleri giderek yükseltildi. Sekban otuz dört bölümden oluşuyordu. Her bölümün kendine ait bir odası, bir kışlası, bir mutfağı vardı. Yaya bölgelerinde, bir nizamiye olarak görev alan komutanlar vardı. Ayrıca, birliklerin kethüda, odabaşı, orkilaç, bayraktar ve baş subay gibi yetkilileri de vardı.

Yeniçeri ordusunun en büyük komutanı yeniçeri hizmetçisi idi ve ondan sonra cunta geliyordu. Sırasıyla, ocağın büyük ağaları Kâhya veya kethüda, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, çavuş ve kıdemlidir. Emekli maaşı, ocağı tutan, personel kaydı ve maaş arayan bir kalem delegasyonu vardı. Yeniçeriler maaşlarını üç ayda bir alıyorlardı. Her bir kesime ait deri keselerinde hazırlanan maaş salı günleri verilirdi. Maaşlar, Sultan'ın gözetimi altında büyük bir törenle verilmekteydi. Maaş, arabi ayı adı verilen hicri yılın ayları boyunca verilmiştir. Yeniçeriler, kendilerini halktan ayırmak için kafalarına börk dedikleri beyaz keçeden yapılmış başlık takmışlardır. Güdük arkasına sıkışmış, omuzlarına uzayan parça yeniçerinin boynunu ve kısmen sırtını kapatmaktadır. Yeniçeriler börklerini eğri, subaylarıysa düz giyerdi. Subayların börklerinin başa giyilecek yeri sırma işlemeli olup buna üsküf derlerdi. Yeniçerilerin yemekleri bölük mutfaklarında pişerdi. Yiyecek masrafları her hafta yeniçerilerden toplanan paralarla sağlanmıştır. Her bölüğün bir aşçısı vardı. Yeniçeri'nin ilk günlerinde verilen ok eğitimi ve daha sonra tüfek eğitimi için bir eğitim salonu vardır. Burada, tatbikatları iyi bir savaşçı olma amaçlı yapmaktadırlar. Yeniçerilere 14. yüzyılın son çeyreğinde ok, yay, kılıç, kalkan, koşum takımı, harp aracı ve savaşta kazmaları için kazma kürekleri verilmiştir.

Divanın emniyeti için, bazı yeniçeriler divana nöbetçi gelmişlerdir. Toplantının sonuna doğru saray mutfağından gardiyanlara çorba verilir ve kışlalarına geri dönerlerdi. Sultanlar, tahta çıktıklarında, cülus denilen, yeniçerilere ikramiye verirlerdi. Yeniçerilerin birliklerinde ayrı yardım sandıkları da vardı. İhtiyacı olan birey parayı kullanabilirdi.

Osmanlı padişahının kendisi başa geldiğinde, tüm yeniçeri bir araya gelirdi. Kışlaların güvenliği için sadece gardiyan olarak adlandırılan gözetmenler katılmazdı. Kesinlikle padişahla birlikte, yeniçeri üyeleri de giderdi. Savaş zamanında ordunun merkez cephesinde bulunan yeniçerilerin önlerinde topçular ve onların önlerinde de azap denilen hafif yaya askerleri bulunurdu.

Yeniçeri Ocağı'nın en büyük komutanı olan ağanın eşliğinde, bazı günlerde, kapıcıların katılımıyla konsey kurulurdu ve taş ocağı ile ilgili çalışmalar konuşulurdu. Yeniçerilerden biri terfi ettirilirse, süvarilerin üst ve orta bölgelerine veya tımarhaneye atanırlardı. 16. yüzyılın başına kadar, Yeniçerilerin evlenmeleri yasaktı. İkinci bir işe giremezler ve kışladan da çıkamazlardı. III. Murad, oğlunun sünneti içindeki oyuncularını ödüllendirmek için ocağın yasalarına aykırı bir şekilde ocağa asker kaydetmiş (1582), Yeniçerilerin kademeli olarak bozulmalarına neden olmuştur. Başlangıçta belirli kuralları olan ocak; rüşvet, torpil, iltimas ve halkın tercih ettiği devletten, maaş almak için bir kurum haline gelmiştir. Bu durum daha sonra yeniçerileri, başıboş, itaatsiz, taşımak istedikleri gibi olmuştur. Aslında, Ocak, yeniçeriler arasında geçerli olan ve taş ocağı devlet içindir, anlayışı daha sonraları taş ocağı için devlet var yaklaşımı şekline dönüşmüştür. Taş ocağından kurtulmaya başlayanlara karşı, yeniçeriler sık sık isyan etmiş ve kazan kaldırarak maaşlarının yetersiz olduğunu söylemişlerdir. Barış döneminde, istedikleri gibi yaşadıkları için eğitim ve disipline sahip değillerdir; kayıtlı Yeniçerilerin çoğu ikinci bir işe girdiğinden dolayı, savaşa katılanların sayısı giderek azalmıştır.

Tüm olumsuz etkilere rağmen, Yeniçeri Ocağını, II. Mahmud dönemine kadar ne padişahlar ne de başka bir yönetici kaldırmayı başarabildi. Sultan II. Mahmud nihayet 15 Haziran 1826'da bu taş ocağına son verdi. Bu olguya Osmanlı tarihinde Vaka-yı Hayriye adı verildi.

Enderun Okulu, Edirne, Galata, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi'nin Enderun saraylarında, Saray-ı Hümayun'daki dış saraylarda faaliyet gösteren eğitim kurumlarına verilen addır. Enderun Okulu, Osmanlı Devleti'nde ileri bir eğitim kurumudur. Saray-ı Hümayun sarayında Enderun ile birlikte dış saraylarda (Edirne Sarayı, Galata sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve İskender Çelebi Sarayı) aktif olan bu eğitim kurumunun öğrencileri devşirme öğrencileriydi. Enderun okullarının en büyüğü Edirne Sarayı, en kısa ömürlü İskender Çelebi Sarayı ve en uzun süre eğitim veren Galata Sarayı idi.

Enderun Okulu'nun ilki, Sultan Murad tarafından Edirne'de, iç oğlanlarının yetişmesinde bir bölüm olarak kurulmuştur. İstanbul'un fethinden sonra, saray yeni hükümet merkezine taşınmış ve bu saray Kavak Meydanı'nda kalmıştır. 1675 yılına kadar faal olan Edirne Enderun Okulu sonrasında Musahip Mustafa Paşa tarafından kapatılmıştır. İlerleyen yıllarda, ordu askeri komuta edilmiş ve bugün askeri bir ofis binasına dönüştürülmüştür.

Enderun Okulları'nın en kısa hizmet ömrü İskender Çelebi Sarayı'dır. Eğitim ve öğretim alanındaki başarılı çalışmaları ile Kanunî Sultan Süleyman'ın sarayı kısa bir süre Enderun Okulları'na da dahil edilmiştir. İstanbul'da 1675 yılına kadar aktif olan Enderun Okullarından biri İbrahim Paşa Sarayıdır. Sultan II. Bayezid tarafından kurulmuş, 1675 yılında kapatılmış ve 1715 yılında Büyük Vezir Şehit Ali Paşa tarafından yeniden açılmıştır. Saray-ı Cedîdi'de inşa edilen Mahmut, Enderun-ı Hümayun ve Enderun Okulları, zaman içinde modernize edilen Galata saray ile birlikte tamamlanmıştır. Saray-ı Humayun'daki Enderun Okulları ve Enderun Mektebi dışında, diğerleri etkinliklerine 1675 yılında son vermiştir.

Enderun Okulu, yetenekli Hıristiyan çocukları (Devşirmeler); güvenilir devlet adamı, asker ve zanaatkar becerilerini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Başka bir deyişle, saray adamı, görgü hizmetleri için eğitmek ve bilgili olmak amacıyla kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek idari ve askeri görevlerini hazırlayan kaynaklardan birisidir.

Enderun okulunda, üç alanda öğrenciler yetiştirilmiştir.

1. Sarayın hizmetlerini gerçekleştirmek ve sarayın eserlerini öğrenmek (Saray ve protokol çalışmaları, görgü kuralları).
2. İslami ve diğer dersler (Türkçe, Arapça, Farsça, İslam Kültürü, Edebiyat, Tarih, Matematik) ile bilgi ve deneyim geliştirmek.
3. Beden eğitimi yapmak ve yeteneğini en iyi şekilde gösterebilecek bir sanat öğrenmek (Güzel yazı, ok, cirit atma, ata binme, güreş, müzik, hat sanatı, resim, minyatür, şiir).

Enderun, aşağıdan yukarıya doğru yükselen yedi odadan oluşmaktaydı. Öğrenciler sırayla her odanın gereksinimlerini yerine getirirlerdi. Her oda 1-2 yıl sürerdi. Bu odalar şöyle sıralanmıştır: Büyük ve küçük odalar, Doğanlılar Odası, Cep Odası, Kiler Odası, Hazine Odası, Has Odası ve hizmetleri aşağıdaki gibidir;

Küçük ve Büyük Odalar: Asıl iş, okuma ve yazma öğretmektir, bu iki oda orta seviyede listelenebilir. Askeri eğitim ve öğretim burada başlamış ve dersler uygulanmıştır. Ayrıca bu odalar öğrencileri diğer odalara gitmeye hazırlamıştır.

Doğanlılar Odası: Padişahın avda kullandığı doğanlara bakardı.

Seferli Oda: Sultan'ın çamaşırhanesine bakardı, öğrencileri sipahi grupları için hazırlardı ve yüksek öğretimin tamamlandığı bir sınıf oluştururdu.

Kiler Odası: Sarayın yemek servisine bakardı ve öğrencileri sipahi takımlarına hazırlardı. Bu oda aynı zamanda yüksek öğrenim tamamlama sınıfını yarattı.

Hazine Odası: Hazine ve padişahın değerli eşyalarına bakar, müteferrika, çeşnigir, sipahi hazırlardı. Yüksek öğretimin ihtisas sınıfını oluştururdu.

Has Oda: Sultan'a en yakın servislerde en üst derece iç erkeklerden oluşan odadır Müteferrika, Çeşnigir ve Sancak Beyin, eğitim gördüğü yüksek öğretimin uzmanlık sınıfıdır.

Enderun Okulları'ndaki ilk müfredat, yalnızca Kur'an-ı Kerim, ilm-i hal ve tecvit gibi dini bilgiler tarafından verilen derslerle sınırlıydı. Sultan II. Murat Müfredat programlarında ilerleme kaydeden, tefsir, hadis, fıkıh, feraiz, şiir ve inşaat, müzik, delegasyon, hendek, coğrafya, ilm-i kelam, mantık, meanî, bedi ve bilgelik derslerinde yer almıştır. Fatih döneminde, Enderun Okulları İstanbul'a taşınmıştır. Bayezid döneminde büyümüş olanlara, müezzinbaşılık, berberbaşılık, tüfekçibaşılık, başlalalık, marangozluk işleri ile işe başlama ve insanlara hizmet etme fırsatı verilmiştir. II. Bayezid döneminde, Enderun Okulu'ndaki öğretim Kuran, Arapça, Farsça sınıflarına dayanmakla birlikte, her bir iç çocuğun aşçılıktan veya ayakkabıcılıktan müzecilik ve teselli etmeye kadar ayrı ayrı ölçülme kabiliyetine dayanıyordu. Eğitim ilkesine göre Enderun Okulları, akademiye dönüştürülmüştür.

Dersler dışında ata binmek, iyi silâh kullanmak isteyenler cündîbaşı ağanın tavsiyesine göre lokmacı veya bamyacı takımlarından birine yazılarak burada iyi bir silahşor olarak yetişmişler, güzel yazı, cilt sanatı, tezhip, tasvir, mimari gibi sanatları merak edenler, musiki, şiir, edebiyat ve tıp, matematik, hendese gibi bilimlere ilgi duyanlar da ilgilendikleri alanlarda sarayda görevli bilginlere veya ehl-i hıref-i hasa üstatlarına devam etmişlerdir. Bunlar için hükümetçe zamanın en büyük sanatkârları ve bilim adamları görevlendirilmiş, saray-ı hümayun hocaları unvanını alan bu üstatlar haftada bir kere genellikle salı, çarşamba ve cumartesi günleri Enderun Mekteplerine gelmiş, gelişleriyle dört öğrenci kollarına girerek o günkü konuyu işlemeye başlardı. İç oğlanları, aldıkları bu dersle yetinmezler, kendilerinden ileri olan eskilerin çevrelerinde 4-6 kişilik gruplar meydana getirerek kendi kendilerine çalışmalarına devam ederlerdi. Böylece 7-8 yıllık bir eğitim ve öğretimden sonra çoğunlukla iyi bir silahşor

ve zamanın kültürünü bilen bir aydın, bazen de bilgin veya sanatkâr olarak Enderun Mekteplerinden mezun olurlardı.

Enderun Okulları'nda eğitim ve öğretim Sultan II. Mahmut hükümdarlığına kadar bu şekilde devam etmiştir. Medresenin aksine Enderun Okulları, modern eğitimin genişlemesinden ve yayılmasından kendilerini korumak için modern eğitim ilkelerini benimsemekle yetinmemiştir. Ancak, kentte Türk veya ecnebi gibi çeşitli genel kültür kurumlarının ve meslek okullarının, özellikle bu okulu terk edenlerin bu gibi kurumları açması, Tanzimat'tan önceki dönemde olduğu gibi devlet görevlerine atanmalarındaki üstün statülerini kaybetmelerine neden olmuştur. 1908 Anayasal Monarşisinin ilanından sonraki günlerde, Enderun Okulu kimliğini taşımayan Galatasaray hariç hepsi kapatılmıştır.

Ordu ve saray yetkililerini eğitmek için kurulan Enderun Okulu, Osmanlı görevlilerini eğiten ilk okullardan biridir. 79 Büyük Vezir, 3 Şeyh ül-İslam, 36 Yüzbaşı-i Derya ve sayısız önemli pozisyonda bulunan devlet adamı yetiştirmiştir. Bunların arasında Fatih'in askerleri; Mahmud ve Gedik Ahmed Paşalar, İbrahim ve Sokullu Mehmet Paşa gibi devlet adamlarının yanında, Evliya Çelebi gibi ünlü gezginler ve Mimar Sinan gibi ünlü kişiler de vardır.

Enderun Okulu'na giremeyenler için, Osmanlı ordusunun çeşitli askeri seviyelerinde hizmet vermek üzere askeri sanat okulları kurulmuştur. Bu kurumlardan biri Cebeci Ocağıdır. Bu taş ocağı, yeniçerilerin ihtiyaç duydukları savaş malzemelerini, deve ve katırlarla taşıyarak öndeki öncü birliklere getirmişler, savaştan sonra tekrar toplamışlar, onarım ihtiyacı olanları tamir etmişler ve silah depolarında tutmuşlardır. Yeniçeri Ocağı gibi, Cebeci Ocağı'nın kaynağı Acemi Ocağı'na dayanmaktadır. Cebeci Ocağı'na götürülecek insanlar, Başlangıç Erkekleri Mahallesi'nden seçilmekteydi. Bir çırak olarak başlayan acemiler, başardıkları sanatın ustaları olarak işlerine devam etmişlerdir. Cebeci Kışlası, Ayasofya Camii'nin karşısındaydı. Ayrıca bu taş ocağına ait bir fabrika da vardı.

19. yüzyılın ortalarında, beş yüz ve daha fazla kolunu oluşturan, silah yapan, tamir eden, barut tedarik eden ve atık su temin eden ayrı sınıflar vardır. Cebeci Ocağı'nın en yüksek rütbeli subayı Cebecibaşı olarak adlandırılmıştır. Yeniçerilerin muhafız olduğu kalelerde cebirler vardır. Barış zamanında kendilerine tahsis edilen kışlalarında, mütevellî heyeti nezaretinde yaşamışlardır. Askeri sanat okullarından biri olan Topçu Ocağı. Top dökme, top atma ve top projesi yapma gibi işleri yapmak için kurulmuştur.

Bu çalışmada amaç, Türk toplumunda son derece önemli olan askerlik ve asker alım hizmetleri Sakarya Meydan Muharebesi öncesi döneme kadar olan gelişimi ve uygulamalara yönelik geçirdiği değişiklikleri, görevi yürüten birimlerin zaman içerisinde teşkilât yapısındaki değişiklikleri, yükümlülük haline gelen bu göreve karşı vatandaşların tavırlarının ortaya konması amaçlanmıştır. Bedel-î şahsî, bedel-î nakdî, bedelli askerlik, yedek subaylık, muvazzaf subay/astsubaylık, uzman erbaşlık ile seferberlik konuları ile pekiştirilerek yapılan askere alma uygulamalarına yer verilmiştir.

Bu çalışmada, asker alım faaliyetlerinin tarihi seyri ele alarak araştırma safhasında Genelkurmay Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivinden faydalanıldı. Arşiv belgeleri ışığında değerlendirmeye alınarak bir sonraki döneme etkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu konuyla ilgili Mehmet Vurmaz'ın Osmanlı Dan Cumhuriyet'e Askere Alma Sistemi (1826-1970), Rıdvan Ayaydın'nın Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler (1826-1914), Faruk Ayın'ın Tanzimat Fermanının İlânından Sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Uygulanan Askeralma Usulleri (1839-1914) eserlerinden faydalanılmış bu eserler kanun ve uygulamaları anlatılmış bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı, Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşiv kanadı eksik kaldığı görülmüştür.

Bu çalışmada askere alım faaliyetlerini üç bölümde inceledik çalışmanın birinci bölümünde Vaka-yı Hayriye Olayı ve Tanzimat Fermanı ve zorunlu askerlik uygulamalarını ortaya koymaya çalıştık. İkinci Bölümde 1914 tarihli Kur'a Kanunu ve Birinci Dünya Savaşı boyunca uygulamalarını irdledik. Üçüncü Bölüm ise Millî Mücadele dönemi Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçip Sakarya Meydan Muharebesi öncesi olağanüstü halde asker alım uygulamaları incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı Sakarya Meydan Muharebesine kadar geçen süreçte Osmanlı'da asker alım tertibatlarını literatür taraması doğrultusunda açıklamaktır. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde yeniçeri ocağı Vaka-yı Hayriye olaylarından itibaren düzenli ordu dönemine dek kronolojik bir biçimde ilerlenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VAKA-YI HAYRİYE OLAYI VE SONRASI ASKERE ALMA TERTİBATI

1.1. Yeniçeri Ocağı'nın Osmanlı Devlet Yapısındaki Yeri

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren varlığını sürdüren Yeniçeri Ocağı, 1826 yılında II. Mahmud tarafından Vaka-yı Hayriye olarak isimlendirilen olaydan sonra kaldırılmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın Osmanlı Devlet yapısındaki yeri ve önemi azımsanamayacak derecede önem arz etmektedir. Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Devleti'nin kurucu askeri unsurlarından olmasa da beylikten devlet olma sürecine ve kurumsallaşmaya geçerken en büyük askeri sistem rollerini üstlenmiştir.

Yeniçeri Ocağının işleyişi ve ilkelerine dair 1606 tarihinde yazılmış olan Mebde-i Kavanin-i Yeniçeriyen adlı eser kuruluş tarihi olarak I. Murad'ın 1363 tarihli Eflak Seferini işaret etmektedir. Uzunçarşılı da Ocağın kurulma tarihi olarak I. Murad zamanını verir ve Kavanin'de geçen pençik usulü açıklamasına binaen kanunnamenin kaydını 1362 veya 1363 tarihli olarak vermektedir.

16. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Yeniçeri Ocağı kurulduğu ilk yıllardan itibaren istisnai olaylar hariç devletin en güvendiği biricik hizmetkarlarıydılar. Bu süreye kadar Osmanlı Devleti'nin; taşrada gözü kulağı, İmparatorluğun çeşitli yerlerinde Osmanlı Halifesi'nin temsilcisi, dostlara şükür, düşmanlara da korku vesilesi olarak görülüyorlardı. Bu güveni tarihi süreçte çeşitli savaşlarda gösterdikleri yararlılık ve isyancıların cezalandırılması ile tasdik ve tatbik etmişlerdi.

17. yüzyılın sonlarına kadar Yeniçerilerin bu özelliklerini kısmi olarak çıkan çatışmalar dışında koruyabilmiştir. Yapıları, başarıları ve etkinlikleri gösterdikleri askeri kabiliyetleri itibariyle de Avrupalı devletlerin dikkatini çeken bu birliğin taklit ve benzerleri Avrupa devletleri nazarında da, yakalanmaya çalışılmıştır.

1.2. Yeniçeri Ocağının Kaldırılması

16. yüzyılda Yeniçeri Ocağı klasik yapısıyla 100 cemaat ortasından, 35 sekban bölüğünden ve 61 ağa bölüğü ile yaklaşık 12.000-15.000 personel kadardı. Yeniçerilerin bu sayısı 16. yüzyılın sonlarından itibaren yer yer ihtiyaca binaen yer yer de padişahın gönlünü hoş eden ve eğlendiren oyuncuların ve çalgıcıların girmesi sonucu yapılan usulsüz alımlarla giderek artmıştır.

Padişahlar vesilesiyle ilerleyen safhalarda Devlet kademelerinde oluşan rüşvet, iltimas gibi gayrimeşru yöntemler Ocaklara yansımış, kanunlara ve nizama aykırı Yeniçeri olma,

Kuloğlu, Kulkardeşi gibi alakalar kurularak Yeniçerilikle alakası olmayan kişiler Yeniçeri olarak esamileriyle dışarıdan ulufe almaya başlamışlardı. Bu durum mali anlamda da büyük devlete büyük yük oluşturmuş II. Selim'in son zamanlarında mevcut olan 20.000 Yeniçeri mevcudu 1592 tarihinde iki buçuk katına çıkmıştı.² Ocağa ayaktakımı olan soytarılar, rüşvetçiler, oyuncular gibi alakasız kişiler alınarak Ocağın içi ayak takımlarıyla dolmuş, Ocağa kaidelere aykırı Acemiler, Yeniçeriler alınmış, esnaflık yapmaları yasak olduğu halde esnaflık yapmış, evlenmişlerdi. Nicelik olarak artan Yeniçerilerin nitelikleri azalarak savaşlarda 10 bin kişi ile elde ettikleri askerî başarıları 50 bin kişi ile elde edemez hale gelmişlerdi. 1622 yılına gelindiğinde Yeniçerilerin bu amansız algısı, devlet içinde filleşecek Yeniçeriler üzerinde bir düzeltme yapamayacağını anlayan II. Osman'ın Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma fikri duyulduktan sonra tahtan indirilip Yedikule zindanlarında öldürülecekti³. IV. Murad devrinde (1522-1540) genel manadaki katı ve sert politikasından Yeniçeriler de nasibini almış, IV. Murad Yeniçerileri belli ölçüde askeri düzene sokmayı bařarmıřtı⁴. IV. Murad'dan sonra ise durum yine eski haline dönmüş, rüşvet adam kayırma, fesat tabiri caizse bütün kötülükler Ocağın içine dahil olmuştu. Ara ara da çıkardıkları isyanlar dolayısıyla Devlet içerisinde onların memnun edilmesi neredeyse birinci sırayı alacaktı. 1640 yılından 1826 yılına kadar Devlet resmen Yeniçerilerden eziyet çekmiş; üst üste alınan mağlubiyetlere rağmen ne modernizasyonu ne de askerî eğitim ve talimi kabul ediyorlar, devlet içerisinde adeta kanser hücreleri gibi yayılıp devlete zarar veriyorlardı. Çeşitli evrelerle farklı Padişah ve Devlet adamları tarafından düzene sokulmaya çalışılan Yeniçeriler her zamanki gibi asiliklerini sürdürüyor, sırf bu işe kalkıştılar diye Devlet adamlarını ve görevlilerini canlarından ediyorlardı.⁵

Yeniçeri Ocağı'nın Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu göz önünde bulunduran II. Mahmud, 1808'de Nizam-ı Cedid ordusuna benzer şekilde, Sekban-ı Cedid adı verilen bir ocak kurmuş ve Yeniçeri Ocağı'nda da ıslahat yaptırmıřtır⁶. Ancak, ortaya çıkan ayaklanma sonucunda bu ocağın da kuruluşundan bir yıl sonra ortadan kaldırılması gerekmiştir. Tahtta II. Mahmud'un otorite ve iktidarı sağlamlaştıkaça II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nın ilgası için ileri gelen Yeniçeri üst rütbeli askerleri devlet kademesi içerisinde eritmeyi başarmış

² Mustafa Nuri Paşa, *Netayicu'l-Vukuat*, C.I-II, Haz. Neşet Çağatay, Ankara 1979, s.154.

³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, 2017, s.76

⁴ Ünal, a.g.e, s.76.

⁵ Ünal, a.g.e, s.79.

⁶ İlber Ortaylı, Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, 1987, s. 29.

yaptığı bu çalışmalar Yeniçeri Ocağı'nın tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetler üzerinde yorumlanmıştır.⁷

Osmanlı Devleti yöneticilerini yeni arayışlara iten bu sebepler, Devlet içindeki gelişmelerin yanında, dışarıdaki harp stratejileri, askerlik sistemi ve teknolojisindeki gelişmelerden de kaynaklanmaktadır. Çünkü, kökleri 1789 Fransız Devrimi'ne uzanan zorunlu askerlik hizmeti uygulamaları, Avrupa'da başlamış ve yapılan uygulamalardan olumlu sonuçlar alındığı gözlenmiştir. Ancak, zorunlu askerlik hizmetinin kendine özgü bazı problemleri bünyesinde barındırmadığını da söylemek mümkün değildir. Özellikle başlangıçta, Fransızlarınki gibi nispeten uzun hizmet dönemlerine dayanan zorunlu askerlik sistemlerinin (sekiz yıl veya daha fazla), oldukça büyük ve pahalı muvazzaf ordulara yol açması büyük bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Zira, savaş zamanlarının dışında âtil durumda kalan bu askerlerin, devlet için hem ek külfet hem de genç nüfusun silâh altında olmasından dolayı, işgücü kaybına neden olması söz konusudur. Bunun yerine, Prusya'da olduğu gibi erkek nüfusun düzenli muvazzaf orduda bir ilâ üç yıl hizmet etmesi, bunu takiben birinci ve ikinci sınıf ihtiyat olarak kalması ve nihayet, sadece bir düşman işgali durumunda faal hale getirilen milis güçlerinde görev alması modelinin daha etkili ve devletler için daha ekonomik olacağı görülmüştür⁸.

Yeniçeriler, Yeniçeri ile ilgili olanlar ve Yeniçeri ile ilişkili olduğuna inanılanlar idam edildi ve hatta mezarlıklardaki yeniçeri başlıkları kırdırıldı. Ayrıca, valilere illerdeki taş ocaklarını imha etme emri gönderildi. Ayrıca, ocakların Yeniçeri Ocağı ile yakınlığının tahrip edilmesi istenmiştir. Ayrıca, Bektaşî Emri Yeniçeri Ocağı'na yakın olmasından dolayı yasaklandı. Bektaşîler, dine aykırı şeyler yaptıkları gerekçesiyle takip edildiler ve hatta önde gelenlerin bazıları İstanbul'da idam edildi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması Osmanlı Tarihinde Vaka-yı Hayriye olarak adlandırıldı. Bu olaydan itibaren II. Mahmut yıllarca tasarladığı reformları uygulamaya başlayacaktır.

⁷ Ahmet Yaramış, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansıması”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), 93-102, 2006, s.94.

⁸ Mehmet Vurmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askere Alma Sistemi (1826-1970)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.9.

2. TANZİMAT DÖNEMİ ASKERE ALMA TERTİBATI

Osmanlı Devleti'nde şüphesiz en önemli gelişmeler II. Mahmut döneminin son yıllarında atılmış, asıl uygulamaların da Abdülmecit döneminde yapıldığı kapsamlı ve kalıcı yeniliklerin gerçekleştirilmesidir. Avrupa'daki gelişmelerin ve düzenlemelerin farkında olan kıdemli devlet adamlarının, özellikle Mustafa Reşit Paşa'nın teşvik ve desteğiyle II. Mahmut'un bıraktığı noktadan daha ileriye gitmeyi hedefleyen yeni sultan Abdülmecit'in katkısı ve onayıyla bilindiği üzere, 3 Kasım 1839'da ilan edilen yenileme hareketi, İmparatorluğun dağılmasına kadar aralıksız devam etti. Bu periyot 1876 arasında yapıldığı için, Tanzimat Dönemi; olarak adlandırılır. Bu dönemde, her şeyden önce, devlet yapısının temel taşları olan tüm kurumlarda yenilikler yapılmıştır. Merkezi hükümete öncelik verilmiş ancak il teşkilatı, güvenlik, eğitim ve öğretim, basın, ekonomi, sağlık ve diğer alanlarda kalıcı yenilikler yapılmıştır.⁹ Bu yeniliklerin bazıları doğrudan ilgilidir. Bazılarının dolaylı olsa da askerlikle bağlantısı vardır. Konuyu daha iyi anlamak için, gerekli düzenlemelerin bazılarını hatırlatmak uygun olacaktır.

II. Mahmut döneminde, Avrupa örneğinde modern bir ordu kurulması yönünde çok önemli adımlar atıldı, ancak iç ve dış meseleler nedeniyle istenen sonuçlara kısa sürede ulaşılamadı. Bu durum karşısında, Tanzimat Fermanı'nı hazırlayanlar, askerlik alanında yenilik yapma gereğini vurgulayamadılar. Gerçekten de öyleydi. Fermanda vurgulanan bir konu askerlikti ve sorun şu şekilde özetlendi:

“ ...Vergilerin önceden bilinmesi önemlidir. Devlet, ülkesini korumak için elbette askere muhtaçtır ve bunun için masraf yapmak zorundadır...herkesin gücüne göre uygun bir vergi ödemesi ve devletin kara ve deniz askeri masrafları ile diğer giderlerini gerekli yasalarla sınırlandırıp belli ederek masraflar ona göre yapılacaktır. Askerlik meselesi dahi söylediğimiz gibi önemli meselelerdendir. Memleketi korumak için asker vermek halkın boynunun borcudur. Fakat şimdiye kadar bölgelerin nüfus miktarı göz önünde tutulmayarak kiminden fazla kiminden noksan asker istenmekte idi. Bu da hem kuralsızlığa hem de tarım ve ticaretin zarar görmesine sebep olmakta idi. Diğer taraftan asker olanların ömürlerinin sonuna kadar bu hizmette bırakılmaları kendilerinin ümitsizliğe düşmeleri sonucunu vermekte, soy sop sahibi olmalarını önlemekte idi. Bundan dolayı şimdiden sonra her bölgeden gerektiği zaman

⁹ Murat Ünsaldı, *Batı Cephesi'nde Kuvayı Milliye ve Düzenli Orduya Geçiş (Özellikle Askeri Stratejik Açından)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1987, s.79.

istenecek askerin daha iyi bir usule göre alınması ve dört beş sene müddetle sıra ile hizmet etmelerini sağlayacak bir usul bulunması gerekmektedir.... Diğer taraftan askeri Tanzimat da Bab-ı Seraskeri Dar-ı Şura'sında söylenecek gereken kanunlar kararlaştırılacaktır...".¹⁰

Tanzimat Fermanı'ndaki ordu hakkındaki bu düşünceler, II. Mahmut'un bu alanda yaptıklarının eksikliğini ortaya koydu. Nitekim, ülke idaresinde yapılan düzenlemelere paralel olarak, askerlik alanında kalıcı ve temel değişiklikler yapılacaktır. Fermandada, karar verecek ve bu değişikliklerin uygulanmasını izleyecek olan oluşumun Bâb-ı Seraskeri'ye bağlı Dar-i Şurâ-yı Askerî olduğu belirtildi. Bu konsey, aynen Meclis-i Vâla-yı Ahkam-ı Adliye Sarayı ve Ayan Meclisi gibi II. Mahmut, saltanatının son yıllarında kurulan üç önemli konseyden biriydi. Ancak, Tanzimat döneminde tıpkı Parlamento gibi etkinliğini gösterebildi.

Şimdiye kadar, her yönüyle ülkeye zarar veren ülke nüfusuna bakılmaksızın, düzensizce askere alınan askerlerin düzensiz olarak alındığı belirtildi. Yaşamlarının sonuna kadar silah altında kalanların gözaltına alınması, onları yorgun ve yorucu hale getirdi ve aynı zamanda verimliliği düşürdü. Bu nedenlerin gerekli olması durumunda, askerlik hizmetinin süresinin askerlerin talep etmesi için dört veya beş yıl olarak belirlenmesi gerektiği ve sırayla yeni bir düzenleme yapılması gerektiği belirtilmektedir.

1835'ten bu yana Osmanlı ordusunda Tanzimat Ferman'ın Prusyalı komutan Helmuth von Moltke'in de yabancı uzman olarak çalıştığı ve gözlemleri doğrultusunda şu tespitleri önemlidir. Moltke'ye göre, askerlerin devlete karşı direnişlerinin nedeni, askerlik hizmetlerinden korkmalarıydı. Sonuç olarak, firar ediyorlardı.

Dokuz kişiden birinin Anadolu'daki birliklerde ölmesi ve dört kişiden birinin hasta olması durumunda, halkın askerlikle ilgilenmeyeceği açıktı. Bu durum, devletin halka daha fazla baskı yapmasına neden oldu. Toplanılan askerler bu zaman zarfında firar etmemeleri için zincire vuruluyor ve askerlik süreçleri boyunca adeta bir mahkûm muamelesi görüyorlardı. Ancak erler buldukları her fırsatta kaçma teşebbüsünde bulunmaya devam ediyorlardı. Bu sırada erlerin yakalanması için kişi başına başlarda 25 sonraları 100 altına varan ödüller dağıtmaya başlandı. Bu firariler sorunu ordu komutanlarının düşmandan çok asker firarisini engellemeye çaba göstermelerine sebep oluyordu.¹¹

¹⁰ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", Belleten, XXVIII/112, Ankara 1964, s. 612-614.

¹¹ İbrahim ARTUÇ, *Büyük Taarruz*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1986, s.95

Tüm bu sebepler üzerine yapılacak askerî yasalar ve yönergeler, Bab-ı Serasker-i Dar-ı Şura'da tartışıldıktan sonra padişahın onayına sunulacaktı. Ve nihayetinde askerlik ile ilgili düzenlemeler 6 Eylül 1843 tarihinde yürürlüğe girmişti.

Kanun, Tensikat-ı Celile-i Askerî Kanunu olarak anılıyordu. Yayınlanan açıklamada, kanunun temel hükümleri aşağıdaki şekilde ifade edildi.

Bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun huzuru ve selameti için, askerlerin askere alınması için makul ve adil bir prosedürün tamamlanmasına izin vermiştir ve aşağıdaki yazılar sultan tarafından onaylanmıştır: *“Nizamiye askerlerinin hizmet süresi beş yıl olarak belirlenmiştir. Beş yıl hizmetten sonra, taburcu edilen Nizamiye ordusu, yedi yıl boyunca redif sınıfında görev yapacak ve her yıl bir ay boyunca ait oldukları kaza merkezlerine davet edilecektir. Her yıl Mart ayının ilk gününde askerler odunun beşte biri tarafından yenilenecek. Şu andaki seferberlik haklarına sahip askerlerin isimlerini içeren listeler düzenlenecek ve nizamiye askerlerinin yerlerini dolduracak yeni üyelerin gelmesiyle orantılı olarak kademeli olarak tahliye edilecektir”*¹²

Bu kanun ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mevcut askerî sistem yeniden düzenlenmiştir. Askerlik Ocak olmaktan çıkıp Kur'a sistemine bürünmüştür. Avrupa ordularından ek olarak, kadrolar da alındı. Piyade, süvari ve mühendislik birimleri için Fransızca talimatlar hazırlandı. Topçu birimleri Prusya'daki sisteme göre eğitim verildi. 1844'ten sonra, yirmi yaşına ulaşmış gençler çizelge sistemiyle askere alınmaya başlandı ve gönüllüler de doğrudan askere alındı.¹³

Askerlik süresi, Kura Kanunu'nun kabulü ile sınırlıydı. Bir askerın ordudan ne zaman ayrılacağı belli değildi. Kur'a Yasasını hazırlayan Prusyalı subaylardı. Yukarıda belirtildiği gibi, askerlik hizmeti on iki yıla indirildi; beş yıl aktif olmak üzere ayrıyeten yedi yıl yeniden düzenlendi. Kur'a da ismi geçmeyen bir kişi o yıl askerlikten muaf tutulurdu.

Nizamiye olarak adlandırılan ordu bu dönemde genişletildi. Zorunlu askerlik hizmeti, devletin birçok yerinde 1845'te resmen başlatıldı. Artık Müslüman olmayan vatandaşlar da askerlik yapmaları istendi. Bununla birlikte, Müslüman olmayanların ordu içinde olması birçok gerginliğe neden olacağı düşünülmesinden kısa bir süre sonra Müslüman olmayanlara bir

¹² Yüksel Nizamoğlu, *Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri*, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2010, s.51.

¹³ Ahmet Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, Tarih Vakfı-Yapı Kedi Yayını, İstanbul 1999, cilt 6-7-8, s.1107.

seçenek önerildi. Buna göre Bedel-i Askerî adlı özel bir vergi ödeyerek Gayr-i Müslimler askerlik yapmazdı. Genel olarak, Hıristiyanlar tercihlerini bu yönde kullanırlardı. Gelecekte Müslümanlar da bu prosedürden faydalanabileceklerdi. Ancak, devletin talep ettiği miktar çoğu insanın ödemesi için çok fazlaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, ekonomik, askerî sıkıntıların olduğu bir dönemde, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla hayata geçirilen ve vatandaşlık görevi olarak kabul edilmek istenen, askerlik hizmetinin yerine getirilmesinde karşılaşılan zorluklar; savaşlar ve yenilgiler günden güne arttı. Tekrarlanan askere alımların durumları ve asıl askerî hizmeti gerçekleştirenlerin hizmet sürelerinin uzunluğu gibi ekonomik ve sosyal konuların birleştirilmesinin askere alım uygulamaları ve başlangıçtaki tüm toplum yaşamı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, ekonomik ve sosyal ortamdaki eksikliklerin veya istenen seviyeye ve iyileşmeye ulaşamamasının, isyan ve haydut olaylarının başlamasına ve dolayısıyla kamu düzeninin ortadan kalkmasına yol açmasıdır.¹⁴ Böyle bir durum Devletin otoritesini tehdit etti ve faaliyetlerini durdurdu. Çünkü, haydutlara karşı bir önlem olarak, Devlet, haydutların bulunduğu bölgelerden asker gönderecek vatandaşı bulamama sorununun yanı sıra asker tahsis etmek zorunda kaldı.

¹⁴ Suat İlhan, *Türk Askeri Kültürünün Tarihi Gelişmesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 188.

3. 1846 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI

Bu yasa en az yedi yıllık çalışmanın ürünüdür. Nizamiyye, ordusunun asker alımının kişisel etkilerini ortadan kaldırarak daha adil bir karar alma mekanizmasını oluşturmak için yazılmıştır. Ayrıca din ekseninde askeri yükümlülükleri meşrulaştırmıştır. 1843'te kabul edilen ilkeler doğrultusunda hazırlanmıştır ve 1870'e kadar yürürlükte kalmıştır. Bürokratik prosedürler ve halkın bu yeni sürece alışması 1847'ye kadar sürmüştür.

Bu dönemde en önemli husus Gayr-i Müslimlerin askerlik sorunuydu. Bu sorun Tanzimat'ın ilanından sonra her zaman önemini korumuştur. Esasen Tanzimat Fermanı'na göre madem ki halklar eşitti, öyleyse askerlik görevinde de eşit olmalıydılar. Ancak Gayr-i Müslimler askerlik konusunda çok isteksizdiler ve Müslümanlarla beraber askerlik yapmak istemiyorlardı. Bütün bunlara rağmen hem Tanzimat ilkelerine uymak hem de Gayr-i Müslimleri de ülke savunmasında kullanmak üzere 1847 yılında bir kısım Rumlar deniz kuvvetleri bünyesinde kullanılmak üzere silah altına alındılar.

Bundan sonraki yıllarda da Gayr-i Müslimlerin özellikle Hristiyanların askerlik meselesi gündemden çıkmamıştır. Nitekim bu konuyla ilgili olarak 1850'li yıllarda bir kanun teklifi hazırlandı. Bu kanun teklifine göre; Hristiyanlardan oluşacak birlikler için aşamalı bir sistem kabul edilecektir. Buna göre Hristiyanlar 1854'te 3500 kişi verecekler ve bu sayı tedrici olarak 25.000'e kadar yükselecekti. Böylece Müslümanların verecekleri asker sayısı da 35.000'e düşecekti.

Proje akılcı bir şekilde düşünülmüştü ancak Hristiyanların bir savaş durumunda Müslümanları arkadan vurmasından da korkuluyordu ve ortada Hristiyanlara karşı ciddi bir güvensizlik vardı. Bu güvensizlik sonraki yıllarda da devam edip gitti. Nitekim Hristiyanların da askere alınması gerektiğine inanan ve bunu Mareşal Namık Paşa'ya söyleyen bir yabancıya Namık Paşa'nın *"Böyle bir şey Çar'a bir öncü ordu kurmak olur"* demesi de o dönemlerde Müslümanların Hristiyanlara olan güvensizliğini açıkça ortaya koymaktaydı. Öte taraftan ise Osmanlı Devleti'nde askere alma işlemlerinde Hristiyanların bu hizmete alınmaması nedeni ile bu görev sadece Müslümanlara yani Osmanlı Devleti'nin nüfusunun yarısına kalıyordu. Bu durum ise ayrıcalıklı gibi gözükken Müslümanların, gerçekte yoksullaşmasına ve nüfus olarak da azalmalarına neden olmaktadır.

3.1. Kanunun Gerekçeleri

Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 3 Kasım 1839 günü Osmanlı Devleti'nin bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. O güne kadar yapılan ıslahat hareketlerinin bir ağırlık noktası vardı ve oda askerlik maddesiydi. Oysaki ilan edilen Tanzimat Fermanıyla idari, siyasi, adli, mülki, mali, maarif ve askeri sahalarda alışılmışın dışında yepyeni düzenlemeler getirilmekteydi. Bu nedenle Tanzimat, 18. yüzyılda başlayan ıslahat hareketlerinin ulaştığı doruk nokta ve bu durum ıslahat hareketlerinin bir sonucu idi.¹⁵

Tanzimat Fermanı'nda Askerlik konusu üzerinde de önemle durularak askerliğin bütün Osmanlı tebaası için bir "Vatandaşlık Borcu" yani fermanda; "*Asker maddesi dahi berminvâl-ı muharrer mevadd-ı mühimmeden olarak eğerçi muhafaza-i vatan için asker vermek ahalinin Farıza-i zimmeti ise de*" şeklinde yer alarak belirtilmiştir.¹⁶

*"Asker Maddesi dahi ber minval-ı muharrer mevadd-ı mühimmeden olarak eğerçimuhafazaa-i vatan için asker vermek ahalinin Farize-i zimmeti ise de şimdiye kadar cari olduğu veçhile bir memleketin aded-i nüfus-u mevcudesine bakılmayarak kiminden rütbe-i tahammülünden ziyade ve kiminden noksan asker istenilmek hem nizamsızlığı ve hem ziraat ve ticaret .mevadd-ı nâfiasının ihlâlini mucip olduğu misüllü askerliğe gelenlerin ilanihayet-ül-ömr istihdamları dahi futuru ve kat-ı tenasülü müstelzim olmakta olmasıyla her memlekette lüzumu takdirinde talep olunacak neferat-ı askeriye için bazı usul-ı basene ve dört veyahut beş sene müddet istihdam zımında dahi bir tarik-i münavebe vaz ve tesis olunması icab-ı haldendir"*¹⁷ şeklinde yer almaktaydı.

3.2.Kanunun Uygulamaları

1843'te kabul edilen sistemin uygulanmasının Mart 1844'ten başlaması istenmesine rağmen, Kur'a prosedürünün nasıl uygulanacağını ayrıntılı olarak belirtememe nedeniyle sorunlar yaşandı.

¹⁵ Mehmet Özdemir, "*Balkan Sava'nda Gönüllüler ve Gönüllü Askerî Birlikler*", Askerî Tarih Araştırmalar Dergisi, Gnkur. ATASE ve Gnkur. Denetleme Bk.l Yayınlar, Sayı:5/2005, Ankara, s.71.

¹⁶ Osman Köksal, "*Osmanlı Devleti'nde Askerliğin Vatandaşlık Mükellefiyetine Dönüşümünün Evrimi, Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu*", On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, 20-22 Mayıs 2009, s. 266.

¹⁷ İlhan, a.g.e., s. 188.

1846 tarihli Asker alma Kanunu'na göre "*sadece Müslüman tebaanın yükümlülüğü*" olmak üzere asker almada kur'a esas getirilmiş ve askerlik şubelerinde asker adaylarına "*izin sonunda kıt'alarına katılacaklarına, dinine ve devlete hizmet edeceklerine, firar ve uygunsuz harekete tevessül etmeyeceklerine*"¹⁸ dair yemin ettirilmesi uygulaması getirilmiştir.

Bu kanun 1844 yılında yapılan uygulamaların başarılı olamaması doğrultusunda, askere alım tertibatında uyulması gereken esasları tespit etmeye yönelik "Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ve Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-Adliye'de" yapılan görüşmeler neticesinde tespit edilen konuların padişah tarafından onayından sonra 1846 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk Kur'a Kanununu meydana getirmiştir.¹⁹

28 Şubat 1856'da Islahat Fermanı, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki eşitliği vurgulayarak, gayrimüslimlerin Kur'a'ya dahil edilmesini gerekli kıldı. Bu yönetmelikle aynı zamanda, gayrimüslim cizye mecburiyeti kaldırılmıştır. Böylece Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında bir çeşit eşitlik sağlandı. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer değişiklik ise, 1868 yılında idari ve mülki bölümlerde değişime paralel olmuş ve ordu merkezleri yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; I. Ordu İstanbul'da, II. Ordu Edirne'de, III. Ordu Manastırı, IV. Ordu Erzurum'da, V. Ordu Şam'da, VI. Ordu Bağdat'ta ve VII. Ordu ayrıca San'a²⁰ da bulunuyor olacaktı.²¹

Beş bölümden, altmış üç maddeden (makale) ve bir hatimden oluşan Kur'a Yasası'nın içeriğini ve askere alım sisteminin uygulanmasına ilişkin ilkeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Giriş: Tensikat-ı Askeriyye Kanunu uyarınca Kara Kuvvetleri Ordusunda beş yıllık ardışık süreyi tamamlayan küçük subay ve askerler ve çekiliş usulüne göre partiye gelenler yedi yıl boyunca redif hizmetine katılacaklar ve memleketlerinde kendi işleriyle ve güçleriyle birleşeceklerdi. Ancak, yılda bir kez, istenen merkezlerde toplanacak ve bölük, tabur ve alay olarak eğitilecek ve organize edilecektir.

¹⁸ A. Lütfi a.g.e, s. 1142.

¹⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri*, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapılar, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 315.

²⁰ Yemen'in Başkenti.

²¹ İhsan Hün, *Osmanlı Genelkurmayının Ne Suretle Teşekkül Ettiği*, İstanbul 1952, s. 25; Ziya Şakir (Soku), *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul 1952, s. 32.

1.Bent: Her bir ordu bölgesinde 6 piyade alayı bulunacaktır. Her alay 4 taburdan, her tabur 8 bölükten oluşacaktır. Ayrıca 4'er bölüklü 3 süvari alayı ile 6 bölüklü bir topçu alayı teşkil edilecektir. Piyade alayına muvazzaf subaylardan 1 miralay, 4 binbaşı, 1 alay emini, 1 alay kâtibi, 4 tabur kâtibi, 4 kolağası, 1 esvap emini, 1 sancaktar, 32 yüzbaşı, 32 başçavuş; her süvari alayına 1 miralay, 1 binbaşı 1 alay emini, 1 alay kâtibi, 1 esvap emini, 6 yüzbaşı, 6 başçavuş tayin olacaktır. İşbu piyade, süvari ve topçu alaylarına gereken diğer sıra çavuşu, bölük emini ve onbaşlıları defter-i tarifnamelerinde ayrıntısıyla beyan olunduğu üzere, muvazzaflık süresini tamamlayarak redif birliklerini aktarılmış olan çavuş, bölük emini ve onbaşlılardan seçilmesi gerekmektedir.

2.Bent: Her ordu bölgesi dairesindeki topraklar, nüfusları da göz önünde bulundurularak 6 Piyade Alayı Bölgesi'ne, Her bir Piyade Alayı Bölgesi 4 Tabur Bölgesi'ne, her bir Tabur Bölgesi ise 8 Piyade Bölüğü Bölgesi'ne ayrılarak harita ve defterleri bu taksimata göre tutulacaktır. Piyade Miralay, Binbaşı ve Yüzbaşılar kendi bölgelerinin merkezinde oturacak ve böylece Redif Askerleri'nin daha kolay organize edilmesi sağlanacaktır.

3.Bent: Yukarıda belirtildiği üzere bir orduda her biri 4'er bölükten oluşan 3 süvari alayı teşkil olunacağından 2 piyade alayına ait bölge 1 Süvari Alayı'nı da içermesi gerekmektedir. 1'inci ve 2'nci Piyade Alayı Bölgeleri 1'inci Süvari Alayı'na 3'üncü ve 4'üncü Piyade Alayı Bölgeleri 2'nci Süvari Alayı'na, 5'inci ve 6'ncı Piyade Alayı Bölgeleri 3'üncü Süvari Alayı'na tahsis olacaktır. 1'inci Süvari Alayı'nın Miralay 1'inci Piyade Alayı Merkezi'nde, Binbaşısı 2'nci Piyade Alayı Merkezi'nde, 2'nci Süvari Alayı'nın Miralay 3'üncü Piyade Alayı Merkezi'nde, Binbaşısı 4'üncü Piyade Alayı Merkezi'nde, 3'üncü Süvari Alayı'nın Miralay 5'inci Piyade Alayı'nın Merkezi'nde, Binbaşısı ise 6'ncı Piyade Alayı Merkezi'nde ikamet edecektir.

4.Bent: Her ordu bölgesinde 6 bölükten mürekkep 1 Topçu Alayı oluşturulacağından daha önce de bahsedilmiştir. Her piyade alayı bölgesi 1 topçu bölüğü bölgesi olarak kabul edilmiş olup, redif topçu alayının en yüksek rütbeli subayı ordu merkezinde bulunacak, 1'inci topçu yüzbaşı, 1'inci piyade alayı merkezinde, 2'nci topçu yüzbaşı, 2'nci piyade alayı merkezinde, 3'üncü topçu yüzbaşı, 3'üncü piyade alayı merkezinde, 4'üncü topçu yüzbaşı, 4'üncü piyade alayı merkezinde, 5'inci topçu yüzbaşı, 5'inci piyade alayı merkezinde, 6'ncı topçu yüzbaşı, 6'ncı piyade alayı merkezinde ikamet edecekler ve işlerini bu merkezlerden yürüteceklerdir.

5.*Bent*: Piyade, süvari ve topçu birliklerinin her birinde ordunun başı olan çavuş, defter tutma hizmetlerini ve birliklerin diğer çalışmalarını gerçekleştirecekti. Aynı zamanda, bölük yüzbaşılarının kâtibi olarak görev yapacaklar ve okuryazar ve muhasebe konusunda bilgi sahibi olmalılar. Her bölük için gerekli çavuş çavuşları, onbaşı ve okuryazar ve istekli askerlerden aktif görevde seçilmelidir. Bir ödev verilemezse, görevlerini etkin ve redif olarak devretmiş olanlardan gerekli beceri ve istekli olanlar atanmalıdır. Redif birliklerindeki çavuş çavuşlar alay alaylarındaki çavuş çavuşlarla aynı maaş alacak ve atama, kıyafet vb. Onlara devlet tarafından verilecek. Bahsedilenler, aktif görev durumunda bölüğün yazı işlerinden vb. çalışmalarından sorumlu olacaklardır.

6.*Bent*: Her piyade alayı alay alanının miralayından sorumludur ve her büyük taburun taburu, her bir kitabı gösteren bir haritaya sahip isim ve merkez sayısını, ayrıca kazanın ve alt bölgelerin bulunduğu ilçeleri kapsar. Bölgede bir örnek verilecek ve kitabın nasıl saklanacağına açıklaması verilecek. Miralayalar memurları yukarıda belirtilen pozisyonlara gönderirken, alay memuru, pankart, piskopos memuru ve ilk taburun memurlarıyla alaylarının merkezi alanına da gidecektir. Binbaşı aynı şekilde davranacak ve tabur görevlisi, kola, yüzbaşı ve ilk çavuşları sorumlu oldukları merkezlere gönderecek.

7. *Bent*: Memurlar kamu hizmeti merkezlerine varduktan ve yerleştikten sonra, ilk önce yüzbaşılar bölüklerini ziyaret edecek ve mevcut redif askerlerini yeniden kaydettirecektir. Kendilerine verilen örnek kitabın açıklamasında gösterildiği gibi, bölümlerine tahsis edilen bölümler, bölük bölüklerinin sorumlu olduğu bölükler tarafından ayrılacak ve daha sonra bir kişiyi kaza polisi ve önde gelen kişilerden alacaklar. İmam ve muhtarın denetiminde tüm kasaba ve köyleri tek tek dolaştıracak. Bu tutanak sırasında kaydedilen askerlerin elindeki redif ordusunu, konaklama yerlerini, adı geçen kişi Rumeli Ordusu'nun kitabına, redif alayına, falan taburuna ve bölüğüne kaydedilecek, imzalanmış ve mühürlenmiş olarak yüzbaşısına ileticektir. Eğer redif askerlerinin bir kısmı ticaret ya da başka amaçlar için başka bir kazaya ya da ülkeye giderse, isimleri kitaptan çıkmayacak şekilde yazılacaktır. Mızıka, trompet ve borazan askerleri ile küçük memurların kaydedilmesi gerekmez. Şartnamede belirtilen kitaplara kayıtlı olan Redif askerleri, bu talimatın 10. paragrafında belirtilenler gibi cezalandırılır. Bu, kaza görevlisine tüm kaza topluluğuna duyurulmalıdır.

8.*Bent*: Piyade bölünmeleri küçük olduğu için piyade yüzbaşı, askerleri araştırmaya kendi sorumluluk alanından kolayca yönlendirebilir. Bununla birlikte, bir süvari bölünmesinin

alanı iki piyade taburu bölgesinden ve bir topçu bölünmesi bölgesi tam bir piyade alayı bölgesinden oluştuğundan, bir süvari yüzbaşısı, kaydetmek için iki tabur bölgesini gezemez ve bu durum böyle olmaz. Bir topçu yüzbaşının dört tabur bölgesini gezmesi mümkün. Bu nedenle, süvari ve topçu yüzbaşları sadece buldukları piyade bölümündeki askerleri kaydedecek, süvariler ve topçu yüzbaşları olmayan piyade birlikleri, süvariler ve topçu askerleri bölgelerinde piyade askerleri gibi inceleyecek ve ayrı bir kitap tutacaktır.

9.Bent: Yüzbaşılar, filolarının sandıklarını tamamladıktan ve ikamet ettikleri yerlerine geri döndükten sonra, piyade, süvari ve topçu kitaplarının bir kopyasını çıkaracak ve onlarla birlikte kalmaları şartıyla ana dallarına kopyalarını gönderecekler. Binbaşı taburlarının kopyalarını piyade kitaplarından saklayacak, bir kopyasını tutacak, bir kopyasını ve topçu kitaplarını mirasına gönderecek ve süvari kitaplarını süvari yüzbaşısına gönderecek. Öte yandan, süvari yüzbaşları, bölüklerin asıl defterini düzenler ve eskilerine bir kopyasını gönderir. Piyade, süvari ve topçu mirası daha düşük seviyelerde düzenlenecek ve merkeze gönderilen kitapları bir araya getirecek, alay kayıtlarını bir bütün olarak yeniden düzenleyecek ve bir kopyasını ordu meclisine gönderecekler.

10.Bent: Nüfus açısından yeterli kabul edilen kazaların bir kısmı bir bölme alanına tahsis edilmiş, bazı bitişik kazalar ve alt bölgeler nüfuslarına göre iki-üç olarak birleştirilerek bir bölüğe daire şeklinde verilmiştir. Bazen yüksek nüfuslu bazı kazalar üç hatta dört bölüme tahsis edilebilir. Zaman zaman, iki kazayla birleştirildikten sonra biri küçük, biri büyük olmak üzere iki kare sınırlandırılabilir. Bu şekilde birden fazla bölüme ayrılan kazaların hangi tarafının merkez tarafından bilinemediği, bu yerin belirlenmesinde en iyi yöntem olarak görünmektedir. Bu amaçla, bu tür kazaların bölük bölünmesinden önce bölünmesine ve ankete başlamasına, bölünmenin bölünmesinin bilinmesi gerekiyor. Örneğin, kazanın memuru ve kayda değer memurlar, kazayı inceleyerek kazayı ikiye bölebilirler. Aynı prosedür çoklu kazaların bölünmesi için de uygulanabilir. Bu ayrılma sırasında bölünme halkaları dağılmamalıdır. Olabildiğince bölünebilirler. Aynı prosedür çoklu kazaların bölünmesi için de uygulanabilir. Bu ayrılma sırasında bölünme halkaları dağılmamalı ve mümkün olduğunca toplu olarak toplanmalı ve köyler birbirine yakın olmalıdır. Köylerin bölünmesini gösteren özlü bir kitap, yüzbaşılar tarafından tutulmalı ve büyük memurlara gönderilmelidir.

11.Bent: Katılımın tamamlanmasından ve tüm kitapların hazırlanmasından sonra, tüm memurlar, sorumlulukları altındaki bölge merkezlerinde ikamet etmeli ve aktif görevdeki

askerlik görevinden tüzel kişilere, kendi ekiplerine göre kendi sicil kayıtlarına kayıt yaptırmalıdır. Her yüzbaşı, bölük defterine ana paraya yazılan askerlerin bilgisini hazırlar ve ana binbaşı bunu tabur defterine gönderir ve sonra bilgiyi miralaya gönderir. Miralay, alay kitabında da aynı işlemi yapar ve ordu merkezine gönderir. Süvari ve topçu, süvari ve topçu yüzbaşılıarı olan piyade birimlerindeki askerleri yeniden düzenlediğinden, piyade yüzbaşılıarını denetleyeceğinden ve bu birimlerin kitaplarına sahip olduklarından, yeni kayıtlı, ölü ve çıkmış askerlerin statüsünü kaydolduktan sonra din adamlarına iletmeleri gerekir.

12.Bent: Yılda bir kez, Redif askerleri önceden belirlenmiş yerlerden toplanacak ve bir ay boyunca pratik yapacak. Bu süre zarfında veya gerekirse redif görevlileri, aktif görevli askerler gibi görevlilerin emrinde olacaklarından, işlerini hiçbir şekilde engelleyemezler, redif görevlileri asker gibi görevlilerin emrinde olacaktır. Ülkelerinde kendi işlerini ve güçlerini ele alırken birbirleriyle ve birbirlerinden insanlarla uğraşırken, sorunun çözümü ülke memurlarının diğer memurları tanımaları ve bunlara müdahale etmemeleri gereken bir konudur. Ancak, redif ordusu sıradan insanlar gibi değildir ve Devletin askerî güçlerine ait oldukları için, subayları tarafından izinlerini sorgulamak amacıyla veya bir askerî iş için çağrıldıklarında emirlere uymaları gerekir. Emirlere uymama veya hakaret üstüne karşı gelmek, on iki saat kırk sekiz saat hapis cezasına çarptırılabilir. Yukarıda belirtilen durumlarda, redif memurları bu talimatların dışına çıkar ve birisini haksız yere cezalandırmaya çalışırlarsa, aynı şekilde cezalandırılırlar.

13.Bent: Redif birliklerinin herhangi bir üyesi ticaret veya başka amaçlarla diğer mahallelere gitmek isterse, yüzbaşılıarın adlarının üst kısımlarını kitaplarda not almaları gerekir. Bu sebeple, memurun teklifinin onaylanmasının ardından, Mürur Tezkeresi köyü ve mahalle muhtarının bölük memurlarından usulüne uygun şekilde elde edilen mahalle muhtarlarına ulaştırılması için bir yerden bir yere gitmek isteyen askerleri yeniden düzenlemek. Düzenleyen memurlar yüzbaşılıarın mührünü İlmühaber'in mührü ile karşılaştırır ve belgenin doğru olup olmadığına karar verir. Herhangi bir dolandırıcılık tespit edilirse, yüzbaşılıara bölüm ofislerinin teftişinde bildirilir. Bu tür bir başarısızlık olasılığını ortadan kaldırmak için, bir onay belgesi almak için büro sırasına girenlerin adlarına nerede ve ne zaman dönecekleri işaretlenmelidir. Hatta yüzbaşılıarına gelmeleri ve isimlerini kaydetmeleri gerektiği konusunda uyarılmalıdırlar. Süvari ve topçu yüzbaşı olmayan bölüm ofislerinde, bu tür operasyonlar için başvuran Redif askerlerinin operasyonları, bölüm şefi tarafından görülmelidir.

14.Bent: Bölük yüzbaşları, avcı, tüzel ve asker sayısını kendi dairelerinde almalı, diğer ülkelere giden ve diğer ülkelerden dönenlerin sayısını göndermeli ve bu kişilerin adlarını içeren piyade, süvari ve topçu birimlerini göndermelidir. Binbaşı ayrıca tabur kitabındaki yeni tescil ettirenlerin isimlerini de kaydeder ve ölenlerin isimlerini, yüzbaşılardan ilmühaber ile birlikte ve bunların kopyalarını kendi miralaylarına teslim eder. Miralaylar alaylarını bu kayıtlara göre hazırlamalı ve her ay ordu meclisine tutanak olarak göndermeye dikkat etmeli. Topçu ve süvari kütüklerini düzenleme ve sunma yöntemi de aynı olmalıdır.

15.Bent: Redif askerlerinin diğer askerî işlerde çalıştırılması doğru değildir çünkü kendi işleriyle ve eğitim süresi dışındaki güçleriyle meşgul olacaklardır. Ancak, bazılarının redif memurları tarafından izinli ve ödemeleri yapılmış olmak kaydıyla, özel işlerinde çalıştırılmasına izin verildi.

16.Bent: On birinci bentte belirtildiği gibi, bölüğün tüm yüzbaşılarını binbaşı, binbaşığı, Miralay'a ve ait oldukları Ordu Meclisine, tabur ve alay defterlerine ve tüm askeri belgelere göndermek daha doğru olacaktır. Posta ücretleri, görevli memura Umar ve Redif memurları tarafından ödenecektir. Her ayın sonunda her ayın tüm posta ücretleri hesaplanmalı ve mülk memurundan tahsil edilmelidir. Posta ücreti yalnızca askeri işlerle ilgili belgeler için ödeneceğinden, memurların bölgelerindeki posta masrafları devlet tarafından karşılanmayacaktır.

17.Bent: Söz konusu memurların görevi, Redif memurlarının sorumlu olduğu bölgelerde aktif askerlikten kaçan veya hava değişiminden geri kazanılmış ve sürelerini geçmiş olsalar bile sağlıklarını geri kazanmış kişilerin varlığını araştırmaktır.

18.Bent: Her yıl dersleri yeniden düzenlemek için aktif görev birimlerinden transfer edilecek olan askerleri değiştirmek gerektiğinde, her bir kazada Kur'a yasında belirtildiği gibi bir sürü meclis kurulması gerekmektedir. Kur'a Meclisinin, üyelerini, daha önce askerlik görevi yapmış ve askerî yasaları anlayan ve meclisin bulunduğu yerde ikamet eden kişilerden seçerek, sağlıklı bir şekilde işlemesi önemlidir. Ayrıca, miralaydan yüzbaşılığa kadar olan tüm memurlar, her yıl kendi bölgelerinde yapılacak olan çekiliş meclisinde bulunmak ve partinin sırasına göre yapılıp yapılmadıklarını ve orada kur'a çekilişi vuran askerlerin kontrol etmekle yükümlüdür. Ayrıca, Meclis üyelerinin görev yerlerinden, görev yerlerine derhal gelip kaçaklar

için kaza memurlarına bilgi vermesi de bulunmaktadır. En önemli hususlardan biri de askerin bedel vermesi sorunudur. Bu, diğerlerinde olduğu gibi, dikkat edilmesi gerekir.

19.Bent: Askeri görevlilere Serasker ve Müşirlik Yetkilileri tarafından gönderilen tüm resmî yazı ve talimatlar tutulan özel bir kitapta kaydedilmeli ve görev değişikliği yapılırken bu kitap yerini devralmış yeni memura teslim etmelidir.

20.Bent: Redif alaylarına atanan miralay, binbaşı, alay kolağası, sancaktar, esvap emini, yüzbaşı ve başçavuşların maaş, elbise ve tayinatları muvazzaf birliklerinde olduğu gibi devlet tarafından sağlanacaktır. Maaşlarını yaşadıkları kazaların mülklerinden alacaklar, Kaza Meclisinden bir liste olarak atamaları talep edecekler ya da kazanın bedeli üzerinden kazanın bedelini alacaklar. Kıyafetler Ordu Meclisi tarafından hazırlanacak ve gerekli kişilere belge karşılığında miras yoluyla verilecektir.

21.Bent: Memurların maaşları kendilerine Sultan'ın imtiyazı olarak ödeneceği için, Alay, Tabur ve bölük komutanları bölümlerinde ikamet ettikleri evlerin kiralalarını ödemek zorundadırlar. Bu bakımdan, halkın rızasını almak ve halka kötü muameleden kaçınmak zorunludur.

22.Bent: Redif birliklerine askerlik yapmak ve atamalarını arttırmak için Alayı Bölümünü görevlendiren memurlara ayda 500'er kuruş ödenmesi gerekmektedir birlikte, tabur için Tabur ve bölük Bölümlerine seyahat eden memurlar harcırah verilmez. Bu operasyon şimdi bölük yüzbaşları tarafından gerçekleştirileceğinden, yüksek rütbeli subayların mahalleleri kendi dairelerinde ziyaret etmeleri gerekmez. Bununla birlikte, paragraf 22'nin hükmü kaldırılmıştır çünkü bazen teftiş edilmeleri istense bile, harcırah ve zam da verilmezdi.

23.Bent: Redif memurlarının mahallelerinin önde gelenleri ile tanışmamaları, rezil ve sıradan insanlara düşüp düşmeme ve şereflerini ve şereflerini korurken aldatıcı olmamaları esastır. Memur olduklarını unutmadan hareket etmeli, redifer ile arkadaş ve arkadaş gibi davranmamalı ve kahvehaneler gibi çirkin ve sefil yerlerde olmamalıdırlar. Ayrıca, kimseye taciz etmeden ve mülklerine zarar vermeden ikamet ettikleri yerlerde yaşamalıdırlar ve Devletin temsilcileri olduklarından, onları korumaya büyük özen göstermeleri gerekir. Herhangi bir sebeple herhangi bir sebepten rüşvet alan ve yukarıda belirtilenlere uymayan herhangi bir kişi ağır şekilde cezalandırılır.

24.Bent: Redif birliklerinin tüm memurlarının her zaman askerî görevde kalmaları ve hem görev alanında buldukları süre boyunca hem de herhangi bir durumda inceleme için gezerken düzenli olarak yürümeleri zorunludur.²²

²² Düstur, 2. Tertip, c. 2, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1330, s. 649-653.

4. 1870 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI

Bu Kanunu'na göre ilk defa memleket 6 ordu bölgesine ayrılmış ve 1863 tarihinde kaldırılan, asker almada “bedel-i şahsi” uygulaması tekrar yürürlüğe alınarak, “bedel-i nakdi” ile birlikte “bedel-i şahsi” de uygulamaya konulmuştur.²³

4.1. Kur'a Çekilme Usulü

8 Mart 1870 tarihli bu kanunun yürürlüğe girmesi Hüseyin Avni Paşa'nın Seraskerliği yönetiminde gerçekleşerek 1262 (1846) tarihli kur'a kanununu fesheden bu yasa 77 maddeden oluşan 7 fasıl ve bir hâtimededen oluşmaktaydı.

Birinci fasıl kur'a hükümlerinden, ikinci fasıl askerlik muafiyetinden, üçüncü fasıl firarilere uygulanacak olan cezai yaptırımlardan dördüncü fasıl kur'anın uygulanış şeklinden, beşinci fasıl kur'a sonrası uygulanacak işlemlerden altıncı fasıl gönüllü askerlik şartlarından ve son olarak yedinci fasıl da bedelli askerlik şartlarından bahsetmekteydi.

Hâtime kısmında ise kanunun yürürlüğe girme tarihi itibariyle kesin olarak uygulanmasının gerektiği, aksinin ceza sebebi olduğu ile bazı maddelerinin zamanla tadil edilerek yeniden düzenlenebileceği vurgusu yapılmakta idi. 1846 tarihli kanunda olduğu gibi bu yeni düzenlemede de askeri mükellefiyet sadece Müslümanlara hasredilmişti.²⁴

Bu çok önemli ve köklü askerî düzenlemelerden sonra, bu düzenlemelere uygun olarak yeni bir Kur'a yasası hazırlama ya da 1846 Kur'a yasasını güncelleme zamanı gelmişti. Bu sebeple, 8 Mart 1870 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci yasası olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahı ile yeni bir müktesebat yasasının yürürlüğe girmesi için çalışmalar tamamlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

1869 askerî düzenlemeleri doğrultusunda hazırlanarak 8 Mart 1870 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren bu kur'a kanunu yedi fasıl ve bir hatimededen oluşmuştur:

- Birinci fasıl, kuranın genel hükümlerini,

²³ İlhami Yurdakul, “Osmanlı Ordularının Asker İhtiyacının Karşılmasında Yeni Bir Yöntem; Kura Sistemi (1839-1914)”, *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular – Oluşum, Teşkilat ve İşlev - (Ed. Feridun M. Emecan), Kitabevi Yay., İstanbul, 2008, s. 440.*

²⁴ Ahmet İzzet Paşa, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın Hatıratı*, Akşam nr. 3433, 3 Mayıs Mustafa Gençoğlu, *Sultan II. Abdülhamit'in Yurtdışı Eğitim Politikası*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, IV/2, Kırıkkale, Temmuz 2014, s. Düstür, İkinci Tertip, I, 108; Takvim-i Vekayi (TV.), nr. 821, 30 Nisan, s. 7.

- İkinci fasıl, askerlik hizmetinden istisnayı gerektiren sebepler ve özürleri,
- Üçüncü fasıl, kuradan firar edenlerle, hile ile askerden kurtulmak düşüncesinde olanlar hakkında yapılacak muameleleri,
- Dördüncü fasıl, kuranın yapılış şeklini,
- Beşinci fasıl, kuradan sonra icra edilecek işlemleri,
- Altıncı fasıl, gönüllü olarak asker olabilmenin koşullarını,
- Yedinci fasıl, bedel verecek ve bedel alınacak kimseler hakkındaki koşulları içermektedir.

Hatime bölümünde, bu tarihten önce yayınlanan çekiliş kanununun (1846 Kura Kanunu) tüm hükümlerinin feshedildiği ve bu kanunun 1870 Mart ayından itibaren yürürlüğe gireceği ve Yasa hükümlerine uymayanların şiddet uygulanarak cezalandırılacaktı.

Bu yasada olduğu gibi, Osmanlı topraklarında yaşayan tüm Müslümanlar bir kez daha askerlik yükümlülüğü altına girmiştir. Askerlik hizmeti, 1869 Askeri yönetmeliğinde belirtildiği şekilde düzenlenmiştir.

4.2.Kanunun Uygulamaları

Kuvve-i Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi (Askerî Kuvvetler Yönetmeliği) 1846 1869'daki Kur'a Yasasının uygulanmasındaki zorlukları ve sorunları ortadan kaldırmak amacıyla Sultan'ın onayı ile yürürlüğe girdi. Yeni Kur'a Yasası'nın 1908 düzenlemelerine kadar bir dizi temel kural olarak kaldığı söylenebilir, ancak bazı yönerge ve talimatlar çeşitli emirler ile 1879'dan sonra revize edildi ve bazıları 1885-1887 arasında Alman askerî danışmanlarının çalışmaları sırasında revize edilmiştir.²⁵

8 Mart 1870 tarihinde, "*Tensikat-ı Cedîde-i Askeriyeye Tevfikan Tanzim Olunan Kur'a Kânunnâme-i Hümayûnu*" yayımlanmıştır. Bu yeni Kur'a kanunu, 1846 Kur'a kanununun yenilenmiş ve geliştirilmiş birçok düzenlemeyi içermektedir. 1846 Kur'a Kanun ile 1870 Kur'a kanunu arasındaki kıyaslar aşağıda maddelenmiştir:

- a) Osmanlı Devleti askere alma açısından altı ordu bilgesine ayrılmıştır.

²⁵ Tobias Heinzelmann, *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Seferberlik Yükümlülüğü 1826-1856*, (çev. Türkis Noyan), İstanbul, Kitabevi Yay, 2009, s.65.

b) Her redif taburu dairesinde bir Kur'a Meclisinin başkanı olarak atanan memurun katılımıyla kontrol edeceği öngörülmüştü.

c) Makam ve görevli sayılarının artması üzerine bu durumdakilere ek vazifeliler getirilmiştir. (Padişahın hizmetlileri, hâkim ve tüm mülkî memurlar vb.).

d) Kur'a ya katılmayan ve firar eden erlerin askerlikten istisna edilmeyecekleri ve hatta bu duruma yardım edenlerin dahi ağır cezalara uğrayacakları belirtilmiştir.

e) Sevkler, sevk memuru nazarında yapılacaktır.

f) Gönüllü askerlik şartları aynı olmakla birlikte maksimum yaş sınırı 40 olarak belirlenmiştir.

g) Bedelli askerlik hizmeti şartları aynı kalmakla birlikte bedel-i şahsi şartları bedel-i nakdi olarak değiştirilmiştir.

4.3. Tutanak Sorunu

Bu işlemi yapacak yetkililer gittikleri mahalde yirmisinden yirmi beş yaşına kadar erkek nüfus olarak kim varsa onların işlemleri nüfus defterlerinden çıkarıp özel surette oluşturulmuş olan Esnan Defteri'ne kaydedilirlerdi. Bu defter hangi gün kur'a çekilecekse oraya götürülür, mevcut olmayanların yerlerine Kur'a Meclisi'nin onayı ile babaları ya da akrabalarından birisi bu işlemi yerine getirirdi. Kur'a işlemi bir dua ile başlar, Esnan defteri ele alınarak kayıtlı olan isimler yüksek sesle okunurdu. Böylece yoklama yapılır, olmayanların herhangi bir mazereti olup olmadığı tespit edilir, isimlerinin yanına şerh düşülürdü.²⁶

Kura Meclisine davet edilmelerine rağmen, saklanan ya da kaçanlar varsa zorla Kura'ya alınırıldılar. Kaçaklar, yakalandıkları tarihten itibaren altı yıl boyunca hizmet vermekteydiler. Parmaklarını kesen veya tamamen yaralanan ordunun bir veya diğer üyeleri, engellilik ve sakatlıklarına bakmaksızın uygun hizmetlere alınmaktaydılar.

Kur'a süreci tamamlandıktan sonra, herhangi bir nedenle tekrarlanmazdı. Kur'a, sadece müftü ustası tarafından veya müftü makamı olarak hareket eden kişi tarafından çekilirdi. Kur'a sürecinin tamamlanmasından sonra, çekilen isimler Kura Meclisinin önüne yerleştirilir ve onlara sayılarını, isimlerini ve mesleklerini içeren bir pusula verilirdi.

Dönemin asker alımı hususunda kanun ve nizamnameler hazırlayarak bunun düzenli bir biçimde idame ettirilmeye çalışılmış ancak firar olaylarının önüne bir türlü geçilememiştir.

²⁶ Heinzelmann, a.g.e., s.123

Muhakkak bunda şahısların rolü büyük olsa da sorumlu görevlilerin ihmali de çoktu. Bu doğrultuda ilgili birimlere yapılan başvuru 1871 yılında sadrazamlık makamı tarafından yanıtlanarak açıklığa kavuşmuştur. İsimleri kayıt defterinde bulunmasına rağmen "kayıp" ibaresi altında bulunan ve gerekli takibin yapılmamasına rağmen askerlik çağında bulunanlara her yıl yapılan Kur'a işlemlerine davet yapıp, haklarında takibat çıkarılsa bile bunlara itibar edilmemekteydi.²⁷ Bu süreçte firariler askerlik sürecinin geçeceği ihtimali ile askerlik çağının hangi yılında tutulursa o yıldan itibaren altı yıl sıra ile Kur'a ya ve isimlerine isabet ettiği halde malul olsun ya da olmasın zorla istihdam olmaları hükmü, Kur'a Kanûnnâmesi'nin otuz yedinci bendinde mevcuttu.

Osmanlı İmparatorluğu asker alımı ile ilgili kanun ve yönetmelikler hazırladı ve bunun düzenli olarak yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Buna rağmen, askeri kaçakları önlenememiştir. Bu işten sorumlu kişilerin ihmali ve istismarı ile bireylerin rolü çok etkili olmuştur.

İsimlerinin sicilde tescilli olmasına rağmen, kayıp isimler yeterince araştırılmamışlardır. Askerî makamlara askerler davet edildiyse de kaçak kişiler tarafından askeri emirlere yeterince saygı duyulamadı.

4.4. Bedel Verme

Kur'a usûlü ile yapılan işlemler kuvvetli esaslara bağlanarak, yapılan işlemler sırasında bu mükellefiyet ile doğrudan bağlantılı kurum ve şahısların yetki alanları ile tanımlanıyor ve asker alımının hukuku belirleniyordu. Bu doğrultuda ismine Kur'a isabet edenlerin mazeretlerine karşı yapılacak işlemler de belirli düzene konmuştu. 1874'de yazılan bir yazıda kur'a heyetlerinin bu işlemi yaparken sıkça karşılaştıkları bir probleme dikkat çekmekteydi. O da isimlerine Kur'a isabet ettiği halde orada hazır bulunmayıp askerlik mükellefiyetini o an için geçiştirmek isteyenler ile bölgelerinde tutuklu olup, izinli sayılanların sonradan kayıtlı oldukları yerleşim yerine gelmeleriydi.²⁸

²⁷ *Kuvayımilliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire (ATASE) Başkanlığı Yay., (Yayın Kurulu: Dr. Kur. Alb. Sertif Demir, Dr. Öğ. Alb. Suat Akgül, Arş. Uzm. Mesut Güvenbaş), Ankara, 2012.

²⁸ Erik Jan Zürcher, "Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)", *Devletin Silâhlanması Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, Derleyen: Erik Jan Zürcher, Çev.M.Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 86.

Kur'a isimlerini şahsen bulup ihbar etmeme konusunda şahsen veya sorumlu olanlar tarafından ödenecek bedelin önkoşulu aşağıdaki gibidir. Askerlik yaşında olup ismine kura isabet etmeden önce veya kura çıktıktan sonra firar edenleri evlerinde veya başka yerde saklayanlarla kaçırana üç ayı geçmemek üzere hapis cezası verilecek veyahut bir Osmanlı Lirası nakdi ceza alınarak ihbar edeni varsa ona verilecekti. Bunu yapanlar devlet memuru veya görevlisi iseler görevlerine son verilip bu ceza da ödettirilecekti (39.bend).²⁹

4.5. Bosnalı Müslümanların Mükellefiyeti

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Rumeli nüfusu iç ve dış sebeplerden ötürü sıkça ayaklanmaların görülmekteydi. Bosna Hersek'te askerlik çağına gelmiş şahısların mevcudu 1843 yılında otuz bin olarak tahmin edilmekteydi. Bu yıllar itibariyle ordu genel karargahının düşüncesi Hıristiyanlar ve Bosnalı kuvvetlere güvenilemeyeceği doğrultusunda idi. İlk fırsatta düşman safına geçmeleri mümkündü.

Bosna eyaletindeki Müslümanlar askeri zorunluluk içinde kabul edildi. Üç yıl boyunca askerlik hizmeti kapsamında, altı yıl boyunca yüzlerce altın bedel ödeyen, altı yıl için ödenen ücretin yarısını ödeyecek diğer insanlar, talep üzerine elli kuruş Seraskerlik otoritesini azaltmak üzere 2 Ocak 1873 tarihinde ilgili makamlara bildirildi. Böylece askerlik yapmak zorunda kalsalar da bölgenin kendine has özelliklerinden ötürü ödeyecekleri miktar azalmıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı günlerinde, Bosnalı Müslümanlardan nakit fiyat alma meselesinin, Yüksek Komutanlığa 7 Ocak 1877 tarihli 3. Ordu Askerî İşler Bakanlığında bir telgrafla istendi.

Verilen cevapta; *“Umum Bosna ahalisinin muhafazaen vatan hizmeti maksudesini hakkıyla ifa için fevkaledde ibrazı meşur hamiyet ve gayret eyledikleri bir günde kendilerinden bedel-i nakdi ahz-ı muvafık kaide-i insaf ve adalet olamıyacağı gibi böyle vakitte onların hizmet-i askeriye mukabelede bedel-i nakdi itasını tecviz etmeyecekleri derkardır.”* denilmiştir. Anlaşılacağı gibi Bosnalı Müslümanlardan devlet fiili askeri hizmet bekliyordu.

Bununla birlikte sağlığı yerinde olmayanlar bedel-i şahsi verebileceklerdi. Kendi yerine askerlik yapacak birini bulamayanların ise nakdi bedel ödeyebilecekti. Bu sadece Bosna için uygulanacak bir ayrıcalıklı durumdu.

²⁹ Faruk Ayın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839- 1914)*, Ankara, 1994, s.61.

4.6. Silah Altına Alınan Askerin Nakli Sorunu

Askerlik çağına giren şahıslardan kur'a isabet edenler bedel vermek isterlerse, bu bedeli 20 gün içerisinde ödemek zorundaydılar. Kur'a isabet ederek bedelini de ödemeyenler, aylar sonra İstanbul'a gelerek bir akrabasını vekil göstermekteydi. Burada ki amaç kendileri yerine geçecek bir beden bulmaktı. Bu sayede bozgunculuk yaygın bir hal almaktaydı. Bedel-i şahsi vereceklerin gereken meblağı bulabilmek adına memleketlerinde bolca vakit geçirmeleri Kur'a Kanunnamesinin yetmiş dördüncü ve yetmiş beşinci maddelerince ifade edildiği üzere bedel olacakların Redif efradı çağını geçenlerin kabul olunması konusunun tam olarak anlaşılmamasından kaynaklanmaktaydı.

5. 1886 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI

1886 tarihinde yayınlanan Kur'a Kanununa göre asker alma sisteminde şüphesiz daha önceki 1846, 1870 Kur'a Kanunundaki aksaklıkların giderilememesi ve daha önceki kanunlardan etkilenilerek oluşturulmuştur.³⁰ Bu kanun ile Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve günün şartlarına göre asker alım faaliyetlerinin karşılanması için diğer ülkelerdeki gelişmelerin takip edilmesi ve aynı zamanda, önceki kur'a kanunlarının uygulanması esnasında tespit edilen aksaklıkların giderilmesi amaçlanmıştır.

1886 tarihli Kanun; sekiz fasıl, 120 bent ve bir hatimeden meydana gelmektedir. Kanun 20-40 yaşları arasındaki Müslüman erkekler için askerlik görevini öngörmüştür. 20 yıl süren bu askerlik hizmeti, 3 döneme ayrılarak, bunun 6 yılı nizamiye, 6 yılı rediflik ve geri kalan 8 yılı da müstahfızlık dönemi olarak belirlenmiştir. Kanunda, özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde alınan yenilginin sebepleri olarak görülen, eksikliklerin giderilmesine yönelik düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, 5 yıl boş çekenlerin redif sınıfına geçirilmesi işlemine son verilerek, herkesin silah altına alınması uygulamasına geçilmiştir. Bedel-i şahsi vererek askerlik hizmetinden istisna edilme uygulamasına da son verilerek, genel olarak askerlik işlemlerinin yürütülmesine ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir. Ancak 1886 tarihli Kanun, 1846 ve 1870 tarihli Kanunların biraz daha genişletilmiş ve ülke şartlarına biraz daha uygun hali olmakla beraber, askere alma faaliyetleri açısından eskiden beri devam eden sorunlara bir çözüm bulamamış ve vatandaşlar arasında yükümlülük açısından eşitlik sağlanamamıştır. Özellikle; doğudaki konar-göçer kaynağından yararlanılamaması, gayrimüslimlerin durumu ve askerlikten istisna edilen İstanbul ve Bilad-ı Selase (Üsküdar, Galata, Eyüp) halkı başlıca sorunları oluşturmuşlardır.

Yukarıda yapılan açıklamalar kapsamında, 1886 tarihli Kur'anın 1870 Yasasından farklı olan yeni düzenlemelerini ve değişikliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

A) Daha önce askerlikten muaf tutulan göçmenler ve Çerkesler askeri zorunluluklara maruz kaldılar.

³⁰ Mehmet Vurmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askere Alma Sistemi (1826-1970)*, Yüksek Lisans Tezi, sf. 32

B) Başlangıçta, askeri çağın 20-40 yaşları kapsadığı ve toplam 20 yıl süresinin düzenli, redif ve isteğe bağlı sürelerle ayrıldığı kabul edilir. Ancak 1909 yılında yapılan yönetmelikle, askerlik süresi 20 yıla çıkarıldı.

C) 1870 sayılı Kanunda öngörülen hizmet süresi korunmuştur. Ancak, 1909 yönetmeliği ile nizamiye sınıfının askerlik süresi 3 yıla indirilmiştir.

D) Donanma gemilerinde görev yapacakların süresi 8 yıl süren ve 4 yıl olmak üzere 12 yıl olacak ve hazırlık sınıfından muaf tutulacaktır.

E) Askere gönderilecek olanların tespitinde yeni bir uygulama olduğu görülmektedir. Buna göre; her redif taburu bölgesinde, askeri çağa giren askerler, Kafalı veya kalıcı ve geçici istisnalar ayrılacaktır. Herhangi bir muafiyetten yararlanamayanlar, daha önce olduğu gibi tesib-i çekenler ile daha önce olduğu gibi tesib-i sanı çekenler ile daha önce olduğu gibi tesib-i çekenler arasında ayrılacaktır.

F) Kur'a numarasından çekilenler, ertelenen ve Kur'a gelmeyenler için prosedürler ayrıntılı olarak düzenlenir. Bu bağlamda, kaçaklar yakalandıklarında derhal birimlerine gönderilecektir.

G) Her ordu kendi bölgesinden askerlerin ihtiyaçlarını karşılamaya devam ederken, Girit Adası ve Trablus gibi özel yerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için uygulanacak ilkeler belirlenir.

H) Görevin doğası gereği, deniz kuvvetleri için ihtiyaç duyulan askerlerin kıyı bölgelerinden temin edilmesi gerektiği ve bu bölgelerdeki aday askerlerin miktarının yüksek olması durumunda, fazla askerlerin havale edileceği vurgulandı.

I) 1846 ve 1870 sayılı Kanunlarda olduğu gibi, 1886 Kanununda askerlikten muaf tutulanlar ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Böylece, her yeni düzenlemede, askerlikten muaf tutulanların kapsamı genişletilmiştir.

1886 sayılı Kanunda, askerlikten daimî muafiyet aşağıdaki gibidir:

a) Yurtdışında olan Osmanlı vatandaşları haneleri ve ikametgahları Osmanlı ülkesinde olan vatandaşlar askerlik yükümlülüğünü yerine getirecektir. Devletin belirlediği kurallar

dışında başka bir ülkenin vatandaşlığına geçtiğini iddia edenler Osmanlı vatandaşı sayılacak ve hiçbir şekilde askere alım kurallarından muaf tutulmayacaktır.

b) 1846 ve 1870 sayılı Kanunlarda olduğu gibi, 1886 yasına gönüllü askerlik hizmeti dahil edilmiştir ve gönüllü askerlik yapmak isteyenler için aranacak koşullar aynı şekilde tutulmaktadır.

c) Askerlik hizmeti zorunluluğu olmasa da gönüllü olarak askerlikten muaf olan bölgede gönüllü olarak askeri subay olmak isteyenlere, istedikleri alay veya tabur verilmelidir, ancak 18 yaş ve altındakiler olmamalıdır.

d) 1846 sayılı Kanunda, fiyat kişiseldir ve 1870 Kanununda hem fiyat hem de nakit sistemi uygulanır. Ancak, uygulamadaki aksaklıklar ve zorluklar nedeniyle, 1886 Kanunu sadece nakit sisteminin uygulanacağını öngörmektedir. Numarası olmayanları hariç tutan uygulama ile, nakit para faydalanıcılarının katılarak organizatör sayısının geri çekilmesini takiben para miktarını ödeyerek en yakın orduyla birlikte 5 ay süreyle eğitilmeleri öngörülmektedir.

4.1. Nizamiye Kanunu

Abdülmeccid döneminde yapılan sosyal ve politik olayların ve reformların ana karakteri 8 Kasım 1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanı ile belirlendi. Gülhane Hatt-ı Hümayun olarak da bilinen bu ferman ile Sultan, tarihte ilk defa bazı taahhütlerde bulundu. Bu kararname ile tüm konular kanuna aykırı olarak kabul edilmiş, can güvenliği, mal ve tecavüz devletin güvencesi altına alınmış, herkesin gelir ve malvarlığına göre vergi ödemesi gerektiği ve tahsilâtının tahsil edileceği kararlaştırılmıştır.

Planlanan askerî reform hazırlığı için Rumeli ve Anadolu'daki Redif alayları ve Asakir-i Muntazama Ordusu'nun piyade ve süvari alayları yeni savaş prosedürlerine uygun olarak eğitilmek üzere İstanbul, Üsküdar ve Edirne'ye davet edildi. Asakir-i Hassa Müşiri Rıza Paşa, İstanbul'daki Davut Paşa ve Rami Kışlası'nda toplanacak birlikler, Edirne'ye gönderilen askerlerin emrinde Asakir-i Muntazama Müşir Paşa ve Silistire Vilayeti Mirza Said Paşa tarafından toplanacaktı. Ayrıca, birimlerin merkezlere gelmeleri sırasında merkezlerin idaresine güvenilir askeri subaylar atandı ve gemiler deniz yoluyla taşınanlar için uygun

limanlara gönderildi. Böylece devlet, daha sonraları Rumeliler, Dersaadet ve Hassa ordularının çekirdeğini oluşturuyordu.³¹

Gelecekteki askerî düzenlemelerle ilgili tüm meseleleri tek bir kaynaktan kaldırmak ve askerî konularda tek bir yere başvurmak için bir otorite belirlemek gerekli görülmüştür. Asakir-i Hassa Müşirliğinin konuyla ilgisi ve Müşir Rıza Paşa'nın askerî başarıları otorite kurmasında etkili olduğu kabul edilir. Ayrıca, Tophane-i Amire Müdürü Arif Efendi, Rütbe-i Evvel'den Rütbe-i Sani'ye terfi etti ve Asakir-i Hassa Müsteşarlığına atandı.

Ahz-1 asker alımları altı orduya bölündü. Her ordu departmanı dört gruba bölünmüş, her grup iki Liva'ya bölünmüş, her Liva iki alaya bölünmüş, her alay dört tabura bölünmüş ve her tabur dört bölük çerçevesinde bölünmüştür. Her Liva dairesinde kalıcı bir asker kalemi olacaktı ve her taburda bir asker dalı olacaktı. Başka bir deyişle, bir ordu ofisinde sekiz ordu askeri ve altmış dört ordu askeri olacaktır. Redif kanalları askerî harekât için bağlı oldukları mirliya emriyle de çalışacaklardı. Her ordu birliğinde, biri Nizamiye, ikisi Redif ve biri Mustahfaz olmak üzere dört kolordu olacaktı. Yemen ve Hicaz'daki 7. Kolordu ve Kal'a-i Hakani için gerekli cesetler 4. ve 5. Ordu bölümlerinden ayrı olarak toplandı. Girit için Trablus, 1., 2. ve 5. Ordu bölümlerinden birlikler alındı. Bölgesel koşullar, Trablus popülasyonundan askerlerin alınması için elverişli olmasaydı, fazlalıklar bu ordulardan gönderilecekti.

1886 Tarihli Kur'a Kanununa göre,1870'den beri uygulanmakta olan Kur'a Kanûnnâmesi'nin yerine getirilmiş olup, Kur'a Kanunnamesi, Mart 1887 tarihinden itibaren feshedilmiş olup yeni kanun bu tarihten itibaren yürürlüğe girecekti. Kanun sekiz bölüm, 120 bent (madde) ve bir sonuçtan meydana gelmekteydi. Kur'a Kanunnamesindeki uygulama zorluklarını ortadan kaldırmak ve daha verimli bir asker alma sistemi oluşturmak kâğıt üzerinde yazılıp çizilen uygulamaları fiiliyata dökmek temel amaçtı. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra alınan ağır sonuçlar orduda asker alma konusunda yeni bir yapılanmayı zorunlu kılmıştı.³²

Askerlik hizmeti bu yeni kanun ile her Osmanlı gencinin yirmi yaşına girdiği senenin Mart ayının ilk gününden başlamaktaydı. Zorunlu Askerlik süresi ise yirmi yıl idi. Uygulamaya konulan bu sistemin ilk altı yılı "Hizmet-i Nizamiye", sonraki sekiz yıl ise "Redif" geriye kalan

³¹ Necati Tacan, "Tanzimat ve Ordu", Tanzimat 1, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1999, s.97.

³²Asâkir-i Nizâmiyye-i Şâhânenin Sureti Ahzına Mübeyyin Kanûnu Hümâyün, 1886, s.51 (Orijinal Nüsha, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kataloğu)

altı yıl ise “Mustahfaz” olarak belirlenmişti. Teknik sınıflarda olanlar ise askerlik hizmeti toplam on iki yıl olarak belirlenmişti. Bu kesim Mustahfaz hizmetinden muaftı.³³

Gönüllü askerler için beş şart belirlendi. Birincisi askerlik hizmetine uygun olmak, ikincisi on sekiz yaşından büyük olmak, üçüncüsü ahlaki ve onurlu olmak, dördüncüsü kayıt sınıfının süresine rıza göstermek ve beşinci ebeveynlerinin rızasını almaktı. Yasanın son üç maddesi de fiyat-nakit paraya ayrılmıştı. Buna göre, nizamiye askerinin kişisel fiyat uygulaması iptal edildi, nakit elli Osmanlı altının miktarı elli olacaktı. Fiyat nakit kabul edenler, beş ay boyunca askerlik yapmak zorunda kaldı.

4.2. Redif Depolarına Asker Alımı

Osmanlı Devlet erkânı yukarıda da değinildiği üzere Doksan Üç Harbinden sonra bütün askerî birliklerde tensikat yapmak amacıyla yoğun bir mesai harcadı. Bu askerî sınıflar içerisinde Redif birliklerinin de önemli bir yeri vardı. Redif teşkilatına dair yapılan düzenlemelerin en önemlilerinden biri 16 Eylül 1303'te (28 Eylül 1887) redif teşkilatını yeniden ele alan Kuvve-i Redife-i Şahaneye Dair Kanunname idi. Hazırlanan bu kanun altı faslıdı. Kanunun dördüncü faslı redif birliklerinin silahaltına alınmasıyla ilgili konuları ve altıncı faslı da redif birliklerinin görecekleri eğitimle ilgili konuları içerdi. Hazırlanan kanun bir anda bütün firkalarda yürürlüğe konulmayıp aşamalı bir şekilde uygulamaya geçildi. Kanun metni matbu halde basılarak bütün ordu bölgelerine gönderildi. Kanunla redif teşkilatının, nizamiye teşkilatı gibi belli bir düzen içerisinde olması amaçlandı. Kanunun sahada uygulanması problemsiz olmadı.

Askerlik süresi 1869 yönetmeliğinde değiştiğinde, redif sınıfı kutsal ve ikincil olarak ikiye ayrıldı. Altı yıllık redif hizmetinin ilk üç yılı birinci yılda ve ikinci üç yılda ikinci yılda harcanacaktı. Redif bölgelerinde hiçbir değişiklik olmadı, ancak yalnızca bir tanesi olan tabur sayısı ikiye çıkarıldı. Böylece, tabur sayısı 120'den, 240'a ulaştı. Ayrıca her tabur merkezinde, yeterli sayıda kıyafet, silah ve alet hazırlandı ve iki redif taburu için saklandı.

Bu arada, Rusya ile ilişkiler kötüye gitti ve savaş olasılığı ortaya çıktı. Mevcut düzenin ve redif taburlarının büyük bir savaşta yeterli olmayacağı biliniyor olması nedeniyle, ülkede silah tutan tüm Müslüman insanlardan yararlanmaya karar verildi. Bunu akılda tutarak,

³³ Şenol Çöklü, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma (Ahz-ı Asker) Usûlleri*, Yüksek Lisans Tezi, s. 41.

mustahfaz sınıfı kaldırılarak rütbe-i salis adında yeni bir üçüncü sınıf redife ekledik. Bu şekilde, üç sınıf olarak düzenlenen redif birimleri, rütbe bölümünden önce ve rütbe-isani olarak ikiye ayrıldı. İlk bölüm nizamiye'de görev yapan askerler tarafından, ikinci bölüm ise yönetmelikte yer almayan askerler tarafından oluşturulmuştur. Bu sisteme göre, memurları atanmış ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına katılan savaş teçhizatını tamamlayan tabur sayısı 429'a ulaşmıştır.³⁴

Ancak, bunların sayısı oldukça yüksek olmalıydı ve merkezi hükümet, çeşitli illere gönderdiği emirlerde yerel makamların dikkatini çekti. Örneğin, 18 Ocak 1877'de Tuna İline gönderilen bir hükümde, silahlarıyla kaçan askerleri köylerinde saklıyorlardı. Fakat çoğunlukla köy muhtarları ve eski meclis üyeleri onları gizlemeye yardımcı olmaktaydı.

13 Aralık 1876'da o zamana kadar görülmeyen yeni bir uygulama başlatıldı. Redif askerine en azından asgari ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duyan eşlere ve çocuklara maddi destek sağlanması gerektiği öngörülmektedir. Buna göre, rediferlerin eşlerine ve annelerine, her birine 20, çocuklarına 10'ar para verileceği kararlaştırıldı.

Daha önce belirtildiği gibi, 1881 yılında Alman subaylarının gözetimi altında yapılan düzenleme ile, redif taburlarının sayısı 240'dan 384'e çıkarıldı. Redif süreleri sekiz yıla çıkarıldı. Bu sekiz yılın ilk dört yılı fedakarlıkta, diğer dört yıl ise orta sınıfta geçirilecekti.

23 Ekim 1886'da yayınlanan ve 1887'de yürürlüğe giren yeni askere alım kanunu ile redif bölgelerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. O zamana kadar, redif alaylarının bölgeleri eşdeğer olmadığından bazı dezavantajlar vardı. Kargaşayı gidermek için, her yeniden düzenleme ile yeniden düzenlendi.³⁵

4.3. Seferberlik Nizamnamesi

Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan çıkarılan derslerle bir daha böyle bir felaketle karşı karşıya kalmamak için silahlı kuvvetlerdeki ordu teşkilatlanmasının değişik safhalarında bir dizi düzenlemeye gitti. Ordunun "hazeri ve seferi" teşkilat durumu

³⁴ Veysel Şimşek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Düzenli Ordu İçin Asker Toplanması: 1826-1853", Toplumsal Tarih, sayı: 198, (Haziran 2010), s. 42.

³⁵ Şenol Çöklü, a.g.e.s. 39.

üzerinde yeni planlamalar gündeme geldi ve olası bir savaşa hazırlıksız yakalanmamak için 17 Eylül 1889'da Seferberlik Nizâmnâmesi yayınlandı.³⁶

Silah altında bulunan nizami kuvvetlerin dışında efradın dışında kalan yedek kuvvetlerin sorunsuz bir şekilde görev mahallerine gidebilmesi için ahz-ı asker teşkilatının işleyişi hakkında da bağlayıcı kararlar alındı. Seferberlik anında çağrılacak olan ihtiyat efradının toplanacağı mahallere redif tabur kumandanları tarafından belirlenecek ve hangi mevkilere, hangi ihtiyat kur'a efradının toplanacağına dair, her yıl birer cetvel hazırlanıp kumandanlığa sunulacaktı. Seferberliğin ilanı ile efrad toplanma bölgelerinde bir araya geldikten sonra bunların mensup oldukları askeri kıtaya gönderilecekti. Denizyolu ile gidecekler en yakın iskeleye sevk olunacaktı.

³⁶Şenol Çöklü, a.g.e., s. 40

6. 1908 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI

II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908'de ilan edilmesinin ardından Osmanlı Devleti, askerî alanda yeniden yapılanma sürecine girdi. Girilen bu süreçte yeni asker alma kanunu çıkarıldı. 1909 yılında çıkarılan yeni kanun hükümlerine göre İstanbul'da üç kadılığın bulunduğu ve Bilâd-ı Selâse olarak adlandırılan Galata, Eyüp ve Üsküdar'da yaşayanların ve Müslüman olmayanların askerlik yapmaları zorunlu hale getirildi. Ayrıca, askerî yükümlülüğün her erkek için 20 yaşına girdiği mart ayının ilk gününde başlatılması, 1304 (1888) yılında doğanların, 1325 (1909) yılının mart ayının birinci günü askerî yükümlülüğe tabi tutulması kararı alındı. 1909 yılında yeni düzenlemelerle asker alma işlemlerini gerçekleştiren Osmanlı Devleti, 18 Ekim 1912 tarihine gelindiğinde Trablusgarp'ın İtalyanlara bırakılmasıyla neticelenen Uşi Antlaşmasını imzaladı. 8 Ekim 1912'de başlayan ve 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgarlarla imzalanan İstanbul Antlaşması ile son bulan Balkan Savaşı sonucunda da Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'daki varlığı sadece Doğu Trakya ile sınırlı kaldı. Ordu içerisinde yeni düzenlemelerle alınan bu ağır yenilgilerin altından kalkmak isteyen Osmanlı Devleti, ilk olarak 27 Kasım 1913'te seferber olan birliklerin asker ve hayvan ihtiyacının karşılanmasına yönelik, asker eğitim merkezleri olarak da adlandırılan depo birliklerini kurdu. 11 Aralık 1913 tarihinde Sultan V. Mehmet Reşad'ın iradesiyle yayınlanan Teşkilât-ı Umumi-yi Askeriye Nizamnamesi ile ordu; kolordu ve tümenler olmak üzere iki kısma ayrıldı.³⁷ Kolordu ve tümenler ordu müfettişliklerine bağlandı. Oluşturulan ordu müfettişlikleri 1. 2. 3. ve 4. Ordu Müfettişlikleri diye adlandırıldı. 13 bölgede oluşturulan kolordularda; iki veya üç nizamiye tümeni, bir nişancı alayı, iki veya üç alaylı bir süvari tugayı, bir istihkâm taburu, bir telgraf bölüğü, bir nakliye taburu ve ağır topçu taburu yer aldı. 3. Ordu Müfettişliği'ne bağlı 9. ve 11. Kolordular bölgesinde bulunan aşiret tümenleri ve tugayları da bu kolordulara bağlandı. Yeni sistemle asker alma işlemleri kolordu asker alma dairelerine verilip, 13 asker alma dairesi oluşturuldu.

Oluşturulan bu daireler:

1. Kolordu Asker Alma Dairesi,
2. Kolordu Asker Alma Dairesi,
3. Kolordu Asker Alma Dairesi olarak adlandırıldı.

³⁷ Samet Ağaoğlu, *Kuvâ-yı Milliye Ruhu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.87.

12 Mayıs 1914 tarihinde Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde yayınlanarak yürürlüğe giren Mükellefiyet-i Askeri Kanûn-ı Muvakkati (Geçici Asker Alma Kanunu) ile de I. Dünya savaşında asker alım işlemlerini yapan Osmanlı Devleti, 5 Ağustos 1914'te kurulan Menzil müfettişlikleriyle cephelere asker sevkiyatlarını gerçekleştirdi.

6.1. Teşkilat-ı Esasiye Nizâmnâmesi

Meşrutiyet'in ilanından sonra ordu teşkilatının üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda bir nizamname hazırlandı. Ordu, nizamiye kolorduları ile müstakil nizamiye fırkalarından oluşturuldu. Birkaç kolordu ve müstakil fırkadan da bir ordu müfettişliği kuruldu. Onlara bağlı da bir alay iki redif müfettişliği vardı. Seferberlik başladığı andan itibaren sırasıyla savaş durumuna geçen mevcut orduyu birinci ve ikinci sınıf redif kolordu veya fırkaları onları da kıtaatı mustahfaza takip ederdi.

Ordu müfettişlikleri de şu şekilde teşkilatlandırılmıştı:³⁸

Birinci Müfettişlik 1., 2., 3., 4. Nizamiye Kolorduları ile 1. Redif Müfettişliğini; ikinci Müfettişlik: 5., 6., 7., 8. Nizamiye Kolorduları ve müstakik Kozan, Yanya, İşkodra Fırkaları ile 2. ve 5. Redif Müfettişliğini; üçüncü Müfettişlik: 9., 10., 11. Nizamiye Kolorduları ve 3. Redif Müfettişliğini; dördüncü Müfettişlik: 12., 13. Nizamiye Kolorduları ve 4. Redif Müfettişliğini; Müfettişliğe merbut olmayarak Yemen vilayetinde 14. Kolordu, Hicaz ve Trablusgarp vilayetlerinde birer müstakil Fırka bulunmaktadır.

Emrin ikinci kısmı Ordu-yu Humayun örgütüne aitti. Osmanlı düzenli kuvvetleri on dört düzenli kolordu ve beş bağımsız kadrodan oluşuyordu. Her yıl, normal kıtadan silah altında olan en eski yıl sömürgeleştirilecek ve sömürülen efrad yerine her yıl yenileri doldurulacaktı. Müfettişlik durumunda, bu işlem sadece yılın belirli aylarında gerçekleştirildi.

Rediflerin tüfeklerinin ve taburlarının adları rakamlarla gösterilmez. Sadece yerleştirildikleri yerin adıyla tanımlanırlardı. Bir merkezde birden fazla tabur varsa, karışıklığı önlemek için bir sayı verilir. Ancak numaralandırma bir ila dört arasında yapılabilirdi. Redif kıtası savaş durumunda silah altına alınmaktaydı. Barış zamanında, geçici olarak eğitim ve

³⁸ Şimşek, a.g.e., s.56.

tatbikat için redifler çağrılırdı. Savaş sırasında ise hem birinci hem de ikinci sınıf redifler savaşa hazır duruma getirilirdi.

6.2. Trablusgarp Savaşı ve Gönüllülük Esası Uygulamaları

Osmanlı Devleti uzun yıllar Kuzey Afrika'da bulunan son toprak parçası olan Trablusgarp'ı askeri birlikler bakımından önemsememişti. İtalya uzun süreden beri Trablusgarp üzerinde gizli emeller beslemekte ve Osmanlı Devleti'nde onun bu arzusunu görmemezlikten gelmekteydi. İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi'yi seçmesinin birden çok nedeni vardı. Bunlardan ilki, coğrafi olarak kendi ülkelerine yakınlığıydı. Bir diğer neden, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki bu toprakları uzun yıllardır ihmal etmesiydi. Şartlar tamamen İtalya'nın lehineydi. Arnavutluk, Makedonya, Bosna ve bazı Arap vilâyetlerindeki bir türlü bitmek bilmeyen ayaklanmalara müdahale etme zorunluluğu Osmanlı Devleti'ni bu coğrafyadan uzak tutmaya yetmişti. Hatta savaştan birkaç ay önce orada bulunan askeri birliklerden bir miktar asker alıp başka yerlere göndermişti.³⁹

1910'da hazırlanan Teşkilât-ı Esâsiye Nizâm-nâmesi'ne göre Trablusgarp'da, o dönemde yeni kurulan müfettişliklerden müstakil fırka bulunmaktaydı.⁴⁰ Hiçbir yere bağlı olmayan bu fırkanın durumu hiçte iç açıcı değildi. 1910'da hazırlanan nizamname reformlarından Trablusgarp ahalisi de haberdar edilmekteydi. Hatta yayınlanan ahz-ı asker düzenlemesi ile ilgili olarak yapılan duyuru Trablusgarp hakkında memnuniyet yaratmıştı.⁴¹

İtalya 28 Eylül 1911'de ürettiği bahaneler ileri sürerek Osmanlı'ya savaş ilan etti. Osmanlı Devleti'nin bölgeye gönderebileceği herhangi bir takviye gücü karadan ve denizden gönderme imkânı yoktu. Genç idealist ve vatan sevgisi duyan subaylar kimliklerini gizleyerek Trablusgarp'a ulaşarak orada yerli ahaliden düzensiz birlikler kurup İtalyanlarla gayr-i nizami olarak mücadele edecekti.⁴² Bu düşünce gönüllülük sistemi olarak bilinen bir asker alma usulüydü. Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar kullanılmış, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki başarısızlıktan sonra ordudan yeni bir yapılanma gündeme gelince eski önemini kaybetmişti.⁴³

³⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II/I, Ankara, 1991, S.99.

⁴⁰ Bülent Daver, *Ordu ve Politika (Siyaset)*, Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirimler III, Ankara, 1983, s.138.

⁴¹ Çöklü, a.g.e.,s. 48

⁴² Emin Demirci, *Teşkilât-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler*, İstanbul, 2002, S. 137,142.

⁴³ Daver, a.g.e., s.130.

6.3. Balkan Savaşı ve Ahz-ı Asker Teşkilatı

Balkan Savaşı, Türk Ordusunun reform edildiği yıllarda gerçekleşti. Eski örgütlenmeden çıkıp yeni düzene uyum sağlamadan önce kendisini savaşta buldu. 1910'da hazırlanan 1910 Anayasası Teşkilatının amacı ordunun yıllarca ihmal edilmesini ve yeni bir karakter kazanmasını sağlamaktı. Osmanlı Devleti'nin komşu devletlerinin birçoğunun kendi genişleme hedefleri vardı. Bunlardan biri Balkan devletleriydi. Osmanlı Ordusunda her türlü reform hareketi onları rahatsız etti. Reformların sonucu olmadan savaşa girmek neredeyse bir gelenektir.

Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden ilk devlet 8 Ekim 1912'de Karadağ idi. Bunları Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan izledi. Büyük devletler aslında savaşı durdurabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu batılı güçler için büyük sorundu. Ve bu devlet yavaş yavaş Avrupa'ya tehdit olan Almanya'ya yaklaşıyordu. Uluslararası çıkarlar ön plana çıktığında, savaşı durduracak güçte yoktu.

Osmanlı Ordusunun savaştaki kuruluşu Doğu ve Batı ordusuna bölünerek oldu. Doğu Rumeli'de konuşlanacak olan Doğu Ordusu ve yedek ordu, beş numaralı seferberlik planına göre hazırlandı. Burada atanacak birimlerden biri olan 15. Kolordu, Çanakkale Boğazı'nın önemi nedeniyle yığın alanına götürülmedi ve 16. Kolordu tamamen kurulamadığı için diğer birimler devredildi.⁴⁴

Her ne kadar Balkan Savaşına katılan birlik sayısı, beş numaralı plana göre 812.663 olarak hesaplanmış olmasına rağmen, savaş günlerinde bu rakama ulaşmak mümkün değildi. Toplanabilecek toplam 290.000 idi. Bu sayısal veriler Osmanlı kuvvetlerinin savaş değerinin düşük olduğunu göstermiştir. Buna karşılık, birleşik düşman kuvvetleri 482.000 civarındaydı. Alay ekibinde Nizamiye taburu 1.048 olmalıydı. Ancak, bu pozisyonda yeterli silah olmadığından, tüm ordu aynı kadroya uygulanamadı. Bu nedenle, Doğu Ordusu ve Batı Ordusunun tüm taburlarını, yalnızca 7.Kolordu planlanan kadroyu uygulayabildi. Batı Ordusunun kuruluşu bu plana göre yetersizdi.⁴⁵

Balkan Savaşı sırasında askerlik ihtiyacına bağlı olarak, savaşçılar ve rediffler silahlandı ve savunma hatlarına ve kalelere gönderildi. Bu savaşta, Osmanlı Ordusunda görev

⁴⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu redif-i Asakir-i Mansure", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 1981-82, Sayı: 12, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982, s. 127.

⁴⁵ Ziya Şakir, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul, 1957, s. 55.

yapan birçok Yunan, Ermeni ve Yahudi askeri vardı. Savaşın ağır tablosu karşısında, askerlik ihtiyacı nedeniyle hepsi silahlıydı. Önlem olarak getirilen Yahudilerin, Yunanlıların ve Ermenilerin çoğu nasıl silah tutacağını bile bilmiyorlardı. Nakit ödeme yapanlar cephenin arkasına gönderildi ve kazı işlerinde ve angarya işlerde kullanıldı. Ermenilerin çoğuna çavuş rütbesi verildi. Osmanlı ordusunun düzeninde ve redif birimlerinde uygun şekilde eğitilmiş asker sayısı neredeyse yoktu. Bunun temel nedeni, seferberlik birimlerinin, aileleriyle ilgilendikleri için aileleriyle ilgilenecek kimi kimsesi olmayışındandı. İzinler ve firarlar günlük olaylar arasındaydı.

Bu nedenle Ali Mümtaz Bey'in⁴⁶, Osmanlı askerinin savaştaki durumunu ifade ettiği şu değerlendirmesi de dikkat çekicidir:⁴⁷

"Savaş ilanından on gün önce, Üsküp Kumandanlığından, eğitilmiş erata Üsküp'e gönderme emrini aldım. Onların yerine birkaç yüz muvazzaf verildi bana. Bulduğumuz noktada, durumun gayet kritik, çarpışmanın başlamasının yakın olduğunu hissediyorduk. Yeni asker alınan acemi muvazaflar, mutad eğitim metodunu bir yana bırakıp, alelacele bütün savaş bilgilerini verdik onlara. On gün sonra savaş patlayınca, erata ancak silah doldurup silah boşaltmayı biliyordu. Ama en önde savaşa atılma kadere de onlarındı. Üsküp Plevne ve Pripoli'deki birlik ve iki redif birliği çarpışmaya dayanamazlardı elbette. Buna rağmen Üsküp Komutanlığı müfrezelerimden birini Siyeniça'ya yollamamı emretti. Çarpışmalar başlar başlamaz redifler başıbozuklar silahlarını attılar, halk ise direnmeksizin düşmana teslim oldu."

Bu şartlar altında, kuruluşunu tamamlamadan önce kurulan Osmanlı ordusu, yetersiz ulaşım imkânları içinde cepheye asker göndermeye çalıştı. Birimler arasında iletişim kurulmaması, personel yetersizliği, arz sorunları ve eğitimlerini henüz tamamlamamış askerler, savaşın sonucunun Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmasına neden olmuştur.

6.4. 1913 Teşkilat-ı Umûmiyye-i Askeriyye

Harbiye Bakanlığı'nın Balkan Savaşı'nın yenilgisine karşı örgütlenmesi, kurulması ve konuşulması üzerine çalışma yaparken, askerî yükümlülüğü adil ve eşit şartlar altında tüm insanlara bir görev olarak getirecek yeni bir askere alım yasası hazırlama çalışmaları başlatıldı.

⁴⁶ Erkân-ı Harb Binbaşısı

⁴⁷ Kütükoğlu, a.g.e., s.161.

Sultan Mehmet Reşat döneminde, 11 Aralık 1913 tarihinde, Genelkurmay Teşkilatı Örgütü hazırlandı ve uygulamaya kondu. Ordu, sürekli düzen kolordu ve bağımsız düzen bölümlerinden oluşuyordu. Ordu müfettişleri kuruldu. Bu bağlamda, ordunun tamamı otuz dört bölüm ve on üç kolordu olmak üzere iki ayrı bölümün eklenmesiyle otuz altı piyade bölünmesinden oluşuyordu. Bu düzenlemenin başlıklarından biri askeri birimlerle ilgiliydi.⁴⁸

Askere alım prosedürleri, redif ve hazırlık organizasyonu üzerine kolordu ofislerine bölündü. Kolordunun kendisine ayrılan alandaki askerlerin keşif organizasyonunu sağlayacaktır. Uygulamada, yasalarla dışlanan 7. Kolordu ve Asir ve Hicaz birimleri hiçbir kolorduya ait değildi ve jandarma ve denizcilik üretimi gibi ordunun tüm ihtiyaçlarını karşılamak için diğer kolordu komutanlarından gerekli personeli sağlayacaktı. On iki Nizamiye firkateyninin temelinde oluşacaktı. Nizamiye, isimlendirme sırasındaki firkateynlerin adlarıyla isimlendirildi. Örneğin, nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, 25. Ordu Asker Kalemi gibi. Nizamiye firkateynlerinin askere alımlardaki etkinliği, gelecekte de belirtildiği gibi bazı sorunlara neden olacaktır.⁴⁹

İkinci Meşrutiyet Döneminde hazırlanan yeni bir kanunla asker alımlarında bazı değişiklikler ve yenilikler getirilmiştir; ancak, dört sene kadar bir uygulama gören bu yasa da Balkan Harbi yenilgisinden sonra orduda yapılan yeni teşkilatlanmaya paralel olarak 12 Mayıs 1914'te kabul edilen yeni ve geçici bir askerî yükümlülük yasasıyla yürürlükten tamamıyla kaldırıldı.⁵⁰

Yeni yasayla birlikte, Osmanlı hanedanı dışında herkes askerlik yapmakla yükümlü kılınmıştı. Bedelli askerlik karşılığı, yalnızca barış koşullarında geçerli sayılmış, olağanüstü şart ve seferde kaldırılmıştı. Barış koşullarında bedel verenler ise altı aylık bir eğitime tabi tutuluyordu.⁵¹

⁴⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Orta Çağdan 20. Yüzyıla*, Elif Kılıç (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s.54.

⁴⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Ercan Ertürk (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s.40.

⁵⁰ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, C. II, Ks. 6 (1908-1920); Kit. 1, s. 236-237.

⁵¹ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)* IV Cilt 1. Kısım, Ankara Gnkur. Basımevi 1984. s.89-90.

İKİNCİ BÖLÜM

1. 1914 TARİHLİ KUR'A KANUNUNA GÖRE ASKERE ALMA TERTİBATI

Tanzimat Fermanı'nda bir vatandaşlık görevi olarak ortaya konan ve tüm tebaaya benimsetilmeye çalışılan askerlik hizmetinin, ilk Kur'a Kanununun yayınlanmasından neredeyse 70 yıl geçmesine rağmen, gayrimüslim unsurların tutumu, askerlikten istisna edilmeyi gerektiren şart ve durumların her düzenlemede genişletilerek varlığını sürdürmesi, fiili askerlik hizmetinin özellikle bir yük ve külfet olarak tek başına Türk ve Müslüman nüfusun sırtına binmesi gibi nedenlerle, başlangıçta konulan hedefin çok uzağında kaldığı görülmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1908 tarihli Kur'a Kanunu'nda askere alma faaliyetlerinin iyileştirilmesi için bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır. Aynı zamanda, askere alma faaliyetlerinde temel değişiklikler getirecek olan kanun değişikliği çalışmaları da yapılmış hatta 1908 senesi içerisinde yeni bir Ahz-1 Asker Kanunnamesi hazırlanmış ancak ülkenin içinde bulunduğu durum yeni bir kanunun çıkmasına müsait olmamıştır.⁵²

Mevcut asker alma sistemini tamamen ortadan kaldırmamakla beraber, önemli sayılabilecek değişiklikler yapılmasına rağmen, Osmanlı Ordusu her biri ayrı kanun, nizamname ve talimatı bulunan nizamiye, redif, müstahfaz ve aşiret süvari birlikleri halinde Balkan Harbi'nin girmek zorunda kalmıştır. Balkan Harbi öncesinde Osmanlı Devleti'nin, Ordusu'nu modern yeni silahlarla donatması mümkün olmadığı gibi, askere alma sistemindeki sorunlar, savaşların sürekliliği ve eşkıyaların etkinliği nedeniyle, askerlik hizmeti çekilmez hale gelmiş ve esas yükümlülük altında bulunanlar için istenmeyen bir yük sayılmaya başlanmıştır. Devlet'in siyasi durumu görmezden gelip terhis zamanı geldiği gerekçesiyle, silahaltındaki yetişmiş insan gücünü terhis etmesi ve barışta askere alma işlemini de yapmakla görevli bulunan redif birlikleri ile girişilen savaş, tam manasıyla bir felakete neden olmuştur.⁵³

Yeni Askerlik Kanunu'nun uygulamaya konduğu dönemde, I. Dünya Savaşı'nın er ihtiyaçlarını mevcut söz konusu Kanun, ilan edilen seferberlik emirleri ve genelgelerle karşılamaya çalışan Harbiye Nezareti'nin özellikle firar olaylarını eleştirerek bu olayların

⁵²Jehuda Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi Türkiye'de Prusya- Alman Askeri Heyetleri (1835-1919)*, Çev: Fahri Çeliker, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yayınları, Ankara, 1985, s. 9.

⁵³Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Mümtazer Türköne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan (çev.) İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.98.

önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını ordulardan istediği 1916 yılı faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Firar olaylarının sebeplerinden birisini sevke tabi tutulan erlerin, sevk güzergahında yeterince iskân ve iaşeye tabi tutulamaması olarak gören Harbiye Nezareti, mülkî emirliklerle koordine edilerek gerekli tedbirlerin alınmasını istemektedir.

1.1. Kanunun Uygulamaları

Geçici olarak kabul edilmesine rağmen, 1914 Yasası ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir. 1927 Askeri Kanununa etkileri bakımından daha önce yayınlanmış yasaları ve yapılan düzenlemeleri şöyle özetlemek mümkündür:⁵⁴

1) Sülale-i Ali Osman hariç tüm Osmanlı vatandaşlarında askerlik hizmeti yapmak zorunludur.

2) Askerlik yaşı, vatandaşın 18 yaşını bitirdiği yılı izleyen yılın Mart ayında başlar ve vatandaşın yaşına göre 45 yaşını bitirdiği yılın sonunda biter.

3) Vatandaşlar 18 yaşını doldurduktan sonra askeri yaşlarına girseler de, iki yıllık devre yoklama devresini oluşturur ve bu devrede bulunanlar ancak savaş durumunda silah altına alınabilir.

4) Askerlik süreleri, vatandaşların askerliğini yaptığı sınıflara göre detaylandırılır.

5) Gerçek askerliğin veya silah altında tutulacak sürenin tanımı yapıldı ve bu sürenin sınıflara göre ayrıldığı ve istisnai durumlarda, hizmet süresinin Osmanlı Hükûmeti tarafından uzatılabileceği belirtildi.

6) Askerlik çağına girenlerin işe alımı için katılım prosedürleri dahil edilmiştir. Bu bağlamda, anketler ikiye ayrıldı. 18 yaşını doldurmuş olanlara ilk katılım ve 20 yaşını doldurmuş olanlara son katılım kabul edildi.

7) İlk yoklama işlemleri, kısaca aşağıda belirtilen aşamaları içermektedir:

⁵⁴ Ali Sönmez, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında İç Güvenlik Anlayışının Niteliği ve Uygulamaları Üzerine", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl: 4, Şubat 2006, Sayı: 7, s. 43.

A) 18 yaşını doldurmuş ve 19 yaşını doldurmuş olanların listeleri, askerlik şube başkanı da dahil olmak üzere idari kurul tarafından ve nüfus görevlisinin yardımı ile oluşturulur ve köylerde ve mahallelerde ilan edilir ve askıya alınır.

B) Bu arada, eksiklikler ve hatalar ortadan kaldırılacak ve çizelgeleri kontrol ederek son anketleri belirlemek için son muayeneye tabi tutulacaklar için askeri bir lisans verilecek.

C) Ardından, ilk yoklama programları hazırlanacak ve bir sonraki yılın Mart ayının sonuna kadar köylerde ve mahallelerde askıya alınacak. Gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra, cetveller ekim ayının sonuna kadar askerlik şube ve memur ofisine iade edilecektir. Askeri şube başkanı gerekli incelemeleri ve kontrolleri bir sonraki yılın Şubat ayı sonuna kadar tamamlayacak ve onaylayacaktır.

8) Son yoklama ve kur'a çekme işlemleri ise, aşağıdaki faaliyet ve düzenlemelerden oluşmaktadır:

A) Savaş Bakanlığı tarafından mart ayının başında, 21 yaşında olanlar ve bir önceki yılda erteleme prosedürleri ertelenenler, son yoklama prosedürlerinin aynı anda başlatılabilmesi için kolorduya gönderilecektir. Birlikler ayrıca kararnameyi ilgili yerlere devredecek ve doktorları askeri meclislerde görevlendirecekler.

B) Mükelleflerin statüsünü belirlemek ve yürürlüğe giren yasaya uygun olarak yapmak amacıyla yapılan düzenlemelere askeri meclislerin kurulması, işletilmesi ve işe alınması ile ilgili usul ve esaslar dahil edilmiştir.

D) Son muayenede, vergi mükellefleri sağlık statüsünde belirlenir, incelemeler sonucunda gerekli formlar çıkarılır ve askeri cüzdanlara konulması planlanan ve silaha alınması planlananlar yapılır.

9) Kanun, fiili askerlik hizmetinin yerine getirilmesi için, bedelli askerlik, izinli askerlik, tam askerlik ve kısa dönem askerlik olmak üzere dört farklı hizmet şeklini öngörmüş, kısa dönem askerlik yerine getirilecekler için kısıtlayıcı şartlar getirmiştir.

10) Fiili askerlik hizmetini yerine getirme usullerinden olan, kısa dönem askerlik hizmetinden yararlananlar kanunla tespit edilmişler ve bunların hizmetlerini yerine getirmelerinde uygulanacak esaslar ayrıca düzenlenmiştir.

11) Bir diğerk fiili askerlik hizmet şekli olan izinli askerlik, kura çektirilenlerden ihtiyaç duyulduğı miktarın silahaltına alınmasını ve diğerklerinin izinli sayılmasını, ancak ihtiyaç duyulduğı takdirde, sıra ile izinli sayılanların da silahaltına alınmalarını öngörmüştür.

12) Son yoklama ve kura çekimi sonucunda, işlemleri bir sonraki yıla ertelenenlerin durumları kanunda 4 farklı şekliyle yer almıştır:

A) Efradın vücudu ve davranışları askerlik hizmeti için yeterince gelişmemiş olanların askerliği, en fazla 4 yıl ertelenebilecektir.

B) Zamanla geçebilecek bir hastalığa yakalananların askerliği en fazla 4 yıl ertelenebilecektir.

C) Hapis, sürgün ile 5 yıla kadar olan kürek cezalarını çekmekte olanların askerliği, en fazla 35 yaşına kadar ertelenebilecektir.

D) Yatılı askerî okul öğrencilerinin, öğrenimleri devam ettikçe her yıl askerlik işlemleri ile son yoklamalarını yaptırmaları gerekmektedir.

13) Benzer şekilde, son yoklamalar askerlik görevini yerine getirmeyenler ve çeşitli nedenlerle askerliği ertelenenler, askerlik hizmetinden çıkarılmaları gerekenler, bedensel engelliler ve askeri mecliste raporları hazırlananlar Muayene heyeti tarafından onaylanır.

14) Yasa, önceki yasalara inanan olmamasından dolayı askerlik hizmetinden muafiyeti ortadan kaldırmış, silahlanacak olanların geri kalan akrabalarının ihtiyaçlarını karşılamak ve kişileri belirlemek için ayrıntılı düzenlemeler yapmıştır.

15) Son yoklama ve kur'a çekme işlemleri tamamlananlardan silahaltına alınacaklarla ilgili yapılan işlemler şunlardır:

A) Kolordu, bağımsız fırka, Bahriye Nezareti, İmalat-1 Harbiye Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve çeşitli askeri müesseseler tarafından silahlı veya silahsız olarak terhis olacaklar ile bunların yerine ihtiyaç duyulacak miktar, mayıs ayı sonuna kadar Harbiye Nezaretine bildirilecektir.

B) Harbiye Nezareti ulaşan ihtiyaçlar, son yoklama ve kura çekimi sonucunda hazırlanan istatistik cetvellerindeki miktartlı da göz önünde bulundurarak silahaltına alınması

gerekenleri, sınıf ve müesseseler için yüzdeler itibariyle taksim ve tertip edecek ve sonuçları kolordulara bildirecektir.

C) Ekim ayı içerisinde birliklerine katılması gereken bu mükellefler için, Harbiye Nezareti tarafından uygun görülen yüzdeler esas alınarak, kolordular tarafından o yıl silahaltına alınması gerekenler, fırka bazında ve ismen nereye gidecekleri tespit edilerek fırkalara, fırkalar tarafından da askerlik şubelerine bildirilecektir. Askerlik şubeleri de silahaltına alınacaklar için ikişer suret çağrı pusulası çıkaracaktır.

D) Sevk edilecekleri yer ile toplanma günü belirlenen yükümlülerin sevk edilmelerine ilişkin esaslar ile sevk memurunun rütbesi, yapılacak ödemeler, sevk memurunun sevk erlerine iyi davranması, firar edenlerle firar edeceği anlaşılana ve nihayet birliklerine teslim edilenler hakkında yapılması gereken işlemlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

16) Her ne kadar gönüllü askerlik hizmeti sürdürülse de 19 yaşını doldurmuş olanların, bir sonraki yılın askeri meclisiyle görüşmeleri ve kendi giysilerini getirmeleri koşuluyla, bir yıllık bir süre boyunca gönüllü askerlik yapmaları sağlanır.

17) Birimleri tarafından sırasına göre taburcu edilen vergi mükellefleri cüzdanlarına yazılmalı ve her biri için ayrı programlar düzenlenerek askerlik şubesine gönderilmelidir. Bu şekilde, terhis edilenler, memleketlerine varışlarından veya kendi memleketlerinin dışında yaşayan ve iki ay içinde kendilerine bağlı olan askerlik şubeleri askerlik hizmetinin geldiğini ilan ederek yaklaştığını belirtir.

18) Önceki yasalardan farklı olarak, yasa aynı zamanda onarım kavramını da içerir ve bu bağlamda gerçekleştirilecek prosedürleri ayrıntılı olarak belirtir. Orduya katılmayı planlayan kişilerin statüsünü belirlemek için; ordu tarafından bildirilecek olan zamanda, yaşlı ve hazır kişilerin yılda iki kez oylanması, kısmi veya genel seferberlik kapsamı, operasyonlardan muaf tutulacaklar gibi konularda detaylı düzenlemeler yapıldı.

19) Memleketleri dışına yolculuk edecek vatandaşlar, nüfus ve askerlik cüzdanlarını yanlarında bulundurmaları zorundadırlar.

20) Kanun'da müteferrik başlığı altında düzenlenen bazı işlemler ise şunlardı:

A) Göçmenlerin askerlik hizmetlerinin göçten 6 yıl sonra başlaması, göçebe kabilelerden yeniden yerleştirilenlerin askerlikten muaf tutulması öngörülmektedir.

B) Bir kişinin üç veya daha fazla oğlu varsa ve ikisi asıl askerlik görevinde ölmüşse, ondan sonra çocukların kısa süreli askerlik görevine tabi tutulduğu kabul edilir.

C) Hava değişimi sonunda, iyileşip birimlerine katılmış olanların hava değişiminde harcadıkları süre 1 yıllık asıl askerlik sayılır.

D) İlk kur'adan sonra yapılan yaş değişimlerinin askerî uygulamalardan etkilenmeyeceği, belirtilmesine rağmen askerî meclislerin görüşlerine göre yaşları uygun olmayanların yaşlarını değiştirmeye yetkili oldukları görülmüştür.

E) Asıl askerlik yapmayanların gayrimüslim unsurları, askerlik hizmeti tarafından dini statü göz önünde bulundurulacak düzenlemeler arasında yer almaktadır.⁵⁵

1.2. Askerlik Süresi

Yasaya göre, Osmanlı vatandaşı olan her erkek vatandaş askerlik görevini yerine getirmek zorunda kılınmıştır. Osmanoğulları ailesi bunun dışında tutulmuştur. 18 yaşını dolduran her kişi, kayıtlı ve kayıtlı olmayan doğum tarihinin idari konseyleri tarafından ilan edilecek doğum tarihlerini takip eden mart ayının başında başlamalıdır. 19 ve 20 yaş arasındaki vergi mükellefleri ancak bir savaşta askere alınabildi. 20 yaşını dolduran vergi mükellefleri, bu yılın mart ayının başından itibaren denetime tabi tutulacaktır.

Yasalar askerlik hizmetini reddetmeyi kaldırmış ve beş yıl şart olarak kabul edilmiştir. Kara ordusunun diğer sınıflarıyla uyum ve jandarmaların aktif hizmeti 20 yıl olmuştur. Deniz Kuvvetlerinde 17 yıl olarak belirlenen askerlik süresi 12 yıl görevli ve karada beş yıl süreyle mustahfaz bir hizmet olarak belirlenmiştir.

1.3. Sevk ve Celp İşlemleri

Kanun, Osmanlı ülkesini bölümler bünyesine alan birimlere ve kolordu ofislerini bölümlü işe alım kalemlerine, yerlileri işe alımlara bölmelere ayırdı. Tüm işe alım işlemleri bu ofislerde, kalem ve işe alım dallarında gerçekleştirilecektir. Her yıl mart ayının başında, on

⁵⁵ Hün, a.g.e., s.91.

yaşını dolduranların ilk muayenesi ve yirmi yaşını dolduranların son muayeneleri, muayene heyeti huzurunda yapılacaktır. İşe alım konseyi olarak adlandırılan heyetin başında en büyük memur ve işe alım şubesi başkanı işlemleri denetler. Ayrıca, Jandarma ve Deniz Kuvvetleri'ne asker tahsis etmek için bölümlerden memurlar vardı.⁵⁶

Ticaret, eğitim veya başka nedenlerden dolayı kendi kazalarına karışmamış olanlar incelemelerini yerel belediyeden bir sertifika ile yapabilirler. Muayene ve işlemlerin tamamlanmasından sonra efrat dört kısma ayrılırdı: Silahlı olarak hizmeti askeriye kabiliyetli olanlar; silahsız olarak görev yapacak olanlar, gelecek seneye bırakılacak olanlar ve bedenen askerlik hizmetini gerçekleştiremeyecek olanlar.

Askerlik hizmeti verecek silahlı ve silahsız olanlar ya yasal süre içerisinde yükümlülüklerini yerine getirmekte olup ya da Hizmet-i Maksuda olarak tanımlanan ve azami bir yıl yükümlülüğü olan öğretmenleri sultanîye, idari darülfünun, Harbiye ve Bahriye Okulunda, Tıp Fakültesi öğrencileri, eczacılar, diş hekimleri bu sınıfa ayrıldı. Askerlik hizmeti alımlarında şikayetler için her muayene bölümünde bir teftiş komisyonu kurulur.⁵⁷ Komisyon aşağıdakilerden oluşacak: askerî şefin şefi, askerlerin komutanı tarafından atanan bir kişi, valiler ve bağımsız valiler tarafından atanacak bir kişi, askerî doktorlardı.

Ahz-1 asker şubesinin komutanı, efrad köylerini ve mahallelerini silahlı ve silahsız hizmete sokacaklarını tespit edip, onları içeren cetvelleri hazırlarlardı. Onu bölgedeki en büyük memura gönderirdi.⁵⁸

Efrat yoklamaya gelmediyse, bunu herhangi bir bahaneye bağlarsa, bahanesi incelenirdi. Mazereti olmayanlar için, yerel makamlar tarafından tutuklanmaları konusunda bilgilendirilecekler. Gönderilecek efrad isimleri en kısa sürede yakalanacak mahkeme celbi belgelerinde işlem görmüş ve başvuru defterinde yer alan kişiler, sevk edilmekten sorumlu olsalar bile jandarmanın kontrolü altında alınmıştır. Bu işten sorumlu kişiler menzillerine ulaştığında, efradın tüm ihtiyaçlarını karşılayacaklardı.⁵⁹

⁵⁶ Cahide Bolat, *Redif Askeri Teşkilatı, (1834-1876)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2000.(Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s.55.

⁵⁷ Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yay. İstanbul, 2000, s.29.

⁵⁸ Erhan Afyoncu, *1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s.101.

⁵⁹ Gülsoy, a.g.e., s.91.

1.4. Askerî Vergi Uygulamaları

On dokuz yaşını doldurmuş ve yirmi yaşına girmiş olan asker mükellefleri, askere alım şubelerine başvurabilir ve bir sonraki yıl için gönüllü kayıt için başvurabilirler. Bu kapsamda değerlendirilecek kişilerin aşağıdaki şartlara sahip olmaları gerekiyordu: Kıdemli devlet memuru, ayan, zenginlerin çocuğu, askerlik için fiziksel olarak uygun olan, bu konuda hiçbir bahanesi olmayan, kıtalarına gitmeyenler Yirmi beş lira vermeli veya bu miktara eşit bir hayvan getirmekle yükümlüydü.⁶⁰

Birinci Dünya Savaşı seferberliği vergi mükellefleri kanunu ile yapıldı. İlerleyen dönemde bu maddeler, 1111 sayılı Askerî Kanun'a kadar bazı küçük değişikliklere uygulanmıştır.

⁶⁰ Çöklü, a.g.e., s.51

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI OSMANLI ORDUSU HARP MÜESSİRİYETİ

Avrupa'daki ekonomik çıkarların yarattığı gerilim, siyasi ve askerî dengeleri değiştirdi ve yeni bir savaş başlattı. Nitekim, Avusturya-Macaristan Kraliyet Arşüdüğü Ferdinand, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'daki bir Sırp tarafından öldürüldü ve Avusturya Sırbistan'a savaş ilan etti. Almanya'nın Avusturya ile olan taraflı tutumu ile savaşın karşılıklı ittifakları kuruldu. Ağustos 1914 itibariyle Avusturya, Almanya, Rusya, Fransa ve İngiltere karşılıklı notalar verdi ve Avrupa'da savaş olarak başlayan savaş sonucunda seferberlik tamamlandı. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa ile ittifak girişiminde bulunmuş, İtilaf Bloğu'na 22 Temmuz 1914 tarihinde ittifaka katılma teklifinde bulundu ise de Osmanlı İmparatorluğu'nun bu teklifi İtilaf Bloğu tarafından kabul görmedi. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti Almanya'ya başvurdu ve 2 Ağustos 1914'te yapılan Türk-Alman İttifak Anlaşması ile Birinci Dünya Savaşı'na taraf olduğunu ve olası bir Alman-Rus savaşında Osmanlılar tarafından askeri depo olarak kullanılabileceğini gösterdi. 28-29 Ekim 1914'te Karadeniz'deki iki Alman gemisi Goeben ve Breslau, Karadeniz'e açılarak Rus limanlarını bombaladı. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girerken, İmparatorluğu'nun politik bir hedefi yoktu, bu yüzden politik hedefe uygun bir savaş nedeni de yoktu. Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914 İttifak Anlaşması ile ordunun idare ve komutasının büyük bir bölümünü Almanlara bıraktı. Savaş sırasında Alman askerî heyetinin Türkiye'ye gelmesinin doğal bir sonucu olarak orduda Enver Paşa'nın da etkisiyle Alman yenileşme faaliyetleri başladı, Alman Savaş Akademileri'nde verilen talimatlar ve dersler Türkçe'ye çevrildi ve Harbiye'de, İmparatorluğun ordusu ve kolordusunda kullanılmaya başlandı.⁶¹

Osmanlı Ordusunun Almanlar tarafından hazırlanmasında ve kullanılmasında bu heyetler etkili olmuştur. Genelkurmay Başkanı Enver Paşa, Osmanlı Ordusu Genelkurmay Başkanı Friedrich Bronsart von Shellendorff'a Osmanlı Ordusunun olası bir savaşta nasıl kullanılacağı hakkında bir sefer planı hazırladı.⁶² (Belge 1,2,3) Bu plan, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rus ve Balkan devletlerine karşı yapacağı bir savaşa göre hazırlanmış bir plandı. Yunanistan ve Bulgaristan'ı dikkate alarak Rusya'nın bir savaşa gireceği varsayımına dayanarak, bu zaman planını; İstanbul ve Boğazlar savaşın tam yeri olarak kabul edildi ve birliklerin toplu planları buna göre yapıldı. Enver Paşa, General Bronzart'ın yazdığı

⁶¹ Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s. 98.

⁶² Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, 2018 sayı:141, s. 55-65.

not fikrine tam anlamıyla katılmayı planladığını, Osmanlı Erkân-ı Harbiye-ı Umumiyesi'nin planının keşif planı anlamına geldiğini belirtti. Ancak, Türk-Alman İttifakının inşasından sonra, uygulama kabiliyetinin olmadığı anlaşıldı ve bu planın Genel Komutan ve Erkan-ı Harbiye tarafından 20 Ağustos 1914 tarihinde değiştirildiği ve yeniden hazırlandığı anlaşıldı. Avrupa operasyonları alanında, Bulgaristan ve Romanya'nın Osmanlılar tarafında olması şartıyla, Rusya'ya Balkanlar'a yanlara ve arkaya saldırmak ve Odessa kıyılarına inmek için bir operasyon yürütmek istenmiştir. Bu sebeple planlanan Kafkasya operasyon alanında, 3. Ordu ile yapılan askeri bir saldırı, Rusların kuvvetlerini azalttığı takdirde üstün Rus kuvvetlerine saldıracak, doğuda savunmaya devam edecek ve Kafkasya'da ilerleyecekti. Arabistan'ın operasyonları alanında Mısır'a saldırmak, aynı zamanda Karadeniz'in üstünlüğünü ele geçirmek için savaş ilan etmeden Rus donanmasına hâkim olacaktı.⁶³ 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanana kadar Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı boyunca çeşitli cephelerde savaştı. Bu cepheler, Doğu cephesi, doğuda Ruslara karşı ve Kafkas Cephesi; güneyde İngilizlere karşı Kanal, Filistin, Suriye, Irak, Hicaz ve Yemen Cepheleri; batıda, müttefikleri ile birlikte Galiçya, Romanya ve Makedonya Cepheleri, İtilaf Ordularına karşı Çanakkale Cephesi'nde savaştı. Osmanlı Ordusunun bu cephelerde taktik ve stratejik operasyonları zamana, yere ve kuvvet sayılarına göre farklılık gösteriyordu.⁶⁴

2.1. 1915 yılı Harbi Ordu Tertibatı

Doğu Cephesi'nde, Sarıkamış mağlubiyeti, 3.Ordu'nun önemli ölçüde muharebe gücünü kaybetmesine neden oldu. Bu durumu değerlendiren Rus Ordusu, baharın gelmesi ile tekrar taarruza geçti. Fakat Oltu-Tortum-Van Gölü- Bulanık hattında taarruzları durduruldu. Bu dönemde 4.Ordu'dan 36. Piyade Tümeni; İstanbul'da teşkil edilen 1. ve 5. Kuvve-i Seferiye Kuvvetleri 3.Ordu'nun takviye edilmesi maksadıyla kuruluşuna verildi. Ayrıca 1.Kuvve-i Seferiye kuvveti ise Van'a gönderildi ise de geç intikal etmesinden Rusların Van'ı almasına engel olamadı. Bununla birlikte, 1. ve 5. Kuvve-i Seferiye ile 36. Tümeden teşkil edilen ve 3.Ordu'nun Sağ Kanat Grubu'nu oluşturan grubun Murat Nehri havzasında Ruslara yaptığı karşı taarruz etkili oldu ve Ahlât-Malazgirt hattında savunma düzeni aldı. Bu cephede muharebenin kısmen durması, güney cephesinin ise kritik bir hal alması nedeniyle Osmanlı

⁶³ Tacan, a.g.e., s. 132.

⁶⁴ Semih Eke, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Askeri Durumu", Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî ve Stratejik Açından Türkiye (23-25 Ekim 1995) (İstanbul), Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri-II, Gnkur. ATASE Yayınlar, Ankara, 1997, s. 181-197

Başkumandanlık Vekâleti, İran ve Irak cephesini takviye maksadıyla 3.Ordu kuruluşunda bulunan 1. ve 5. Kuvve-i Seferiye birliklerini 51. ve 52. Tümen adı vererek bu bölgeye gönderdi. Doğu Cephesi'nde devam eden muharebeler ile birlikte diğer cephelerde de İtilaf Devletleri orduları ile muharebeler başladı. Bu esnada İngiliz Savaş Şurası, 28 Aralık 1914'te boğazlara bir harekât yapılması teklifini kabul etti. Fransız Hükümeti'nin de 18 Ocak 1915'te uygun görmesi ile İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal etmek, Osmanlı Ordusu'nu ikiye bölmek, Ruslara yardım etmek ve Tuna yolunu açmak üzere Boğazlara taarruz etmeye karar verdi. Boğazın kıyıları savunma için Alman istihkâmlarının desteği ile hazırlanmış bu maksatla deniz mayınları konusunda uzman 500 Alman bölgede görev yapmıştı. Çanakkale Cephesi'nde, başlangıçta 3. Kolordu asıl savunmadan sorumlu olmak üzere Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı ile müteakiben 24 Mart 1915'te 5.Ordu'nun kurulması ile savunma görevini üstlenen kuruluşunda ve emrinde bulunan Çanakkale, Bursa ve Edremit Seyyar Jandarma Alaylarına karşı 18 Mart 1915'te başlayan deniz muharebelerinde, İtilaf Donanması'nın 18 büyük savaş gemisinden 7'si yani üçte birden fazlası savaş dışı kaldı. Bunun üzerine, Çanakkale Boğazı'nın denizden geçilemeyeceğini anlayan İtilaf Ordusu, Gelibolu Yarımadası'nı kara kuvvetleri ile elde ettikten sonra boğazı geçmeye karar verdi. 25 Nisan 1915'te Seddülbahir ve Arıburnu kıyılarından özellikle kuzeyden kuvvet çoğunluğu ile Arıburnu'ndan yapılan çıkarma harekâtı, 19.Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal'in inisiyatifi, çıkarma yerini bilmesindeki taktik bilgi ve önsezisi ile yüksek sevk ve idaresi sayesinde başarısızlığa uğradı. Çıkarma kuvvetleri bu harekât sonunda ancak kıyıda dar bir şeritte tutunabildi.⁶⁵ Üç ay süren muharebelerden sonra İtilaf Orduları, Anafartalar kıyılarına bir çıkarma daha yaptılarsa da ilerleyemediler ve 19–20 Aralık 1915'te önce Arıburnu ve Anafartalar'dan, yirmi gün sonra da Seddülbahir'den çekildiler. Çanakkale Muharebeleri, üstün kuvvetlere karşı savunmanın bir zaferi olmuş ancak, Osmanlı Ordusu'nu da son derece yıpratmıştı. Bununla birlikte, Balkan Harbi'nde muharebe güç ve yeteneğini kaybeden ordunun iyi bir sevk ve idare ile ne kadar güçlü olduğu da görülmüş oldu. Diğer taraftan İngilizlerin, Çanakkale Boğazını geçmesi engellenerek İstanbul'un işgali önlenmiş ve Irak ve Suriye cephesindeki harekâtı da zorlaştırılmış oldu. Çanakkale muharebelerinde 19. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal'in uyguladığı savunma şekli, arazi ve karşı kuvvetin değerlendirmesine de bir örnek teşkil eder. Kıyıdan savunma veya derinlikte savunma görüşleri dışında farklı bir savunma stratejisi uygulayarak yarımadanın ortasından geçen omurga araziye daima elde bulundurmak

⁶⁵ Turan Akkoyun, *Türk İnkılâp Tarihi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 1997, s. 81.

suretiyle muharebeyi bu bölge ile kıyıların ilk sırtları ve mümkün olduğu kadar omurga arazinin deniz ilerisinde yapılmasını sağlamak ve bunu başarı ile uygulamak, kıyı savunmasında yeni bir taktik düşünceyi yaratmış oldu. Bugün de tartışılan kıyıda savunma veya derinlikte savunma görüşleri dışında şartlara ve arazinin durumuna uygun farklı bir taktik ve sistemi Yarbay Mustafa Kemal geliştirmiştir. Diğer taraftan Irak Cephesi'nde ise İngilizler, Basra'yı ele geçirdikten sonra Dicle Nehri boyunca 1 Haziran 1915'te Bağdat'a ileri harekâta başladı.⁶⁶ Bu cephede 35.Tümenle takviye edilmiş olan Irak ve Havalisi Kumandanlığı, Dicle Nehri boyunca savunarak geri çekildi. İngilizler Osmanlı birliklerini imha etmek ve Bağdat'ı ele geçirmek amacıyla ileri harekâta devamla Selmanıpak mevzilerinde savunma düzeni alan Osmanlı birliklerine taarruz etti. Bu mevzilerde İngilizlerin üstün kuvvetleri karşısında başarı ile karşı koyan Osmanlı birlikleri 25/26 Kasım'da Kut-ü'l Ammare'ye geri çekildi. 11 Aralık 1915'te İngilizleri takip eden Irak ve Havalisi Kumandanlığı birlikleri taarruz etmişse de bir sonuç alamadı ve Kasım ayında 6.Ordu adını alarak kumandanlığına Alman Mareşal Von der Goltz getirildi. Sina Cephesi'nde ise taarruz hazırlıklarını tamamlayan 8.Kolordu, 10. ve 25.Tümenler ile ocak ayında Sina çölünü aşarak 3 Şubat 1915'te Kanal bölgesine taarruz etti. Üstün İngiliz kuvvetlerine karşı ilk taarruz başarılı olamadı. Ancak Kanal'daki İngiliz birliklerini taciz etmek amacıyla bir kısım kuvvet bölgede bırakılarak asıl kuvvetler geriye alındı. 4.Ordu Kumandanı Ahmet Cemal Paşa tarafından 5 Şubat 1915'de, Başkumandanlık Vekâleti'ne bir telgraf çekilerek Birinci Kanal Harekâtı'ndaki taarruzun neticesi bildirildi. Buna göre; *baskın tarzında vukuu bulan hücum muvaffak olmamışsa da şimdi Kanal hücumunun nelere muhtaç olduğu esaslı surette anlaşıldığından Kanal'ın cebren geçilmesi için hazırlanmaya başlayacağım ve ne surette hazırlığa başladığımıza ve nelere muhtaç olduğumuza dair mufassal raporumu takdim edeceğim. Temin ederim ki hiçbir şey ve hiçbir ümit zail olmamıştır. Aksine muvaffakiyet ümitleri vesait-i lazımenin anlaşılmış olmasına artmıştır,*⁶⁷ şeklinde bildirilerek taarruzun tekrar edeceği ifade edildi.

2.2. 1916 yılı Harbi Ordu Tertibatı

1916'da Doğu Cephesinde Ruslar, Erzurum'u genel saldırı yönünde 3. Ordu'dan çekilmeye zorladılar ve 11 Şubat 1916'da kısa bir taarruzdan sonra 16 Şubat 1916'da Erzurum'u ele geçirdiler. Karadeniz sahili ile Çoruh ve Murat, şubat ve mart aylarında Rize, İspir ve Muş

⁶⁶ Osman Köksal, *Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkati 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti'nde Asker almada Son Durum)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmam Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987, s.121.

⁶⁷ Ali Fuad Erden, *Paris'ten Tih Sahrasına*, 2.b., Ulus Basımevi, Ankara, 1949, s. 48-50

yönündeki nehirleri; Nisan ayında Trabzon, Temmuz ayında Erzincan, Rusların kontrolü altındaydı. Bu aşamadan sonra, 1 Eylül 1916'da Tirebolu-Kelkit Erzincan-Kiğı-Muş-Van Gölü genel hattına genel bir saldırı ile ulaşan Ruslar, bu amaçla İskenderun Körfezi'ne en kısa yoldan inmek ve böylece 3. Orduyu İç Anadolu'ya çekilmesini sağlamak veya Dördüncü Ordunun geri kalan kısmını kesmek ve İngilizlerin Sina ve Filistin işgalini kolaylaştırmak için Aralık 1916'da 3. Ordu'nun sayısı 94.739, savunma hattının uzunluğu 190 km idi.

Bu dönemde Irak Cephesinde Kut-ül Ammare'deki 13. Kolordu'nun beklenmedik takip operasyonu tarafından kuşatılmış olan İngilizler, kuvvetlerini kurtarmak için kuşatmayı dört kez bölmeye çalışsalar bile başarılı olamadılar. Osmanlı birliklerinin bu savaşta geniş bir alana dağılmış olması, İngilizlerin güvenli bir şekilde ilerleyebileceklerini düşünmelerine neden oldu ve yaptıkları hata ile dağılmış 50.000 kişilik Osmanlı Ordusu, işgali durdurdu. İran cephesinde, Tirebolu-Kelkit-Erzincan-Kiğı-Muş-Van Gölü hattına ulaşan Rus kuvvetlerinin bir kısmı İran üzerinden Bağdat'a geçti.

Sina Cephesi'nde, Şubat 1916'da Birinci Kuvvet, İngiliz birlikleriyle temas halindeydi. Asıl amaç, İngiliz birliklerini kanalın batısına atmaktı.⁶⁸ Bu amaçla 1. Kuvvet'ten bir kopma birlik kuruldu ve İngilizlerin kontrolü altında bulunan Katya'ya saldırı. İngilizler Katya'yı boşaltmak zorunda kaldı. Filistin'i savunma fikri Dördüncü Ordu'da hüküm sürdü, Ağustos'taki Romani'nin ana güçlerle saldırması sonuç vermedi ve Hicaz, Asir ve Yemen'de isyan olasılığı vardı. Yanbo'nun iç kesimleri Şerif Cephesi'nin Hicaz Cephesi isyanı ve Hicaz Gücü'nün Kızıldeniz sahili isyanına karşı saldırısı sonucu işgal edildi.

Osmanlı Orduları Başkomutan Vekili Enver Paşa, 1., 2. ve 5. Orduların müttefik ordularıyla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın başarısı için nihai sonuç yerinin Avrupa cepheleri olduğu fikriyle destekledi.⁶⁹

Makedonya Cephesinde; 50.Tümen, 23 Eylül 1916'da İstanbul'da toplanan birlikler ile transferini tamamladı ve ilk operasyon ile emrindeki 10. Bulgar Tümeniyle birlikte hareket etti. İngiliz kesimine karşı savunmasını cephesinde kurdu ve kıyı hattında olası bir iniş operasyonuna karşı gerekli tedbirleri aldı. Ancak, tüm İttifak Ordularında saldırı arttıkça, İttifak

⁶⁸ Mübahat S Kütükoğlu, "Redif Askeri Giderlerini Karlamak Üzere Alınan Bir Vergi "İlane-i Cihadiyye", Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-II, Gnkur. ATASE Bakan Yayınlar, Ankara, 1983, s. 145-168, s.147.

⁶⁹ Cengiz Okman, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Politika Ortam ve Askeri Yapının Evrimi", Dördüncü Askeri Tarih Semineri, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1989, s. 17-35.

Başkomutanı tarafından Osmanlı birliklerinin seviyesini arttırma kararı verildi. Bu amaçla, 46. Tümen Makedon Cephesi'ne gönderildiğinde, o bölgedeki diğer bölüklerle birlikte 20. Kolordu Komutanlığı altında bir kolordu oluşturuldu ve Manastır bölgesinde ayrılan 177. Alay Almanlara verildi. Bu Alay, aralık ayının sonuna kadar cephelerini başarıyla savunmuştu. İlk kez gaz saldırısı da bu cephede olmuştur. Buna rağmen, birlikler savunma hattını terk etmediler Alman gözlemciler bu, gaz saldırısına karşı herhangi bir zayıf olmadığını ve iyi bir uyarı sistemine sahip fırkaların da gaz maskesi takmak için eğitildiğini göstermektedir.

2.3. 1917 yılı Harbi Ordu Tertibatı

1917'nin başlarında, şiddetli kış koşulları nedeniyle Doğu Cephesinde savaşlar durma noktasına geldi. Bu dönemde 2. ve 3. Ordu Komutanlarından oluşan Kafkas Ordular Grubu oluşturulmuş, 2. Ordu Komutanlığına Ahmet İzzet Paşa, 2. Ordu Komutanlığına Mirliha Mustafa Kemal Paşa atanmıştır. 3. Ordu, güneydeki Munzur Dağları'ndan Karadeniz'e kadar 190 km'lik bir alanı savunuyordu. Bu savunma alanında Munzur hattı, 2. Ordu ve 3. Ordu operasyon alanına ayrıldı. Bu konuyu dikkate alarak, Başkomutanlık tarafından yapılan durum değerlendirmelerinin bir sonucu olarak, Ruslara yönelik bir saldırı düşünülmüş, ancak yeterli silah ve teçhizat olmadığı gerekçesiyle saldırı terk edilmiştir. Aslında, 49. Kafkasya Tümeni'nin Halep'e devredilmesi, askerlerin cephenin savunmasında sorumluluk alanlarının yeniden düzenlenmesine yol açtı. Öte yandan, Rusların saldırı fırsatı ve kabiliyetine sahip olmadığı sonucuna varıldı. Rusya'daki rejim karşıtlarının etkisiyle, Rus Ordusunda barış ve huzursuzluk talep ediyor ve Rus Bolşevik Devrimi'nin sonucu; 22 Kasım 1917'de Enver Paşa, Lenin Hükûmeti tarafından verilen barış teklifini ve 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'ya ateşkes anlaşması talimatını verdi. 18 Aralık 1917'de Erzincan Ateşkes Anlaşması imzalandı ve Doğu Cephesinde Ruslarla savaşlar sona erdi.⁷⁰

Bu dönemin muharebeleri sonunda, Irak Cephesi'nde 6.Ordu bölünmüş ve kuvvetlerinin yarısı, İran Cephesinde bulunan 13.Kolordu bölgesine gönderilmişti. 1916 yılında Kut-ü'l Ammare'de yenilgiye uğrayan İngilizler, bir yıl sonra Mezopotamya'daki birliklerinde mağlup kumandanları değiştirmek suretiyle ileri harekâta devamla 25 Şubat 1917'de Kut-ü'l Ammare'yi tekrar işgal ettiler. Bağdat istikametine çekilen 6. Ordu, muharebe yeteneği olan tek birlik olan 18. Kolordu ile elindeki silah ve teçhizatı kaptırmamak için bu kez de Bağdat'ın

⁷⁰ T.C. Genel Kurmay Harp Tarihi Daire Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler*, C. VII, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara, 1975, s.62

100 km. kuzeyine çekilerek bölgeyi terk etti. 13.Kolordu ise İran Cephesi'nden dönerek 6. Ordu ile birleşti ve savunma düzenine geçti. 11 Mart 1917'de de İngilizler boş kalan Bağdat'ı işgal etti.⁷¹Sina Cephesi'nde ise, Osmanlı Ordusu'nun tertiplenmesi şu şekilde idi: 12. Kolordu Adana'da ve İskenderun kıyılarında; 8.Kolordu Suriye sahilinde; 22.Kolordu Sina Cephesi'nde Gazze-Birüssebi hattındaydı. Ayrıca Medine'de Hicaz Demiryolu Mürettep Kuvvetler tarafından korunmakta, 2. Ordu'dan 53. ve 7. Tümenler ile takviye edilmekteydi. 26 Mart-16 Nisan 1917 tarihleri arasında Birinci Gazze ve 17-19 Nisan 1917 tarihleri arasında ise İkinci Gazze Muharebelerinde başarılı bir savunma ile İngiliz taarruz gücünün kırılması ve Alman Genel Karargâhı'nın da etkisi ile Bağdat'ın geri alınmasını temin için taarruz edilmesi kararı verildi. Bu muharebelerde 4.000 zehirli gaz mermisi kullanan İngilizlerin taarruzunda rüzgârın etkisi ile dağılan gazın tesirsiz kalması ile makineli tüfekler ile yapılan savunma ateşlerinin etkinliği de önemli bir yer tutar.⁷²

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesinden sonra başlayan İngiliz taarruzları kıyı şeridinde durdurulamamıştır. 1 Aralık 1917'de İngilizler Kudüs'ü işgal etti ve orada yeni bir savunma hattı oluşturmak istedi. Bu arada, Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Medine'yi savunmaya devam etti. Bu dönemde, İngilizlerin kışkırttığı Arap şeyhler ve kabile liderleri Osmanlı Devleti aleyhine faaliyete başladı. Avrupa cephelerinde bulunan Osmanlı birliklerinden Galiçya Cephesi'ndeki 15. Kolordu, Rus kış saldırılarına karşı savunmaya devam etti. 20. Bölge hariç, 15. Kolordu geri getirme kararı üzerine, yeni bir görev için ülkeye geri dönme kararı üzerine, 15. Kolordu Genel Merkezi ve 19. Bölge birlikleri, Haziran 1917'de geri dönüş transferini kademeli olarak tamamladılar. Temmuz ayında cephe, Bulgar Ordusunun saldırı kararı cephesinde 20. Tümen tarafından başarıyla yerine getirildi ve Niwra'da 31 Temmuz 1917'ye kadar çalışmalarına devam etti. Ancak ülkeye dönme kararı ile 20.Tümen hazırlıkları tamamladı ve 26 Eylül 1917'de tüm ağırlığıyla İstanbul'a döndü. Böylece, Galiçya Cephesinde Osmanlı birliği yoktu. Romanya Cephesi'ne gelince, Dobrica Operasyonu'nun 5 Ocak 1917'de tamamlanmasından bu yana, 15., 25. ve 26. Tümenlerden oluşan 6. Kolordu'nun, Wallachian Cephesi'ne devredilmesi ve oradaki savaşlara katılması kararlaştırıldı. Bu cephedeki savaşlar Mart ayına kadar devam etti ve 6. Kolordu'nun batı kolu olan Seret Nehri üzerindeki cephesi de dahil olmak üzere buradaki savaşlar savaşa dönüştü. 25 Aralık 1917'de İstanbul'a transferini

⁷¹ *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz 1- 31 Ağustos 1922*, C.II, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1968, s. 125-130

⁷² Fahir Armağanoğlu *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 -1995*, Alkım Yayınevi, Ankara, s.61

tamamladı. Bu şekilde, Romanya Cephesinde sadece 15'inci Bölüm kaldı. Makedon Cephesi'ne gelince, İttifak orduları 1916'nın ikinci yarısında saldırgan inisiyatiflerini yitirdi ve ağustos ayından itibaren cephe hattı manastırın kuzeyine uzatıldı. 10 Mart 1917'de, 50. Bölge ve 177. Alay hariç, 20'nci Kolordu'nun geri gönderilmesine karar verildi. Haziran 1917'de geri dönüş için hazırlıklara başlayan kolordu 25 Temmuz 1917'de İstanbul'a transferini tamamladı. Göller bölgesinde Fransızlara karşı savunma görevi gören 177. Alay, çok sayıda silah ve malzemeyi ele geçirdi. Fransızlar, 1917 yılının mart ayında planlanan saldırıyı zor da olsa gerçekleştirdiler. Savaş gücü önemli ölçüde azalmış olsa da bulunduğu çizgiyi savunmaya devam etmesi, Fransız karşı saldırıyı etkisiz bıraktı. Ancak, önemli ölçüde zarar görmüş görevini başarıyla tamamlamış olan 177. Alay, dinlenmek için 26 Kasım 1917'de cephenin gerisinde kalmıştır.⁷³

2.4. 1918 yılı Harbi Ordu Tertibatı

Doğu Cephesinde, Ruslar, 1918'in başlarında, Erzincan Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından sonra, işgal altındaki bölgelerini tahliye ediyorlardı, yerlerini Ermeni birlikleri ve gönüllü güçlere bırakıyorlardı. Bu bölgede 3. Ordu, 1877'den 12 Mart 1918'e kadar olan ilerlemesinin ilk aşamasında Erzurum'a el koydu. Daha sonraki operasyonlar bölgenin 1914 sınırına kadar ele geçirilmesini içeriyordu. Sarıkamış'ın 5 Nisan 1918'de devralınması ile birlikte bu aşama sona erdi. Operasyonun hızla gelişmesi üzerine, 16 Mayıs 1918'de Gümrü işgaline kadar Kafkasya'ya kadar operasyonlar devam etti. Bu arada, 3. Ordu'nun kuruluşunu değiştirerek, 7 Haziran 1918'de, kuruluşundaki birliklerden ve 6. Ordu ve 9 Ordusundan bir grup orduyu kullanarak iki ordu, 3. ve 9. Ordu oluşturuldu. Bu grubun görevi İngiliz İran operasyonunu durdurmak, Tebriz'i ele geçirmek ve sonra Bağdat'a taşınmaktı. Bu amaç doğrultusunda Tebriz 8 Haziran'da ele geçirildi ve Rumiye 31 Temmuz 1918'de ele geçirildi. Kafkas İslam Ordusu, ayrı bir şube olarak hareket etti ve 5. Kafkas Birliği ile 15. Bölge'den oluşan ve 16 Eylül 1918'de Bakü'yü ele geçirdi. Bakü işgalinden sonra Enver Paşa, Dağıstan operasyonu için Kafkas İslam Ordusu'ndan bir birim bırakarak 9. Ordu'ya vermesini istedi. Bu amaç için görevlendirilen 15. Tümen beş gün içinde Bakü'den Derbent'e geçti ve 6 Ekim 1918'de Derbent'i işgal etti. 8 Kasım 1918'de Petrovsk işgal edildi.⁷⁴

⁷³ Saim Ateşman ve Tefik Ataseven, *Türk Ordusunda Levazım Sınıfının Tarihçesi*, Kara Kuvvetleri Dergisi, Sayı:1, KKK İSTANBUL Askeri Basımevi, Temmuz, 1957, s.160.

⁷⁴ Ateşman- Ataseven, a.g.m., s.169

Ancak, 15.Tümen; 11 Kasım 1918'de, 26 Ekim 1918 tarihli Savaş Bakanlığı, Brest-Litovsk Antlaşması hariç, altı hafta içinde tahliye edilecek yerlerin iade edilmesini emretti. Irak ve Filistin cephelerinde, geri çekilme operasyonu devam ediyordu ve Yıldırım Ordular Grubu, 3. Suvari Bölümü'nün himayesinde çekildi ve Şam-Riyad hattını koruyordu. Ancak, İngilizlerin Nablus'taki komuta yapısıyla mücadelesinde 19 Eylül 1918'de İngilizlerin sürekli baskı sonucu, Yıldırım Ordular Grubu, Halep bölgesine çekilmek zorunda kaldı. Irak cephesinde, 6. Ordu ağır zayırlar verdi ve Musul'un güneyine çekildi. Makedon Cephesi'nde, istirahat bölgesinde bulunan 177. Alay, Köstence'den Batum'a 15. Bölge'nin emri ile verildi.

Osmanlı orduları Kafkaslar ve Kuzey İran'da ilerlerken; öte yandan Bulgarlar 30 Eylül 1918'de silahlarını bıraktılar ve teslim oldular ve bazı İtilaf Ordusu kuvvetlerinin Makedonya'daki Filistin-Suriye'deki durumunu göz önünde bulundurarak Osmanlı Devleti'nin İstanbul'a, Osmanlı Devleti'ne gönderme çabalarını ve Irak cepheleri, Kafkasya ve İstanbul'da hala savaş gücüne sahipti. Osmanlı Devleti kaybetmeyen birlikleri olmasına rağmen savaşamayacağına karar vererek Mütareke'yi imzalamak zorunda olduğunu hissetti ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. 1919'da ateşkesten sonra İngiliz orduları hiç görülmedi. Winston Churchill'in değerlendirmesine göre, İngiliz ordusunun durumu şöyle oldu: *“Bu arada, ordularımız eriyordu. Ocak 1919'da Savunma Bakanlığı'nın emri üzerine, üç milyon asker hala ülke dışındaydı. Mart ayında iki milyon asker kaldı ve silahsızlandırmak için acele ettiler. 1919 yazının ortasında, Ren bölgesinde olanlar dışında neredeyse hiçbir bölümümüz yoktu. Aktif ve gönüllü askerlerimiz ülkeye geri gönderilmek zorunda kaldılar, yeni bir aktif ordu kuruldu, paralı askerler için birkaç gönüllü geliyordu. Daha önce, ateşkesten sonra yılda on beş veya altı yüz kişiden oluşan taburlar vardı, burada on beş ya da yirmi bin asker vardı. Askeri gücümüzün zayıfladığı ve her yerde tehlike ve düşmanlığın arttığı garipti.”* Bu açıklamaya göre; İtilaf Devletleri arasındaki hemen hemen tüm cephelerde Osmanlı Ordusu ile temas halinde olan İngiliz Ordusu'nun savaş gücünün, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ateşkes yapmasına yetecek kadar güçlü olmadığı görülmüştür.⁷⁵

⁷⁵ Mahmut Şevket, *Osmanlı Askeri Teşkilat ve Kıyafetleri*, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 25-56.

3. MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI TERHİS EMRİ

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Ateşkes adına İzmir'de 17. Kolordu Komutanı Nurettin Paşa, 8. Ordu Genelkurmay Başkanı Sadullah Bey ve Müsteşar Reşat Hikmet Bey tarafından Sultan'a sunuldu. Ancak Nurettin Paşa'nın heyete dahil edilmesi, bir askerın müzakerelere katılması Sultan tarafından kabul edilmedi, çünkü İtilaf Devletleri tarafından memnuniyetle karşılanmadı. Ateşkes Kurulu üyesi olarak Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Nazırı Reşat Hikmet ve Harbiye Nazırı Temsilcisi Kurmay Yarbey Sadullah Bey seçildi. Seçilen heyetin delegasyonu Sultan Vahdeddin, talimatlara odaklanmaları gereken konularda; milletin geleceği, ülkenin sınırları ve ordunun durumu hakkında hiçbir soru yoktu. Sultan'ın talimatı şuydu:

“-Hilafet-i celile ve Saltanat-ı seniyye ve Hanedan-ı Osmanî hukukunun temami-i mahfuziyetinin temini. -Bazı eyalete verilecek muhtariyet-i idarenin şekil ve mahiyeti temin olunarak muhtariyetin yalnız idari olup siyasi olmaması, şayet hiçbir çare ve imkân bulunamayıp da siyasi olacak ise İstiklâliyet daha ehven olacağı ve eğer siyasi muhtariyeti kabul edecek olursak âlem-i İslam'a ihanet etmiş olacağımız fikrindeyim.”⁷⁶

Vahdettin bu talimatı 4 Ekim 1918'de Bern'in İngiltere Büyükelçisi olarak İstanbul'a atanan Sir Horace Rumbold'a, ayrıca Avrupa'dan Ajan olarak bilgi de göndermiştir. Bu teklif ettiği barış koşullarının bir özeti niteliğindedir.

Vahdettin tekliflerinde, Osmanlı İmparatorluğu Almanya arasında bir ittifak kurulursa, Hicaz, Filistin ve Irak, Sultan'ın egemenliği altındaysa, İngiltere'deki Mahmut Muhtar'ın önderliğinde, Osmanlı Ordusu kaçaklarından oluşacak yeni bir ordu yardımı sağlanacağı ve bu ordunun İttihat ve Terakki Partisi'ni İstanbul'a İngiliz kuvvetleriyle yürüterek güç verebileceğini açıklamıştır. Ayrıca, Arapları, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeye iten Haşimilere karşı tüm Arabistan'ı devralmak için Abdulaziz İbn Suud ile iş birliği yaparak; Türk-Bulgar sınırının, 1912'de olduğu gibi Osmanlılar lehine geliştirilebileceğini; Türklerin Ege adalarını Anadolu kıyılarına yaklaştırabileceğini ve barış koşullarını öne sürdüğünü de belirtmiştir. Bu teklifler kabul edilmedi ve Fransa ve İngiltere, 11 Ekim 1918'de Fransa'nın İngiliz Bakanlar Kurulu tarafından önerdiği ve onayladığı Ateşkes Şartları hakkında anlaşılabilir.

⁷⁶ T.C. Genel Kurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri*, C.III, Ks.7, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara 1995, s.36

Kararlaştırılan hükümler Mondros Ateşkes Kararında değiştirildi. Sultan'ın talimatlarının yanı sıra, Dışişleri Bakanlığı ve Savaş Bakanlığı tarafından bir yönerge hazırlandı ve delegelere Ahmet İzzet Paşa Hükümeti tarafından verildi. Hükümetin talimatları şunlardı:

“-Boğazların küşadı; Mütarekenâme esnasında boğazların sefan-i ticariye ve harbiyeye küşade olması esasını kabul ediyoruz. Yalnız Yunan harp gemilerinin duhullerine müsaade edemeyiz. Boğazların istihkâmatı Osmanlı Kuvve-i askeriyesi tarafından muhafaza edilecektir. Hasım tarafından şiddetli ısrar vuku bulacak olursa kontrol sıfatı ile muayyen miktarda İngiliz zabitlerinin bulunmasına da muvafakat edebiliriz. Bunların akd-i sulhu müteakip boğazları terk etmeleri şartı protokole ithal olunacaktır.

-Askerin Terhisi; Askerin Terhisine dair olan teklifi esas itibari ile kabul edeceğiz. Asayiş-i dâhiliye muhafaza için vakt-i hazardaki miktarı tecavüz etmeyecek kuvvet-i askeriye silâh altında kalacaktır. Orduda bulunan ecnebi zabitan ve neferat memleketlerine, muayyen zamanda iade edileceklerdi.⁷⁷

-Mütarekenâmenin yevm-i akdindeki harp cepheleri tecavüz edilmeyecektir. Ve bittabi Mütarekenâme umum cephelere ve İngiltere ile müttefiklerine şamil olacaktır.

-Gerek dâhilde gerek karasularında emniyet ve asayişi nmuhafazasını hükümette keffül ve taahhüteder. İdare-i hükümete hiçbir surette müdahale kabul edilmeyecektir. Memleketin hiçbir noktasına kuvveti askeriye ihraç olunmayacaktır.

-Karadeniz havzasında Almanların avdet-i taarruziyelerine ve turuk-u bahriyeyi tehlikeye ilka eylemeleri ihtimaline karşı sevahilimizde ve karasularımızda tedabir-i tedafüiye ahz-ı bize aittir. Lakin İngiltere kendilerine kanat bahşolacak tarzda hakk-ı teftişe malik olabilirler.

-Mütarekenâmeyi müteakip serbest-i ticaret ve sefaini mutlak surette kabul ederiz. Memleketimizde hububat vesair mevadd-ı gıdaiye ithalini tesri eylemelerini teklif edeceğiz.

-Mütarekenâmeyi müteakip Almanya'nın Türkiye'ye ikrazata devam edemeyeceği muhakkak olduğundan muavenet-i nakdiye'de bulunulması,

⁷⁷ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.26.

-Namus-u milliyeyi rencide edecek her nevi metalibated olunacaktır. Alman ve Avusturya-Macaristan kuvve-i askeriyesi ile sefaret memurları ve konsoloslarının Türkiye'yi terk etmeleri için lâakal iki ay müddet tayin edilecektir. Türkiye dâhilinde bulunan Alman Avusturya-Macaristan tebâasının memleketlerine gitmeğe mecbur edilmelerini -bu hükümetin bizim tebâamız hakkında aynı surette muamele etmelerini mucip olacağından, hâlbuki miktarı belki 15-20 bini geçen Osmanlı tebâasının bilhassa talebinin şu sırada avdetleri katiyen kabul olunamayacağından- bu yolda vuku bulan bir teklif reddedilecektir."

Başından beri, padişahın ordudan çekilmesinin ilk işaretleri; ordunun yeni bir anlayışı ve Nurettin Paşa'nın Mütarekeye katılımının reddedilmesive İsviçre'ye yaptığı barış teklifinde görüldü. Sonuç olarak, Sultan ve Hükümet tarafından verilen talimatların ordunun sayısı hakkında net bir fikri yoktu.

I. Dünya Savaşı'nda mağlup edilen Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Anlaşmasını imzaladı. İtilaf Devletleri adına İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amrial Calthorpe ile Denizcilik Bakanı başkanlığındaki bir heyet arasında görüşmeler yapıldı. Yirmi beş maddeden oluşan müzakere metni ile Türk Tarihi için yeni bir süreç başladı.

Mütakerenin beşinci maddesi ordunun terhisi ile alakalıydı. Madde şöyleydi:

*"Hudutların emniyeti ve dahili asayişin idamesi için lüzumlu askerden maadasının derhal terhisi müttefikler tarafından tekarrür ettirilecektir."*⁷⁸

1919'un başından beri, Osmanlı Savaş Bakanlığı kuruluş, konuşma, askeri ve askeri personel ile silah ve mühimmat miktarı üzerinde çalışmaya başladı. I. Dünya Savaşı sırasında, bölünme sayısı altmış yediye yükseltildi. Müzakere sonrasında sefer organizasyonu dağıtıldı ve tedarik ordusu lağv edildi. Osmanlı Erkanı, 2 Ocak 1919'da İtilafçılara verildi ve orduyu dokuz kolordu ve yirmi bölünme olarak yeniden düzenleme kararını açıkladı. Ancak, 1919'da başlayan Müttefik kuvvetlerle yazışma yaklaşık bir yıl sürdü. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmi işgalinden ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra, neredeyse sıfırlandı ve geçersiz hale geldi.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra, İtilaf Devletleri, Suriye, Irak, Boğazlar, Batı Anadolu ve Güneybatı Anadolu'da anlaşma ilkelerini uygulamaya başladı. Osmanlı orduları

⁷⁸ Adnan Sofuoğlu, *Kuvayimillie Döneminde Kuzeybatı Anadolu*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.57-58.

askerlerini terhis etme ile uğraşırken aynı zamanda yeniden yapılandırmaya da çalıştı. Arap coğrafyası ve Batı Trakya terk edildi. Kara ordusunu Anadolu'daki dokuz kolordu şeklinde yeniden düzenledi. Bu süreçte, İtilaf Devletleri Mondros Anlaşması'nın yedinci maddesine dayanarak istila ve işgalleri devam etti.

Müttefikler, Anadolu'nu güvenliğini sağlayacak elli bin civarında bir jandarma kuvvetini yeterli görmüştü. *“Halbuki I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından sonuna kadar geçen dört yıl zarfında üç milyon insanını cepheye sevk edebilen, sayıca çok kalabalık olan bir orduyu bu derece küçültmek, Türk Milletinin son derece aleyhine alınmış bir karar idi. Türk ordusunun sayısını mümkün olduğunca azaltmakla kararlı olan ve hükümete devamlı baskı yapan İtilaf Devletleri ve onların sözcüsü durumunda olan İngilizler, gerekli gördükleri stratejik noktaları ele geçirmekten geri kalmadılar.”*⁷⁹

5. madde ordunun serbestleştirilmesi için bir tarih belirlememiştir. Hangi doğumluların terhis edileceği belirlenmedi. Kısmen Harbiye Bakanlığı'nın 5 Kasım 1918'de verdiği emrine göre, 1867-1894 doğumluların ihtiyaca göre kademeli olarak terhis edileceği belirtildi.

6 Kasım 1918'de 1867-1885 doğumluların, 28 Kasım 1918'de 1885-1894 doğumluların, 6 Ocak 1919'da 1899-1901 doğumluların terhisleri emrolundu. Bu emirlere göre 22 Ocak 1919 gününe kadar 10.000 zabiti ve 264.339 er terhis edildi. Daha terhisi gereken 60 binden fazla er vardı. Bunların 10.000'i Arap, 4.308'inide Rumelili erler teşkil ediyordu. Bunların da terhisleri devam etmekteydi.⁸⁰

Ahz-1 asker ordusunun sorumluluk alanındaki operasyonları sırasında, bu organizasyonun savaşın başlamasından bu yana yaşadığı sorunlar onu iş yapamamasına neden oldu. Bu süreçte, jandarma ve nüfusun görev alanına da terhis prosedürleri dahil edildi.

Osmanlı Devleti ahz-1 asker teşkilatından vazgeçmiş değildi ancak özellikle Irak ve Filistin cephelerindeki mağlubiyet ve akabinde mütarekenin imzalanmasıyla birlikte başlayan tahliye ve terhis işlemleri, büyük bir kargaşaya neden olmuş, yaşanan firarlar da hem asayiş ve disiplin hem de ordu teşkilatının sağlıklı bir şekilde işlemlerini engellemiştir.⁸¹

⁷⁹ TC Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci İnönü Muharebesi (6-11 Ocak 1921)*, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Haziran 2011, Yıl 60, Sayı 127, s.175.

⁸⁰ Fahrettin Altay *10 Yıl Savaşı ve Sonrası (1912-1922)*, İnsel Kitapevi, İstanbul, 1970, s.97.

⁸¹ Bedrettin TUNCEL, *Büyük Taarruz ve Afyonkarahisar*, Başnur Matbaası, Ankara, 1972, s.11.

Askerlerin terhis edilmesinde yaşanan gecikmenin sebeplerinden biri ordu komutanlarının genel tutumu idi. Müzakerenin yedinci maddesiyle başlayan işgaller ordu içerisinde büyük umutsuzluğa yol açtı ve ulusal örgütlenmeyi güçlendirmek için hazırlıklı ve morali yerinde olan birlikler gerekiyordu. Örneğin 9.Ordunun komutanı Yakup Şevki Paşa, özellikle Kafkasya'dan çekildiği zaman, bölgenin Ermenilere karşı savunmasız kalmasını önlemek istemiş bu amaçla ulusal örgütlenmeyi organize etmek için çeşitli bahanelerle tahliyeyi yavaşlatmıştı.

3.1. İngilizlerin Terhis Çıkarları

İnceleme ve irdelemeyi kolaylaştırmak yönünden konunun başlıca tarihsel olaylarının oluşumunu dikkate alarak üç evrede incelenmesi uygun görülecektir. Bunlardan ateşkes günlerinde Türk ordusunun genel durumu kasaca şöyle özetlenebilir:

Türk ordusu, Balkan Harbi sonrasında beri üçlü teşkilat esasına göre kurulmuş, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen Mondros Ateşkesi sırasında İstanbul'daki Harbiye Vekaleti'ne bağlı yedi ordu komutanlığının yerleşim merkezleriye şöyleydi:

2. Ordu Komutanlığı Adana'da, 3. Ordu Komutanlığı İstanbul'da 5. Ordu Komutanlığı Gelibolu'da, 6. Ordu Komutanlığı Musul'da, 7. Ordu Komutanlığı Raco (İslahiye güneyi)'da, 8. Ordu Komutanlığı İzmir'de, 9. Ordu Komutanlığı Kars'ta bulunuyor, bunlardan 2. ve 7. orduların teşkil ettiği Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı Adana'da, Kafkas İslam Ordusu Komutanlığı da Bakü'de oldukları halde bu bölgelerde anavatani korumaya ve buralarda tutunmaya çaba gösteriyorlardı.⁸²

Bu tarihlerde yine, Yemen'de Başkomutanlık Vekâleti'ne bağlı 7. Kolordu ile Asir'de Bağımsız 21. Tümen, Hicaz'da Hicaz Kuvve-i Seferiyesi ve Kuzey Afrika'da da Afrika Grupları Komutanlığı adı altında konuşlanmış sayıları düzensiz birlikler bulunuyordu. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ilgili hükümlerine göre, buldukları yerlere en yakın İngiliz ve İtalyan askeri garnizonlarına teslim olmaları gerekiyorduydu da hemen teslim olmamışlar ve Ateşkes'den sonra bir süre daha buldukları yerlerde kalmışlardır.⁸³

⁸² *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, C. III, Ks. 6, (1908-1920); Kit. 1, s. 229-230.

⁸³ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920 - 29 Ekim 1923)*, IV. Cilt 1. Kısım, Ankara Gnkur. Basımevi, 1984, s.115.

3.2. Mütarekename Hükümleri

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Antlaşması'nın şartları gereği Türk Ordusu arasında büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. İtilaf Devletleri'nin mütarekenin 7. maddesine dayanarak Anadolu'da istedikleri yerleri işgal edebilecekleri maddesi en fazla dikkati çeken taraf olmuştur. Nitekim ABD'nin yayınladığı 14 maddelik Wilson ilkelerine ters düşmesine rağmen, Ateşkesin 7. Maddesinde yer alan ve ülkenin egemenlik haklarını kısıtlayan, "*İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde, herhangi bir bölge veya stratejik noktaları işgal hakkına sahip olacaktır.*"⁸⁴ Hükümünü içeren bu madde, sivil-asker tüm toplumun hoşnutsuzluğuna sebep olmuştu. Buna göre, İtilaf devletleri diledikleri yerler ve stratejik bölgeleri işgal edebileceklerdi. O halde İtilaf Devletlerinin herhangi bir bölgeyi diledikleri zaman işgal hakkına sahip olması Türk Ordusu'nun tuttukları savunma mevzilerinin ve fiilî ateşkes hattının hiçbir yararı olmayacaktı. Ateşkes göre, sınırların denetlenmesi ve içeride asayiş ve güvenin korunması için gerekli olan birlikler dışında Türk ordusunun teşkilat yapıları kısıtlanacak, fazlalık teşkil eden birlikler terhis edilecek savaş gemileri, ordunun silah, araç ve gereçleri müttefiklere teslim edilecekti.

İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin güvenliğini sağlamak için 50.000 civarında bir jandarma kolluk kuvveti gücünün bulunmasını yeterli görmekte idiler. Oysaki I. Dünya Savaşı'nın başlangıcından sonuna kadar geçen dört yıl içinde üç milyon insanını cepheye sevk ederken, nicelik olarak çok kalabalık olan bir orduyu bu derece küçültmek, Türk Milleti için son derece aleyhine alınmıştı. Türk ordusunun sayısını mümkün mertebe azaltmak için kararlı olan ve Padişah ve hükümete devamlı surette baskı yapan İtilaf Devletleri ve onların baş mimarı durumunda olan İngilizler, gerekli gördükleri stratejik bölge ve noktaları ele geçirmekten geri kalmadılar.⁸⁵

Ateşkes müzakerelerine katılmayı seçen Osmanlı delegeleri, Mondros Midilli Limanı'na bağlı olan İngiliz Agamennon gemisinin komutanı ile 27 Ekim 1918'de hem Sultanın ve Hükümetin emriyle Mondros Limanı'nda müzakereler başladı. Dört gün boyunca beş oturumda gerçekleştirilen müzakereler, 30 Ekim 1918 tarihinde saat 20.03'te sona erdi ve

⁸⁴ Gn.Kur. Atase Arşivi: 1-1, Kls:51, Ds: 198, F: 1; Gn.Kur. Atase Başkanlığı, Mondros Mütarekesi Tatbikatı, s. 43-47.

⁸⁵ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yay., 2011, s.27.

Ateşkes imzalandı. 25 ayrı maddeden oluşan Mondros Mütarekesi, doğrudan orduyla ilgili toplam 6, 5, 11, 16, 17, 20 ve 22 maddeden oluşuyordu. Bu maddeler aşağıdaki gibidir:

“5.Madde; Hudutların muhafazası ve asayiş dâhilinin idamesi için lüzum görülecek kuvva-ı askeriyeden maadasının derhal terhisi. (İş bu kuvve-i askeriye nin miktar ve vaziyetleri İtilaf Hükümeti tarafından Devlet-i Aliye ile müzakere edildikten sonra takarrür ettirecektir.) şeklinde olan bu madde, olduğu gibi kabul olunmuş ancak, parantez içindeki cümle ilave edilerek, Osmanlı Devleti'nin re'yunin alınması şartı getirilmişti.

“11.Madde; İran'ın garb-i şimâli kısmındaki Kuva-ı Osmaniye'nin derha lharpten evvelki hudut gerisine celbi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Maverâ-ı Kafkas'ın evvelce Kuva-yi Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısm-ı mütebakisi Müttefikler tarafından vaziyet-i mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir.” şeklinde olup; Maverâ-ı Kafkas'ın, yapılacak tetkik sonrası talep olduğunda tahliyesine karar verileceği hususu ilave edilmişti. *“16.Madde; Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat en yakın İtilaf kumandanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafazası için muktezi miktarından maadası beşinci maddedeki şeraite tevfiқан takarrür ettirilecek veçhile geri çekilecektir.”* şeklinde olup; başlangıçta yer alan İtilaf Kumandanları yanında Arap mümessillerine de teslim olunacağı hükmü kaldırılmış ve Kilikya'daki kuvvetlerin durumunun 5. Madde'de yer aldığı gibi olacağı belirtilmişti.

“17.Madde; Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı zabitlerinin en yakın İtalyan Garnizonuna teslimi. Teslim olmadıkları takdirde Osmanlı Hükümeti muhabere ve yardımı kesmeyi taahhüt eder.” Şeklinde olup son cümle eklenmişti.

“20. Madde; Beşinci madde mucibince terhis edilecek Osmanlı Kuvvetlerine ait teçhizat, silah, cephane ve vesait-i nakliyenin tarz-ı istimaline dair verilecek talimata riayet olunacaktır.” şeklinde olup emir kelimesi, talimat kelimesi ile değiştirilmiş ve terhis olunmayarak elde kalacak Osmanlı Ordusu'nun silah ve cephanesinin İtilaf kontrolünün kalması sağlanmıştı. Bu değişiklik bir dereceye kadar lehte bir durum yaratmış oldu.

“22.Madde; Osmanlı Harp esirleri İtilaf Devletleri yanında muhafaza edilecek. Sivil usera-ı harbiye ile esnan-ı askeriye haricinde olanların tahliyesi nazarı dikkate alınacaktır.” Şeklinde olup son cümle eklenerek asker esirlerin dışındakiler için de hüküm getirilmişti.

Ateşkes görüşmelerinin üçüncü gününde, 29 Ekim 1918 tarihli bir telgrafta İstanbul Hükümeti'nden alınmış; Hicaz, Yemen, Asir'deki Osmanlı kuvvetlerinin, silah ve mühimmatlarıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde kaldığı ve Trablus ve Bingazi'deki kuvvetlerin, İngiliz gemileriyle ülkeye döndüğü; bu talepler kabul edilmedi. Böylece Boğazlar ve İstanbul'un kontrolünü ele geçirdikten sonra, İtilaf Yetkileri, özellikle İngilizler, Sultan ve Hükümet üzerinde baskı yapabilir; Osmanlı Ordusunu silahsızlandırıp terhis ve düzenleme yaptıktan sonra, tüm Türk topraklarını işgal etmenin kolay olacağını düşünüyorlardı. İngiltere'nin asıl amacı, hala mücadele gücünü sürdüren Osmanlı Ordusunun silahsızlanmasını ve terhis edilmesini sağlamak ve ülkeyi savunmasız bırakmaktı.⁸⁶

3.3. Ordu Birliklerinin Durumu

Kara Ordusu Mayıs 1919'da 1. Ordu, 2. Ordu ve 3. Ordu Müfettişlikleri ile, dokuz piyade kolordusu ve dört süvari alayından ibaret bir teşkilat nizamı içine girmiş oluyordu.

Bu teşkilat düzenlemelerine göre, 1. Ordu Müfettişliği: 1. Kolordu, 14. Kolordu, 17. Kolordu ve 25. Kolordulardan; 2. Ordu Müfettişliği: 12. Kolordu ve 20. Kolordulardan; 3. Ordu Müfettişliği ise, 3. Kolordu ve 15. Kolordulardan kurulmuştu. Yalnız 13. Kolordu, doğrudan İstanbul'daki Genel Karargâh'a bağlı bulunmaktaydı⁸⁷.

Kolorduların durumları, genellikle ikişer piyade tümeninden ibaret olup yalnızca 15. Kolordu, dört piyade tümen teşkilat yapısına sahipti. 12. Kolordunun teşkilatı ve 13. Kolorduların teşkilat yapısında da ayrıca ikişer süvari alayı bulunmaktaydı⁸⁸.

3.3.1. Doğu Anadolu'daki Konuşlu Birlikleri

Osmanlı hükümeti üzerindeki İngilizlerin sürekli baskıları sonucu Kars'taki 9. Ordu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sınırına çekilerek Kars, Ardahan ve Batum boşaltılmış ve 9. Ordu, önce Erzurum'a alınmış, sonra da lağvedilmişti. Bu ordunun yerine o sıralarda Tortum'da bulunan 15. Kolordu getirilmişti⁸⁹.

⁸⁶ Türk İstiklal Harbi, *Batı Cephesi Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı 31 Ağustos – 18 Eylül 1922*, C.III, 6.Kısım III. Kitap, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1969, s.183.

⁸⁷ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, C. M, Ks. 6 (1908-1920); Kit. 1, S. 236-237.

⁸⁸ *Türk İstiklal Harbi*, C. II, Batı Cephesi, Ks. 1, Yunanlıların Batı Anadolu'da İstila Hareketine Başlamaları-İzmir'in İşgali - Mustafa Kemal'in Samsuna Çıkması; Gnkur. Harp Tarihi Dairesi, Ankara Gnkur. Basımevi, 1963, S. 37-38.

⁸⁹ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)* IV. Cilt 1. Kısım, Ankara Gnkur. Basımevi, 1984, s. 81.

Ateşkesin imza tarihinde İslam Ordusu'nun Bakû'deki 15. Tümeni Petrovs'ta; 5. Kafkas Tümeni de Bakû'de bulunmaktaydı. Kars'taki 9. Ordu, 11. Kafkas Tümeni ile Hoy'da; 9. Kafkas Tümeni ile Kamarlı'da (Erivan güneyi); 12. Tümen ile Serdarabat'da; 36. Tümen ile Gümrü'de; 3. Kafkas Tümeni ile Ahıska'da ve 10. Kafkas Tümeni ile de Batum'da bulunmaktaydı.⁹⁰

3.3.2. Güney Anadolu'da Konuşlu Birlikleri

8. Ordu Suriye-Filistin Cephesi'nde iken dağıtılmış, Ekim 1918'de İzmir'e ismen ve sadece bir karargâh olarak taşınmıştı. Hemen ardından (13 Kasım 1918) lağvedilen bu ordunun yerine, İzmir'de iki tümeni bulunan 17. Kolordu (56. ve 57. Tümenler) bırakılmıştı. Yıldırım Ordular Grubu, Adana'daki karargâhıyla 7. Ordu, 7 Kasım 1918'de; 2. Ordu da, 10 Aralık 1918'de lağvedilmiş; Grubun 3. Kolordusu, Sivas'a; 12. Kolordu, 20. Kolordu ve 15. Kolorduları da karargâhlarıyla Konya, Ankara ve Erzurum'a taşınmışlardı. Nusaybin'e çekilen 6. Ordu 10 Kasım 1918'de Musul'u bırakarak, 2 Şubat 1919'da lağvedilir, yerine 13. Kolordu adıyla Diyarbakır, Siirt ve Mardin bölgesinde yerleştirilir.⁹¹

3.3.3. Batı Anadolu'da Konuşlu Birlikleri

Mondros Ateşkes hükümleri gereği Türk Ordusu'nun Batı Anadolu'da konuşlu birlikleri ise iskelet yapı olarak kalmıştı Bölgenin Yunanlılar tarafından işgal edilmesine kadar olan dönemde, 17. Kolordu (56. ve 57. Tümenler) Karargâhıyla: İzmir'de bulunmaktaydı.⁹²

3.3.4. Trakya ve Boğazlarda Konuşlu Birlikleri

Sözü edilen ateşkestten sonra İngilizlerin ilk olarak el attığı yer, Çanakkale Boğaz bölgesi ve çevresi oldu. Burayı askersiz bölge yapmaya başlayan İngiltere, 7-10 Kasım 1918 tarihlerinde de bölgeyi bütünüyle işgal etmiştir. Bu olay, 5. Ordu'nun lağvına, Çanakkale Müstahkem Mevkii askeri birliklerinin İstanbul'a nakline, 1. ve 14. Kolorduların da Trakya'ya çekilmesine neden olmuştur.⁹³

⁹⁰ a.g.e.,s. 82

⁹¹ a.g.e.,s. 85

⁹² a.g.e.,s. 86

⁹³ a.g.e.,s. 86

3.3.5. Ordunun Terhis Edilmesi ve Silahsızlandırılması

Yukarıda bahsi geçen ordu komutanlıklarından kaldırılanlar ve değişiklik yapılanlardan sonra var olan ordu komutanlıkları da İşgal kuvvetlerinin baskısı ve Ateşkes hükümleri gereği kaldırılmış ve yerlerine ikisi Anadolu'da, birisi de İstanbul'da olmak üzere üç ordu müfettişliği kurulmuştur.

Millî Mücadele başlamadan önce İstanbul'daki Karargâh'a bağlı askeri teşkilat ve konusu da şöyledi:

1. Ordu Müfettişliği (1. Kolordu, 14. Kolordu, 17. Kolordu ve 25. Kolordular) Karargâhı ile: İstanbul'da,

1. Kolordu (49. ve 60. Tümenler): Karargâhıyla Edirne'de,

49. Tümen: Kırklareli'nde,

60. Tümen: Keşan'da,

14. Kolordu (55. ve 61. Tümenler) Karargâhıyla: Tekirdağ'da,

55. Tümen: Tekirdağ'da,

60. Tümen: Bandırma'da,

25. Kolordu (1. Tümen ve 10. Kafkas Tümenleri) Karargâhıyla: İstanbul'da,

1. Tümen: İzmit'te,

10. Kafkas Tümen: İstanbul'da,

1. Ordu Müfettişliği (12. ve 20. Kolordular) Karargâhıyla: Konya'da,

12. Kolordu (11. ve 41. Tümenler) Karargâhıyla: Konya'da,

10. Tümen: Niğde'de,

41. Tümeni: Karaman'da,

20. Kolordu (23. ve 24. Tümenler) Karargâhıyla: Ankara'da,

24. Tümeni: Ereğli'den Ankara bölgesine gelmekte,

23. Tümeni: Afyonkarahisar'ında.

1. Ordu Müfettişliği (15. ve 3. Kolordular) Karargâhıyla: Erzurum'da,

15. Kafkas Kolordusu (12. Tümen, 3. Tümen, 9. Tümen ve 11. Tümenleri) Karargâhıyla: Erzurum'da,

10. Tümen: Horasan'da,

9. Kafkas Tümen: Erzurum'da,

3. Kafkas Tümen: Tortum'da (Erzurum),

11. Kafkas Tümen: Van'da,

3. Kolordu (15. Tümen), 5. Kafkas Tümeni Karargâhıyla: Sivas'ta,

15. Tümen: Samsun'da,

5. Kafkas Tümen: Amasya'da,

Doğrudan İstanbul'a bağlı 13. Kolordu (5. ve 2. Tümenler) Karargâhıyla: Diyarbakır'da,

5. Tümen: Mardin'de,

2. Tümen: Silvan'da (Diyarbakır)⁹⁴ askeri birlikler bulunmaktaydı.

Birlik olarak Anadolu coğrafyasında toparlanmış olan silahlı kuvvetler, dokuz kolordu kuruluşunda bulunan toplamda 20 piyade tümeninden ibaretti bulunmaktaydı.

Bu birliklerin Tümen mevcutları; genellikle 2.020 asker, piyade tüfek sayıları 1.500'lü civarda olup ağır makineli tüfek sayıları 12'yi, top sayıları da 8'i geçememekteydi. Adı geçen bu birliklerin, Mondros Ateşkes Antlaşması hükümleri gereği er ve erbaşları terhis edilmiş, silah ve cephane depoları ellerinden çıkmış, herhangi bir askeri hareket yeteneğinden yoksun ve savaş gücünü bir hayli yitirmiş olarak zayıf ve bitik kadrolar halindeydi.⁹⁵

⁹⁴ *Türk İstiklal Harbi*, C. II, Batı Cephesi, Ks. 1, Yunanlıların Batı Anadolu'da İstila Hareketine Başlamaları- İzmir'in İşgali- Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkması; Gnkur. Harp Tarihi Dairesi, Ankara Gnkur. Basımevi, 1963, s. 37.

⁹⁵ a.g.e.,s. 35-36.

Sivas Kongresi'nin (4-11 Eylül 1919) olduğu dönemde Anadolu'daki Kara Ordusu'nun durumu da şöyleydi;

Teşkilat, personel ve silah gücü bakımından birlikler çok zayıf ve bitik haldeydiler. Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerince yapılan terhislerle birer iskelet teşkilat haline getirilmiş bulunan Türk askerinin insan mevcudu toplam olarak 50.000'i geçmemekteydi. Küçültülmüş ve teşkilat yapısı zayıf askeri güç, modern silahlarla donatılmış ve daha güçlü kadrolara sahip işgalci kuvvetlerini Anadolu'dan atmaya yeterli sayılamazdı. Bundan başka padişah ve O'nun İstanbul Hükümeti tarafından işgal ve emperyalist kuvvetlere karşı durulmaması da kesin olarak emredilmiş durumdaydı⁹⁶.

Bu birliklerin yapılan terhisler nedeniyle zayıflatılan teşkilat ve kuruluşları ise şu şekildeydi:

Kara Kuvvetleri'nin, Sivas Kongresi'nin yapılacağı günlerde sekiz kolorduyu geçmemekte olup, toplam olarak ikisi bağımsız olmakla beraber kolordular, çoğunlukla ikişer tünden, Doğu Anadolu'daki 15. Kolordu'nun yapısı ise dört tünden ibaret kurulmuştu. Kolordu kuruluşlarında genellikle birer topçu ve süvari alayıyla bağlı birlikler de yer almakta ve bazı kolordularda da ayrıca birer ağır topçu taburu bulunmaktaydı.

Tümenlerin yapısı ise, üçer piyade, birer topçu alayı ile bir kısım bağlı birliklerden, piyade alayları ise üçer taburdan kuruluydu. Hemen hemen bütün alayların birer taburları barış kadrosunda olup diğer taburlar çekirdek haldeydiler (barış kadrolarının ancak 1/5'i oranında). Piyade alay kuruluşlarında dörder tüfekli alay birer ağır makineli tüfek birliği yer almakta olup, batı taburlarda bulunan hafif makineli tüfek sayıları ise birkaçı geçmemekteydi.⁹⁷

Topçu alay birliklerine gelince durum burada da farklı bulunmamaktaydı. Bu alayların da birer taburu çekirdek halindeydi. Ateşkes hükümleri gereğince bir topçu alayı, ikişer batarya iki taburdan kurulu teşkilat yapısına uygun olması gerekirken, bazı tümen ve kolordu topçu alaylarında bu dahi tamamlanamamıştı. İşgal kuvvetlerince alınan toprakların büyük kısmı işlemez haldeydi; çünkü kamalar alınmıştı.

⁹⁶ *Türk İstiklal Harbi*, C. II, Batı Cephesi, Ks. 2, Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri; s. 13-14.

⁹⁷ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920 - 29 Ekim 1923)* IV. Cilt 1. Kısım, Ankara Gnkur. Basımevi 1984, s.87.

İşgal kuvvetlerinin kontrolü dışında kalan alay ve tümen birliklerindeki silah ve özellikle cephanelerin sayısı da oldukça çok eksikti. Birlik ve depolarda her ne kadar çok sayıda piyade tüfeği bulunuyorsa da bunlar hem çok çeşitli hem de Birinci Dünya Savaşı öncesi alınan silahlardı ve eski modeldeydiler⁹⁸. Yunanlıların Batı Anadolu'da işgal hareketine girişmeleri üzerine, işgal kuvvetlerinin kontrolü altında bulunan depolarda top kamaları, ağır makineli tüfek kapak takımları ve diğer harp için gerekli araç ve gereçleri fedakâr ve cesur Türk gençleri tarafından gizlice kaçırılarak yeniden örgütlenmekte olan millî kuvvetler emrine ve Batı Anadolu'ya gönderilmeye başlanmıştı.

İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce resmen işgali öncesinde bazı değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin, eskiden 17. Kolordu teşkilatında bulunan 56. ve 57. Tümenler 17. Kolordu'nun Yunanlılara teslim olmasıyla, önce bağımsız tümenler olarak adlandırılır, daha sonra bu tümenlerden, 56. Tümen'in 14. Kolordu'ya; 57. Tümen'in de 12. Kolordu'ya bağlandığı ve 14. Kolordu kuruluşunda bulunan 55. Tümen'in ise, 1. Kolordu kuruluşuna eklendiği görülmüştür⁹⁹.

Tablo 2.1. Eylül 1919 başlarında konuşlandırılmış kara ordusundaki kolordularla tümenlerin aynı tarihteki konuşlarıyla sorumluluk bölgeleri

Kolordu Yeri	Konuşlu Birlikler
1. Kolordu: Edirne bölgesini	49. Tümen: Kırklareli bölgesini, 60. Tümen: Keşan bölgesini,
3. Kolordu: Sivas bölgesini,	5. Kafkas Tümeni: Amasya bölgesini, 15. Tümen: Samsun bölgesini,
60. Kolordu: Konya bölgesini,	11. Tümen: Niğde bölgesini, 41. Tümen: Konya bölgesini,
60. Kolordu: Diyarbakır bölgesini,	1. Tümen: Siirt bölgesini, 5. Tümen: Mardin bölgesini,

⁹⁸ a.g.e., s. 87.

⁹⁹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Ligi Arşiv; No. 1/3, Klasör 512, Dosya 80, Fihrist 1.

60. Kolordu: Bandırma bölgesini,	55. Tümen: Tekirdağ bölgesini, 61. Tümen: Balıkesir bölgesini,
15. Kolordu: Erzurum bölgesini,	3. Kafkas Tümeni: Trabzon bölgesini, 9. Kafkas Tümeni: Erzurum bölgesini, 11. Kafkas Tümeni: Van bölgesini, 12. Tümen: Horasan (Erzurum) bölgesini,
20. Kolordu: Ankara bölgesini,	23. Tümen: Afyonkarahisar bölgesini, 24. Tümen: Ankara bölgesini,
25. Kolordu: İstanbul bölgesini,	1. Tümen: İzmit bölgesini, 10. Kafkas Tümeni: İstanbul'da,

Bağımsız 57. Tümen: Çine'de (daha sonra Denizli'ye geçti) ve Bağımsız 56. Tümen: Bursa¹⁰⁰ bölgesinin sorumluluğu altında bulunmaktaydı.

Kolordu ve tümenlerin personel ve silah kadroları, görüldüğü gibi yukarıda sözü edilen, Mondros Ateşkesi hükümleriyle sınırlanmıştı. Buna göre, Kolordu ve tümenlerin kadro durumları¹⁰¹ şöyle saptanmıştır:

Tablo 2.2. Kolordu ve tümenlerin kadro durumları ve silahları

Birlikler	Personel	Silahlar		
		Piyade tüfeği	Makinelî Tüfek	Top
Kolordu Karargâhı ve bağlı birlikler	1.567	562		8
Piyade tümenleri	2.020	1.500	12	8

¹⁰⁰ *Türk İstiklal Harbi*, C. II Batı Cephesi, Ks. 2, Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri; S. 14-15.

¹⁰¹ a. g. e., s. 15.

Birliklerin kuvvetleri, Mondros Mütarekesiyle belirlenen teşkilat, kadro ve kuruluşlar altında olmakla birlikte genellikle Kolorduların Eylül 1919 personel kuvvet özetleri şöyledir:

1. Kolordu: 3.993,
25. Kolordu 5.964,
15. Kolordu 12.701,
3. Kolordu 4.398,
14. Kolordu 2.893,
13. Kolordu 4.508,
20. Kolordu 3.396,
12. Kolordu 5.290¹⁰² kişilik askeri personeli bulunmaktaydı.

Doğu Trakya'daki birliklerin kuvvet durumu ise; İstanbul ve Boğazlar bölgesinin İtilaf Devletleri kontrol ve işgalinde bulunması nedeniyle İstanbul'daki 25. Kolordu, etkisiz durumdaydı. Bu kolordudan ne Anadolu'daki Millî Mücadele hareketi için ne de Trakya savunması için yararlanma olanağı vardı. Çatalca Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın 3 Tümenli 1. Kolordu (49. Tümen, 55. Tümen ve 60. Tümenler) ise, kadro halindeki bazı kıtalarıyla birlikte barış garnizonlarında bir bekleyiş içerisinde bulunuyordu. Özellikle Çatalca Müstahkem Mevkii Tugayı, çok zayıf iskelet kadrosuyla ve çakılı bataryalarıyla önem verilecek bir kuvvet niteliğini taşımamaktaydı.¹⁰³

Uzun yıllar süren savaş, Türk halkının ruhunda gerginlik eksikliği uyandırdı. Buna ek olarak, ekonomik darboğazlar Türk halkında bir krize neden oldu. Bu, o ulusun geleneksel değerlerine ve davranışlarına uymayan bazı olumsuz olayların kaynağıydı. İnsanlar askerliğe tepkiyle bakıyorlardı. Savaşın doğurduğu her şeyin, özellikle memurlar ve subaylar olmak üzere askeri kıyafetlilerden geldiği fikri hakîmdi.

¹⁰² *Türk İstiklal Harbi*, C. I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı; Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Ankara Gnkur. Basımevi 1962, s. 183 ve Atatürk, Kemal; *Nutuk*, C. I (1919-1920), s. 8.

¹⁰³ *Türk İstiklal Harbi*, C. II Batı Cephesi, Ks. 2, Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri, s. 261.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ: DİRİLİŞ

Ateşkes imzalandığında, 2. ve 7. Ordu Komutanlıklarından oluşan Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı, Adana'da ve Grup Komutanı General Liman Von Sanders'de bulunuyordu. Bu ordu 15 Temmuz 1917'de kurulduğunda, görevi Bağdat'ı İngilizlerden geri almaktı; Ateşkes anlaşmasının imzalanmasından sonra, olası herhangi bir Müttefik kuvvetinin İskenderun Körfezi'ne inmesini engellemek ve Antakya da dahil olmak üzere doğuya doğru Carablus'a doğru devam etmek mümkündü. Ordu Komutanlığına bağlı birimlerden biri olan Yıldırım Ordusu 2. Ordu Nihat Paşa; Mustafa Kemal Paşa'nın emri altındaydı. General Von Sanders'in görevden alınmasından sonra, Yıldırım Ordular Grup Komutanı Mustafa Kemal Paşa'ya atandı. 20. Ordu komutanı, vekil olarak görev yapan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa idi. Merkezi Adana'da bulunan 2. Ordu Komutanlığı, 23. Tümen ile 12. Kolordu ve 44. ve 41. Tümenli 15. Kolordu Komutanlığı'ndan oluşan toplam 3 bölüm muharebe kuvvetine sahipti. Raco'daki 7 Ordu Komutanlığı Karargâhı, 24 ve 43 Bölümlü 3 Kolordu ve 1 ve 11 Bölümlü 20 Kolordu Komutanlığından oluşan bir savaş gücüdür.

Harbiye Nezareti, Mondros Mütarekenâmesi'nin 5. Maddesi'nde belirtilen; "*hudutların korunması ve genel asayişin temini için gerekli görülecek askeri kuvvetlerden başka geri kalan miktarın terhis edilmesi ve kalanların miktar ve durumunun ise İtilaf Hükümetleri ile görüşülerek tespit edilmesi*" maddesini kabul etmesi nedeniyle, 1919 yılı başlarında Osmanlı Ordusu'nun konuş ve kuruluş durumu ile personel ve silah-mühimmat miktarları üzerinde çalışmalara başladı. Savaş Bakanı Mustafa Fevzi Paşa'nın planına göre, ordu daha az erişilebilir ve daha geniş birimler temelinde örgütlenecekti. Bu sayede, birliklerdeki insan sayısı gelecekte mümkün olduğunda kolayca arttırılabilir. 9 Kolordu ve 20. Tümeni yeniden organize edileceği bildirildi. Bu yazıda elde edilecek olan kolordu, alay, tabur ve kolordu miktarı belirlenmemiş ve kolordu ve bölüm kadroları tutulmuştur. Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin Hükümet dışında bu çabası, Kurtuluş Savaşı'nda Ulusal Ordunun oluşumunda ve donatılmasında büyük yarar sağladı.¹⁰⁴ Bu doğrultuda, Osmanlı Ordusunun Mütarekesi konuşma ve kurma; 9.000 kişi olarak belirlenen jandarma gücüne ek olarak, ordunun jandarmaya kamu düzeni ve sınırların korunmasında destek vereceği ilkesine dayanan bir

¹⁰⁴ *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi İstiklal Harbinin Son Safhası 18 Eylül – 1 Kasım 1922*, C.III, 6.Kısım IV. Kitap, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1969, s.26.

düzenleme yapıldı. Buna göre, düzenleme şöyle: 1. Kolordu, Edirne'deki merkez, 49 bağlı birlik, Kırklareli ve Edirne ilinin kuzey bölgesi, Bulgaristan sınırına, 60. Bölge Şarköy'e karşı güvenlik sağlayacak ve güvenlik sağlayacaklar. Keşan ve Malkara bölgesindeki kamu düzenini koruyacak ve batı cephesini Yunanistan'a karşı güvence altına alacaklardı

14.Kolordu Kumandanlığı, karargâhı Tekirdağ'da olmak üzere bağlı birliklerinden 55.Tümen Tekirdağ bölgesinde, 61. Tümen Bandırma ve Balıkesir bölgesinde idi. 17.Kolordu Kumandanlığı, karargâhı İzmir'de olmak üzere bağlı birliklerinden 56.Tümen İzmir, Manisa ve Menemen bölgesinde, 57.Tümen Aydın ve Antalya bölgesinde idi. 20.Kolordu Kumandanlığı, karargâhı Ankara'da olmak üzere bağlı birliklerinden 24.Tümen Ankara bölgesinde, 23. Tümen Afyon bölgesinde idi. 12. Kolordu Kumandanlığı, karargâhı Konya'da olmak üzere bağlı birliklerinden 11. Tümen Niğde bölgesinde, 41.Tümen Karaman bölgesinde idi. 3. Kolordu Kumandanlığı, karargâhı Sivas'ta olmak üzere bağlı birliklerinden 5. Kafkas Tümeni Amasya bölgesinde, 15. Tümen Samsun'daydı. 13.Kolordu Kumandanlığı, karargâhı Diyarbakır olmak üzere bağlı birliklerinden 2.Tümen Silvan bölgesinde, 5.Tümen Mardin bölgesinde asayişin temin görevi yanında Arap çetelerine karşı güneyin emniyetini alacaktı. 15. Kolordu Kumandanlığı, karargâhı Erzurum'da olmak üzere bağlı birliklerinden 3. Kafkas Tümeni Erzincan bölgesinde, 9. Kafkas Tümeni Erzurum bölgesinde, 11.Kafkas Tümeni Van bölgesi ve İran hudut güvenliğinde, 12.Tümen Harput bölgesinde iç güvenlik ve asayişin temini amacıyla konuşlanmıştı. Bu konuş durumuna göre ordunun kuruluş ve kadrosu da Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti tarafından 21 Ocak 1919'da yapılan bir çalışma ile yeniden hesaplanarak İtilaf temsilcilerine verildi. Buna göre, Tümen karargâhı için 4 er, alay karargâhı için 2 er, tabur karargâhı için 5 er ve toplam 55 tüfekli er; her tümenin üç piyade alayının birinci taburları için 267, diğer taburları için 114 tüfekli er kabul olunduğuna göre bir tûmende 1.540 tüfekli piyade eri olacak ve toplam 20 tûmen için piyade eri miktarı 30.800; kolordu karargâh erleri ile birlikte 40.800 kişi olacaktı. Ayrıca her tûmene 36 makineli tûfek verilmek üzere 20 tûmen için 720 makineli tûfek ve 256 top bulunmasına karar verildi. Bu tasarı 27 Ocak 1919'da 608 sayılı yazı ile General Milne'ye teklif edildi. İngilizler, bu teklifin 40.800 olan er miktarına dokunmayarak sadece top miktarının 256, makineli tûfek miktarının ise 240'a indirilmesini istedi. Bu doğrultuda yapılan düzenlemelere göre miktarlar yeniden belirlendi ve 29 Mayıs 1919'da kolordu ve bağlı birliklerine yayımlanan emirle uygulamaya geçildi. Böylece doğuda 15.Kolordu Kumandanlığına bağlı ve 17.860 mevcutlu dört tûmen dışında Osmanlı Ordusu,

personel ve silah mevcutları bakımından azalmış ve neredeyse iskelet kadro haline getirilmiş oldu.¹⁰⁵

Millî Mücadele, zorla kabul ettirilmek istenen ve milletin varlığını yok sayan Mondros Mütarekesi'nin haksız aynı zamanda hukuksuz hükümleri ile bu hükümlerin tatbikinden doğan sonuçlara karşı başlatılan bir mücadeledir. Millî Mücadele'nin, fikri durumdan fiili duruma geçmesi ancak bir lider sayesinde olduğundan, Mustafa Kemal'in bu yönde sarf ettiği gayret, Millî Mücadele'nin esas yönünü oluşturdu. Bu mücadelede en önemli unsur ise Ordu idi. Mustafa Kemal bu hususu Nutuk'ta şu şekilde belirtmektedir: “*Millî çabayı ordunun desteklemesi askeri ve milli çalışmaları birbirleri ile düzenli duruma getirmek önemli bir konu idi.*” Böylelikle Millî Mücadele'nin ilk amacı belirlenmiş oldu.¹⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de ordunun emrinden ayrılan general olarak İstanbul'a geldiğinde İstanbul, İtilaf Donanması'nın işgali altındaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da olduğu dönemde, ateşkes hükümlerinin uygulanmasında ateşkesin o kadar esnek olamayacağı ve ordunun kısa sürede eritilemeyeceği ve iskelet haline getirilemeyeceği görüşü vardı. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da bulunduğu dönemde Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fethi Bey ile yaptığı görüşmelerde Millî Mücadele yönünde hareket tarzını belirlemek için fikir alışverişinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmeler sırasında Ali Fuat Paşa ile söylediği ve kabul ettiği konular arasında, özellikle ordunun ayakta kalması fikri, Millî Mücadele'nin başlangıcında ve güç bulmada ana fikirdir.¹⁰⁷

1.1. Kuvayı Milliye ve Gönüllü Asker Alımı Uygulamaları

Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, askere alım faaliyetleri, 1914 sayılı Kanun'un öngördüğü ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak, Millî Mücadele döneminde, Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen ve 8 Temmuz 1920 tarihli ve 24 Temmuz tarihli kararnameyle seferberliğin devam etmesine karar verildi. Millî Mücadele

¹⁰⁵ İbrahim Artuç, *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*, Kastaş, 1912-1922, Türk Savaşları Belgeseli, Zafer Matbaası, 1985, s.122

¹⁰⁶ İsmet GİRİTLİ; “*Samsun'da Başlayan ve İzmir'de Biten Yolculuk Yolculuk*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.III, Sayı: 7, Kasım - 1987, s.57

¹⁰⁷ Suavi Aydın, “*Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü*”, Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler, Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar – Coşkun Üsterci, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27.

sırasında da zaman zaman ihtiyaçları karşılayacak şekilde düzenlemeler değiştirilerek uygulanmıştır.¹⁰⁸

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Anadolu'yu işgale başlayan İtilaf Devletleri Anadolu'daki halkın büyük tepkisiyle karşılaşmıştır. Mondros Mütarekesi gereğince Osmanlı ordusunun büyük ölçüde terhisi, lağvı ve dağıtılması, İstiklal Harbinin başlarında düzenli ordu birlikleri ile değil de milis kuvvetleri ile mücadeleye girişilmesinin asıl sebebiydi. Bundan dolayı 1918'den 1919 yılına kadar Anadolu'da milli hareketin ordunun kontrol altına alınmasına kadar geçen zaman zarfında Kuvayı Milliye etkin bir rol oynamıştır.¹⁰⁹

TBMM'nin kurulmasından sonra Asker alımlarında öteden beri var olan “mecburi (zorunlu) askeri mükellefiyet (yükümlülük)” sistemiydi. Bu sistemin tıkanıdığı durumlarda ise gönüllü ve ücretli sistemlerle de asker alımları pekiştirilmekteydi¹¹⁰.

Kuvayı Milliye ruhunda ise; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'nı izleyen günlerde, İstanbul Devleti'nden beklenen gücü göremeyen, Batı devletlerinin verdiği sözleri yerine getirmeyen Anadolu halkının isyanıydı. Toprakları istila etmeye başladı. Bölgelerinde çeteler, milisler ve paramiliteler gibi farklı isimlerle bilinen bu güçler, silah alarak serbestleşme mücadelesi vermeye başladı. Genel olarak bu güçler, Kuvayı Milliye olarak adlandırılmıştır. Yunanistan, Mayıs 1919'da İzmir'i istila etti. 1920 Haziran ayında İzmir'e yerleşen Yunanlılar, kısa sürede Anadolu'nun iç kesimlerine doğru ilerleyerek Uşak-Gediz hattına ulaştılar. Süvari birimleri ve mevcut at ve katırlardan oluşan grup liderlerinin komutasındaki müfrezelere karşı mücadele devam etti. Neredeyse her bölgede gerçekleştirilen ulusal kongrelerde alınan kararlarla mücadele kararında, süvari birimlerinin oluşumuna önem verildi. Kara Kuvvetleri Komutanlığı süvari birimlerinin 15 Nisan 1921'de yaptığı konuşulanış şöyleydi:¹¹¹

- 1. ve 2. Süvari Tümenleri: Çalköy-Yağcılar-Örenköy-Şeyhler Bölgesi

- 3. Süvari Tümeni: Yenişehir-İnegöl hattı

¹⁰⁸ Şenay Sezen OKAY, M.Vedat OKAY, *Büyük Taarruz'da Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri*, Yönetici Yayınları, İstanbul, 1972, s.125.

¹⁰⁹ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yay., 2011, s.27.

¹¹⁰ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)* IV. Cilt 1. Kısım, Ankara Gnkur. Basımevi, 1984. s.89

¹¹¹ Mehmet S. AYGEN, *Büyük Zafere Doğru*, Türkeli Matbaası, Afyon, 1984, s.70.

- 14. Süvari Tümeni: Zara ve güneyi
- 4. Süvari Tugayı: Çayhisar
- 6. Süvari Tugayı: Kars ve dolayları
- 13. Süvari Tugayı: Koyulhisar
- 27. Süvari Alayı: Sivas-Kangal bölgesi
- Kastamonu dolaylarında iki süvari bölüğü
- Ankara'da teşkil edilmekte olan Ankara Süvari Alayı ve bir süvari bölüğü
- Adana'da bir süvari bölüğü.

Doğu ve Güney bölgelerinde yapılan operasyonlar sonrasında elde edilen siyasi kazanımlar, uzun süreli ve önemli bir süvari mücadelesi gerektirmedi. Anadolu'nun işgal hareketini genişleten Yunan kuvvetlerine karşı çıkan yurtsever birliklerden oluşan Kuva-yi Milliye, kısmi başarılar elde etse bile, düzenli, eğitilmiş ve güçlü Yunan ordusuna tam olarak dayanamadı. Gediz Taarruzu, düzenli ordu birimlerine olan ihtiyacı açıkça ortaya koydu. Durumu değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesinde düzenlemeler yapılması gerektiğini gördü. Mustafa Kemal Paşa hızlı bir şekilde komutanları arayarak komuta ederek orduyu ve büyük süvari birliklerini kurmaya karar verdi ve 8 Kasım 1920'de düzenli faaliyet ve uygulamayı başardı.¹¹²

1.2. Millî Müfrezeler

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, akıllarda gelecek için büyük bir endişe ortaya çıkmaya başladı. Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Erzurum'da da ulusal bir örgütlenme başlatıldı. Bütün bu faaliyetler gönüllülüğe dayanıyordu. Erzurum'un bir Ermeni işgaliyle tekrar karşı karşıya gelmesi de olasıydı. Bu kapsamda Erzurum'da Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyye Cemiyeti (Savunma Hukuku Derneği) şubesi kurulmuştur. Kentte birlik ve beraberlik sağlandı ve Kazım Karabekir'in 15. Kolordu Komutanlığına atanmasıyla ulusal yapı güçlendirildi. Yalnızca sivil vatandaşlar tarafından kendi izniyle oluşturulan bir örgütün başarılı olma ihtimali yoktu. Sivil-asker dayanışma

¹¹² Musa Çadırcı, "Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu", Genel Türk Tarihi, c.7, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 517.

yaşanmadığı sürece, mevcut sorunların üstesinden gelmek zordu. Kazım Karabekir Erzurum'a gelmeden önce ordudaki bazı komutanlar savunma için önlemler aldı.

Karabekir'in Erzurum'a ulaştığı dönem, İzmir'in işgalinden on iki gün önceydi. Bu kadar kırılğan bir dönemde, buradaki emri, kongre öncesi ulusal örgüt için büyük bir şanstı.

Böylece, her ikisi de 15. Kolordu askerlerin varlığını koruyacak ve gönüllülüğe dayalı ulusal yapı daha da güçlendirilecektir. Anavatanın savunulması kararlarını uygulamak için, kongre kararlarını geniş katılımlı bir şekilde dönüştürmenin bir yöntemi olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. Ahz-ı asker teşkilatı askerlerin ikmalini gerçekleştirmenin yanı sıra görev sürelerini tamamladıktan sonra terhis edildi. Askerî varlık ile askeri örgüt arasında doğrudan bir bağlantı vardı. Doğal olarak, Erzurum'da sivil yapılanmanın faaliyetleri olarak görülen kongre sürecinde, askeri makamların da beklentileri vardı. Ordunun desteği olmadan bağımsızlık elde etmek imkânsız olmasına rağmen, I. Dünya Savaşı'ndaki yenilginin propagandası esasen ordunun askeri birliğine ödendi ve anlaşmadan sonra tekrar sivil otoritenin bir parçası olmadı. Burada güvenlik açısından, Erzurum'da yapılacak olan Erzurum Kongresi büyük önem taşıyordu.

Millî teşkilat hakkında nasıl bir düzenlemeye gidileceği konusunda 19 Kasım 1919'da şu karara varıldı.

“Teşkilat-ı Millîye üzerinde müdavele-i efkâr olundu. Nahiyelere kadar teşmil edildiği fakat asıl mahalle ve köy teşkilatının tamam olmaması ve tensik etmek için askeri kumandanların Ahz-ı asker vasıtasıyla ve cihat-ı mülkiyenin de muzaheret-i vatan perverliğiyle işi deruhde buyurmaları istirhamı karargir oldu.

Bilhassa ihtilafat-ı efkarın vahdet-i milliyeniz üzerine ika eylediği mazarratın def'i cihati nazar-ı dikkate tutuldu. Devr-i kar'ı hulul eylediğinden valilerden ve müstakil mutasarruflardan, vaziyet teşrih olunarak, şahsen amal-i milliyeye mutavvaatkar ve teşkilatı milliyeye bütün ruh ve vicdanları ile taraftar olduklarına dair söz istenmesine karar verildi.”¹¹³

İllerde kurulacak ulusal örgüt, ilçelere, mahallelere ve köylere göre gerçekleştirilecek. İşlevsel hale getiremezse, askeri komutanların bunu askeri orduyla ve vatanseverlikten kaynaklanan sivil yönetimin yardımıyla gerçekleştirmesi mümkündü. Valilerden, ulusal

¹¹³ TBMM GCZ, 1. Devre, 1. İctima, C.1, s. 88.

maksatla çalışacakları bağımsız mutasarrıflarla konuşlanmalarını ve ulusal örgütlenmeyi tüm ruhları ve vicdanlarıyla desteklemelerini isteme kararı verildi.

Sivas Kongresi'nde alınan karara göre, bu cephede kurulacak ulusal organizasyonun bölgedeki 13., 3., 20. ve 12. Kolordu ile bağlantı kurması gerekiyordu. Güvenlik açısından bölge birinci, ikinci ve üçüncü bölgelere ayrılmıştır.¹¹⁴ Burada, müfrezelerin kıyafetleri bölgenin geleneksel kıyafetleri olacak, memurlar ve üniformalı memurlar olarak gelen küçük memurlar bu duruma adapte olurlardı. Herkes kendine silah ve mühimmat sağlayacaktı. Birçok köyde, köy adına dönüştürülmek üzere silahlar satın alındı. Bölge komutanları da silahlanmayı teşvik etti.¹¹⁵

İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu'da kurulan Kuvayı Milliye organizasyonu yapı bakımından farklıydı. Orada çete oluşumu vardı. Efeler ön plandaydı. Başlangıçta, ulusal bir hedefe yönelik görev bilinci tam olarak gelişmedi. Kendileri için geçim kaynağı olarak gördükleri köy ve kasabaları koruma fikri hâkim oldu.

1.3. Hıyanet-i Vataniye Kanûnu

İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmi işgali ile başlayan süreç, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla sonuçlandı.

Meclis hem içinde hem de dışında birçok zorlukla karşılaştı. Her şeyden önce düzenli bir orduya ihtiyacı vardı. Bunun gerçekleşmesi iç güvenliğin sağlanmasına bağlıdır. Bu hedefe ulaşmak için yeni bir seferberlik yasası hazırlamak yerine, 8 Haziran 1920 tarihinde 3 Ağustos 1914'te ilan edilen genel seferberliğin gerçekte devam ettiği konusunda bir hükümet kararı çıkarıldı.

Anlaşılabileceği gibi, 3 Ağustos 1914'te ilan edilen genel seferberliğin İstanbul'un ağır işgali ve uzun zamandır beklenen barış anlaşmasının mümkün olmadığı ve Osmanlı coğrafyasındaki seferberliğin devam etmesi nedeniyle devam ettiği kararlaştırıldı. Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerdeki en büyük sorun düzeni sağlamaktı. Bu amaçla, 29 Nisan 1920'de, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun on dört maddesi çıkarıldı.

¹¹⁴ Artuç, a.g.e., S.167

¹¹⁵ İrfan Paksoy, "Millî Mücadele'de Düzenli Orduya Geçiş Süreci", Askerî Tarih Bülteni, Yıl:21, Sayı:41, Ankara, (Ağustos 1996), s. 105.

Yedi düvelin saldırılarına yanıt vermek için kurulan Büyük Millet Meclisi'nin varlığına sözlü veya fiili muhalefet eden kişilere hain denildi. Bu suçu işleyenler ölüm cezasına çarptırılacak. Yargılamalar Bidayet Ceza Mahkemelerinde yapılacaktır. Deneme süresi yirmi gün olarak belirlenmiştir.

1.4. Asker Alım Tertibatı Uygulamaları

4 Temmuz 1920'de yapılan Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda İstanbul Milletvekili Ferit Bey, bu tarihten itibaren askeri çağa gelen daha fazla insanın tekrar toplanmasının gerekli olmadığını belirtti. Harekete geçen altı sınıfın varlığı dikkat çekti. 1895-1898 arasında, dört sınıf askerlik görevinde aktifti. Mevcut 1899 ve 1890 doğumları da eğitilmiş ve toplanmış ve savaşta birliklerine eklenecek bir yedek emri ile toplanmıştır.¹¹⁶

Ahz-1 asker meselesi de Büyük Millet Meclisi'nde yapılan müzakerelerin konusu oldu. 12 Temmuz 1920'de yapılan toplantıda, askere alınan genç askerlerin iyi muamele görmeleri istendi. Çünkü alınan bilgilere göre, bazı birimlerde erat kötü muamele görmüştü.¹¹⁷

Büyük Millet Meclisi lideri Mustafa Kemal tarafından 31 Temmuz 1920'de asker alımına ilişkin bir karara bağlandı. Buna göre, askerlik görevini yerine getirmek ya da orduyu savunmanın desteğiyle güçlendirmek bölgedeki en büyük askeri komutanın gönüllü olarak çıkarılması, en büyük askeri komutanın onayı ile gönüllü olarak ayrılmaları emrinde olacak ve gönüllü müfrezelerin temini için gereken gönüllü müracaatı ve Jandarma-I Milliye Savunması güvence altına alınacaktır.

1.5. Firar Sorunu

Millî Mücadele'de, çölleşme konusu ordunun uğraştığı en kronik konulardan biri haline geldi. İşgal kuvvetlerinin Türk ordusunun Mondros Ateşkes Antlaşması ile karşı karşıya kaldığı askeri, idari ve teknik sorunlara, kronik bir duruma dönüşen bir terk etme olayı eklendi.

Millî Mücadele Dönemi'ndeki çölleşme(firar) problemini tanımlarken, bu tanımda mikroskobik sınırı çizmek zordu. Çünkü sorun Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden beri var olduğu ve I. Dünya Savaşı'na geldiğinde, durum hakkında çok konuşuldu. Bu

¹¹⁶ Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara, 1982, s. 106.

¹¹⁷ TC Genel Kurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C.III, ks.7, Genel Kurmay Basım Evi, Ankara 1992, s.47.

bakımdan, Millî Mücadele'de büyük bir kanayan yara olan çölleşme sorunu, I. Dünya Savaşı sırasında yaşananlar hafızada çok taze bir tarihe sahipti. Bu konunun ciddiyeti bakımından büyük önem taşıyordu.

Buna misal olarak Kütahya Mutasarrıfının İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği 1331 tarihli (28 Aralık 1915) mektubun bir örneğinde, 250 terkedilmiş askerin tutuklandığı ve şubelerine teslim edildiği bildirildi. Ancak, bazılarının taburlardan kaçtuklarına dikkat çekti.¹¹⁸

Bu anlamda Kudüs-Şerif Valisi tarafından İçişleri Bakanlığına verilen bir bilginin olması dikkat çekiciydi. Bu bilgide; Liva içerisinde yapılan işlemler sonucunda 2.155 terkedilmiş askerin Ağustos 1917 ile 8 Eylül 1917 arasında firar ettiği bildirilmişti. Osmanlı ordusunun çeşitli birimlerinin takip istatistikleri; söz konusu yılın Osmanlı İmparatorluğu için çok zor olduğu göstermektedir. Çünkü ordunun savaşın başından beri mücadelesi olan çölleşme sorunu, kartopu gibi tahmin edilemeyen noktalara sürüklenmeye başlamıştı.

Osmanlı ordusu bu sorunlarla uğraşırken, savaş bitmişti. Böylece, I. Dünya Savaşı'nın sonunda, Osmanlı ordusu içindeki firar sorunu büyük sorun teşkil etmekteydi. Bu nedenle, Millî Mücadele başladığı andan itibaren ordu bu sorun ile yaşamaya devam etmekteydi.

Mondros Ateşkesinden sonra Osmanlı Hükûmeti askerlik hizmetini kaldırdığını açıkladı. Bu gelişmeden sonra ne silahlı asker ne de yeni birlik alımı mümkün olamazdı. Ayrıca, 100.000 askerin bir kısmı kaçak sorununa neden olmuştu.¹¹⁹

Çarpıcı bir örnekte, 13. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa, Ekim 1917'den itibaren VI. Ordu Komutanlığına sunduğu bilgi buydu. Burada vurgulanan nokta, Süleymaniye Sınır Taburunun iki taburunun Türk efrattan oluşturulması ve yerel efratın diğer iki bölümünün 15 askerle kalmasıydı.¹²⁰

Firar olaylarının bir başka ilginç örneği, 18. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey VI. Ordu Komutanlığına gönderdiği mektuptu. Cafer Tayyar Bey, 25 Mayıs 1918'den bu yana, çoğu kaldırılmakta olan 272 askerin kaçtığını bildirdi. Aynı tarihte, 27 Mayıs 1918'de 6. Bölüm

¹¹⁸Artuç, a.g.e, s.114

¹¹⁹ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, C.II, (Haz: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), İstanbul, 1993, s. 59.

¹²⁰ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Ankara, 1959, s. 11.

Komutanı VI. Ordu Komutanlığına gönderilen makalede aynı soruna dikkat çekildi. Bölüm komutanı, kaçakların takibi için gönderilen süvarilerin bile kaçtığını belirtti.¹²¹

Çölleşme sorununun ciddiyetini gösteren başka bir örnekte, 3. Ordu Kolordu Ahz-ı Asker Şefi tarafından Bakanlığa sunulan bilgidir. Burada mesele, 11 Ekim 1334'te Biga ve Karabiga şubelerinden Çanakkale'ye gönderilen askerlerin 77'sinin kaçmasıydı. I. Dünya Savaşı'nın son yılında, 1918'de, 1335 (1919) tarihli, birliklerdeki çoğu askerin kaçtığını ve devleti temsil etmek için daha fazla güç olmadığını bildirdi.¹²²

Her şeye rağmen Anadolu'nun işgal edilmesi ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra, Kuvayı Milliye, Batı Anadolu'daki mücadele için ön saflarda yer almayı bildi. Başlangıçta, ulusal bir hedefe yönelik görev bilinci tam olarak geliştiği söylenemezdi. Kendileri için geçim kaynağı olarak gördükleri köy ve kasabaları koruma fikri hâkim oldu. Bazı subayların Yunan ordusunun genişlemesi karşısında geri çekilme ve direnme kararı bu yapının mevcut biçiminde bir değişiklik yaratacaktır. Buna ek olarak, ulusal hareketi destekleyen üst düzey yöneticilerin katılımı ve silahlı direnişin liderliği ortaya çıkacaktı. Batı'daki Kuvayı Milliye, Batı Cephesinde düzenli bir ordunun kurulmasına kadar iç yapısından kaynaklanan sorunları koruyacaktı. Komuta zincirinin zayıflığının bazen halk üzerinde olumsuz etkileri olacaktır. Çete liderlerinin tutumu bu konuda belirleyici olacaktır.¹²³

Yunan ordusunun işgalinin İzmir'le sınırlı olmadığı ve çevreye yayılmaya başladığı anlaşıldığında, bölge halkı başlangıçta habersiz ve düzensiz örgütlenmeye çalıştı. İzmir'in işgalinden on gün sonra ilk silahlı kuvvetler Ödemiş'te kuruldu. Askeri şube ve ilçe jandarma komutanı Kaptan Tahir ve Hamit Şevket, gençlerden Ödemiş Valisi ile birlikte Bekir Sami Bey iş birliğiyle gönüllülerin arkasında askeri şube deposunda silah dağıttı.

Ulusal durumda zaman zaman İstanbul'da olumlu gelişmeler yaşandı. Bakanların görüşleriyle ilgili olan bu durum ortak bir tutum değildi. Harbiye Bakanlığı içerisinde Kuvayı Milliye'ye destek verenler de vardı. Bu desteği verenler Kuvayı Milliye'ye kıyafet, alet, ekipman temini gibi her türlü yardımın yapılmasını sağlamışlardır. Güneyde durum batıdan farklıydı. Gelecekte belirtildiği gibi, Kuvayı Milliye'nin çete yapısından başka bir

¹²¹ Artuç, a.g.e., s.254.

¹²² Artuç, a.g.e. s.193.

¹²³ Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, 1990, s. 43.

organizasyonu vardı. Balıkesir, Alaşehir Kongreleri, Kuvayı Milliye'nin örgütlemesi için düzenlendi ve bir dereceye kadar kurtuluş için yapı taşları olmuştur.¹²⁴

¹²⁴ Metin Ayışığı, *Mütareke döneminde Harbiye Nezareti ile Kuvayı Milliye Arasındaki İlişkilere Dair Bazı Belgeler*, "Kuvayı Milliye'nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu" Uluslararası Sempozyumu, 6-8 Eylül 2009, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2010, s.117

2. DÜZENLİ ORDU DÖNEMİ VE İKMAL TERTİBATI

Kuvayı Milliye Anadolu yakasında örgütlenmiş ve işgalcilere karşı etkili bir direniş göstermiş olmasına rağmen; bu hareket, üyeleri arasındaki koordinasyon mantığından yoksundu. Eğitim eksikliği ve disiplin gibi faktörler, bu güçlerin yeterince etkin bir şekilde mücadele edebilmelerini sınırladı. Mustafa Kemal Paşa; Sivas Kongresi'nde Ulusal Anadolu Kuvayı Milliye Komutanlığına Ali Fuat Paşa'yı atadı. Bu şekilde dağılmış birimlerin kontrol edileceği ve koordinasyonda kullanılacağı düşünülmüştür. Ancak, Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu Kuvvetleri Ulusal Komutanlığı konumunda aktif bir rol oynayamadı ve aslında söz konusu dönemin komutanı olarak hareket edemedi. Bu nedenle 23 Ekim 1919'da Heyet, Albay Refet Bey'i Batı Anadolu'ya gönderdi ve 23. ve 57. bölümlerden sorumlu olmasını istedi. Ayrıca Refet Bey'in hazırlanmasını ve bu bölgedeki durum hakkında acele bir rapor göndermesini istedi. Albay Refet Bey, 1919 Kasım'ının ortasındaki Nazilli'ye geldi. Hemen çalışmaya başladı ve bir yandan Temsilciler Heyeti'nin vurguladığı emir emrini belirleme olasılığını incelemeye başladı. Gözlemler ve incelemeler Batı Anadolu Cephesinin komuta sistemine tek bir kaynaktan bağlanamadığını ve çevrenin uzun süre uygun olmadığını göstermiştir. Bu durum Refet Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya iletildi. Böylece, Balıkesir, Salihli ve Aydın cepheleri olmak üzere üç bölgeyi içeren Batı Anadolu Cephesi şimdilik bir emir altında toplanamadı. Bu nedenle mevcut sistemin bir süre daha devam edeceğine karar verildi.¹²⁵

Batı Cephesi'nin emir komutasını bir yandan toplama çabası, ancak Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulmasından sonra gerçekleşti. Bu girişim, Yunanlılar'ın Yunan genel taarruzunun önünde Bursa'ya ulaştığı ve 22 Haziran 1920'de başlayan taarruzun yapıldığı bir zamanda başlatıldı. Büyük Millet Meclisi lideri Mustafa Kemal Paşa, bu komitenin kurulmasına ilişkin aşağıdaki genelgeyi yayımladı:¹²⁶

1. Yeni teşkil olunan Batı Cephesi Komutanlığına Ordu Komutanı yetkisi ve göreviyle Ali Fuat Paşa atanmıştır.

2. 12'nci ve 20'nci kolordular ile İzmir Kuzey Kolordusu adını alan Batı Cephesi, Ali Fuat Paşa emrine verilmiştir.

¹²⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi*, II'nci C., Batı Cephesi, 1'nci Kısım, s. 93.

¹²⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi*, IV'üncü C., Güney Cephesi, s. 77

3. İzmir Kuzey Kolordusu Komutanlığına, Albay Kâzım, 20'nci Kolordu Komutanlığına Albay Bekir Sami, 56'ncı Tümen Komutanlığına 10'uncu Kafkas Komutanı Yarbay Kemalettin Sami atanmışlardır.

4. Adana Cephesi'nde bulunan 41. Tümen, kolordu kuruluşundan çıkarılmıştır. Bu tümen, askerî harekât bakımından şimdilik bağımsız ve Genelkurmay Başkanlığı emrinde bulunacaktır.

5. 12'nci ve 20'nci kol ordular ile İzmir Kuzey Kol ordusunun şimdi mevcut olan asker alma bölgeleri yine kolordular emrinde olmak üzere Batı Cephesi Komutanlığının ikmal bölgesin teşkil edeceklerdir.

6. Ankara'da doğrudan doğruya Millî Savunma Bakanlığı emrinde olmak üzere, Ankara Komutanlığı teşkil edilecektir. Ankara'da şimdi mevcut bütün birlik ve kurumları, Ankara Komutanlığı emrinde olacaktır.”

Mustafa Kemal Paşa, hiçbir zaman Kuvayı Milliye'yi kalıcı bir askeri emir olarak değil geçici bir savunma yöntemi olarak benimsemiştir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının gözünde düzenli bir ordu kurulmadıkça, esaretten kurtulması mümkün değildi. Zaten Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Hükûmetin programı bütün güçlerin bir yandan toplanacağını da vurguladı.¹²⁷

Güçleri bir araya getirmeyi gerekli kılan birçok neden vardı. Milis kuvvetlerinin başında bulunan çete liderleri otoritelerini kurmaya çalıştı. Milisler ya da arkalarındaki örgütler, asker toplama, kaçakları izleme, cezalandırma, emir verme ve bağış toplama gibi devlet görevlerini üstlenmeye başladı. Bir dizi ordu komutanı milislerle çatışma olasılığını görmüştü. Bununla birlikte, başarının kaçınılmaz koşulunun birlikte savaşmak olduğu gerçeğini düşündüler. Bu nedenle milis kuvvetleri ile süre için tolerans gösterilmeye çalışıldı.

Bölük komutanı ve alay komutanı olarak görev yapan memurlar; çete liderlerinin emri altındaydılar. Onlar onların yardımcısıydı. En okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma

¹²⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi*, IV'ncü C., I'nci Kısım, s. 118.

bilmeyen ustalar ve bu koşullar altında çalışmak zorunda olan memurlar arasında çatışmalar ortaya çıktı. Hatta subayların kanlı ve bazen de yıkıma uğramasına neden oldular.¹²⁸

Büyük yetkileri ve güçleri nedeniyle, çete liderleri istedikleri yerde ve istedikleri zaman onlara şiddet uygulayabildiler. Tüm Halk ve kurulan dernek üyeleri; onlara para, silah, mühimmat, adam ve teçhizat sağladı. Çete liderlerinin emirlerine uymayan, isteklerine karşı çıkan ya da icraatlarını sorgulamaya cesaret sahibi olan bir topluluk üyelerine, valiye ya da kaymakamlığa icraatlarını göstermek mümkün değildi.

Kuvayı Milliye'nin psikolojik ve sosyolojik dünyasını açığa çıkarmanın en iyi örneklerinden biri, Çerkes Ethem'in kardeşi Tevfik Bey ile düzenli bir ordu sistemini benimsemeye çalışan Ankara Hükümeti yetkilileri arasındaki diyaloktu. Çete organizasyonunun devamını isteyen Tevfik Bey'in açıklamaları Ankara'ya çekilen telgrafta şu şekildeydi:

“Kuva-yı Seyyare ne bir tümen ne de düzenli bir kuvvet hâline getirilemez... Bu serserilerin başına ne bir subay ne de askerî memuru koymak mümkün olmadığı gibi, kabul ettirilmesi de mümkün değildir. Çünkü, subay gördüler mi Azrail görmüşçesine isyan ediyorlar. Bizim birliklerimiz Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmektedir. Bölük eminleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardandır. ‘Sen yapamıyorsun’ diye bunların değiştirilmesi imkânı da yoktur. Kuva-yı Seyyare'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idare edilmesi zaruridir... Aslında, Kuva-yı Seyyare, disiplin ve düzene sokulmak şöyle dursun, böyle bir düşüncenin doğmakta olduğunu sezdiği anda dağılır...”

Ulusal Güçlerin yapısından kaynaklanan olumsuzluklar bunlarla sınırlı değildi. Milli Kuvvetler Komutanları; zaman zaman insanlar, ulusal amaçlar uğruna soyulmuştu. Özellikle, haydut komutanları daha da ileri giderek eski mesleklerine devam ettiler. Bu tür komutanların cephelerinin arkasındaki insanlar korkutulmuştu.¹²⁹

Doğal olarak, bu süreci Ulusal Güçlerin kimliğini şekillendirmede yaratanın Birinci Dünya Savaşı olduğu belirtilmelidir. Firariler sorunun nedenleri ile ilgili bölümde açıklandığı gibi halk savaş ve mücadeleden bıktı. Savaş istemedi. Daha da kötüsü, onu savaşa

¹²⁸ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara, 1990, s. 185.

¹²⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.III, İstanbul, 1991, s. 181-182.

sürükleyenlerin kim olduğu sorusunun cevabı memurlar ve komutanlardı. Halk şimdi yeni bir model görmek istedi. Bu, at üzerinde çapraz başları, boynundan ve koltuğunun altından asılmış, uzun takozlar, botlar veya tozluk. Bunlar Millî Kuvvetler'di. Memurların çoğu bu kıyafeti giydi. Zorunlu askerlik yaşı olanlar, askeri birliklere katılarak; böyle kıyafetler giydiler ve çeteye katıldılar. Çünkü ilgi odağına dönüştü. Bu insanlar; Kuvayı Milliye'ye girdiğinde, 20 liradan 40 liraya kadar maaş alıyordu. Köylünün arpa, saman, koyun, ekmek, tavuk ve yumurta; Kuvayı Milliye için kabul edilebilir sayıldı. Bu aynı zamanda İsmet İnönü tarafından da doğrulanmaktadır. İnönü, anılarında Çerkez Ethem'in Yozgat'taki isyanını ve Ankara'ya gelişini şu sözlerle anlatıyor:

“Ethem Bey'in kuvvetleri Yozgat'tan Ankara'ya geldikten sonra, Ankara çarşısında ve Ankara'nın etrafında büyük panayırlar kuruldu. Bizim Kuvayı Milliye, Yozgat'tan sürdüğüleri koyunları halkın gözü önünde satmaya başladılar. Olup bitenleri hüznle seyrediyoruz, fakat bir şey yapamıyoruz.” Aslında bu, halkın Yunan işgali altında veya cepheye yakın bölgelerde Ulusal Mücadeleye yardım etmemesinin sebeplerinden biriydi. Çünkü milis kuvvetleri bu noktalardaki köylere büyük zarar veriyorlardı. Yunanlılara karşı keşifler ve baskınlar yapacakları yerler; Türk köylerini yağmaladılar. Köylülerin hayvanlarını ve paralarını aldılar. Çete kuvvetleri bu hareketlere alışmıştı. Yukarıda da belirtildiği gibi, nedense cepheye geliyorlardı. Bu şekilde yağmalamayı ve zengin olmayı amaçladılar.

Çete güçleri halkın gözünde korku uyandırıyor; bu nedenle, halk çoğu zaman çete güçlerinden kaçmak zorunda kaldı. Bu olumsuzluklar, Millî Kuvvetler aleyhine mevcut duruma hizmet etmişti. Çünkü Millî Mücadele'nin muhalifleri ve iç isyanları başlatan İstanbul Hükümeti taraftarları, halkı destekleme konusunda memnuniyetsizlikten yararlandı.

Kuvayı Milliye'nin savaş tekniğinden kaynaklanan sorunlar da vardı. Çerkes Ethem'de olduğu gibi, Kuvayı Milliye'nin komutanları da savaş kararını kendileri alır ve uygularlardı. Yüzeysel değerlendirmelerle düşmanın durumunu iyi değerlendirmeden hareket ederlerdi. Başarılı olmadıklarında, kimseye tekrar söylemeden savaştan ayrıldılar. Daha ciddi, düşmanla yan yana olmak şüpheliydi. Bunun başka ciddi bir yanı vardı. Anavatanı Yunan ordusuna karşı savunabilecek bir ordunun yeniden kurulmasıydı. Bunu yapmanın yolu, çeteler denilen bu düzensiz unsurları ortadan kaldırmaktı. Çünkü modernleşmiş güçlü işgal kuvvetlerini çeteler ve milislerle yenerek başarıya ulaşmak mümkün değildi. Bu sebeple, Büyük Millet Meclisi açılışının ardından ordunun güçlenmesi derhal gündeme geldi. Milletvekilleri İcra Kurulu

kararı bile verildi. Buna göre; Yeni Hükümet, Ulusal Güçlerin, organizasyonu birbirine bağlayarak, Hükümetin diğer ihtiyaçlarını besleyip besleyerek karşılamayı kabul etti. Öte yandan, Hükümetin bu kararına karşı çıkanlar vardı. Ancak, bu muhalefet gelişmekte olan askeri olaylara dayanamadı.

Nitekim, 24 Ekim 1920'de başlatılan Gediz Taarruzunun başarısızlığı, Kuvayı Milliye'den düzenli bir orduya dönüştürmede daha hızlı bir rol oynamıştır. Çünkü bu saldırıdan sonra Ali Fuat Paşa Moskova büyükelçiliğine atandı. Batı Cephesinde yeni bir yeniden yapılanma yapıldı ve cephe 9 Kasım 1920'den itibaren batı ve güney olarak ikiye ayrıldı. Batı Cephesi Komutanı, Harbiye-i Genel Müdür Yardımcılığına Albay İsmet Bey atandı ve İçişleri Bakan Yardımcısı Refet Bey, Güney Cephesinin Komutanı olarak atandı.¹³⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın yeni komutanlara verdiği direktif düzenli orduya hızlı geçiş oldu. Zaten bu karardan sonra çete örgütü kaldırıldı. Sadece Topal Osman'a bağlı çeteler, İzmir'e girdikten bir ay öncesine kadar durdu.

Düzenli bir ordunun kurulması, Ulusal Mücadele Dönemi'nde önemli bir dönüm noktasıydı. Çünkü profesyonel askerlerden oluşan Yunan kuvvetlerine, düzensiz kuvvetlerden oluşan milis kuvvetleri ile yanıt vermek mümkün değildi. Nitekim, yukarıda da belirtildiği gibi, Gediz saldırısı bunu açıkça göstermiştir. Düzenli bir ordunun kurulmasıyla, Ulusal Mücadele Hareketi daha sağlıklı bir zeminde kuruldu ve böylece ülke toprakları işgalden kurtarıldı.

İtilafçı Kuvvetler neredeyse Ateşkes ve Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünü ortadan kaldırdı. Birinci Dünya Savaşı zaten bu gücü büyük ölçüde sarsmıştı. İtilaf Devletleri, ateşkes ve ateşkes arasında tamamen harekete geçmek istedi ve bunu önemli ölçüde yaptılar. Ülkedeki kaldırılmış ordulardan; simge durumuna küçültülmüş, gösteri, iskelet kadroları kaldı.

Orduyu daha canlı tutmak ve İtilaf Devletlerinin dikkatini çekmemek için, Osmanlı Harbiye Vekaleti ordu müfettişliğine başladı. Buna göre; ülke genelinde üç ordu müfettişliği kuruldu.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontus Yunan çetelerinin güvensizlik olayları üzerine IX. Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a devredilmesi önemli bir kırılma noktasıydı. Ülkeyi işgalden kurtarmak için çareler arayan Mustafa Kemal Paşa, derhal 15.

¹³⁰ Artuç, a.g.e. s.268.

Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ve 3. Kolordu Komutanı Refet Bey ile temasa geçti. Ayrıca, Edirne'deki 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey ile de temas halindeydi. Mustafa Kemal Paşa Amasya Tamimi'nin (Genelgenin) yayınlaması ile Millî Mücadele'nin sistematik bir şekilde yürütülmesinde önemli rol oynadı.

Tüm bu gelişmeler, Mondros'tan hemen sonra Anadolu'da başlayan işgallere tepki olarak ortaya çıkan Kuvayı Milliye Hareketi'ni daha da güçlendirdi. Nitekim, Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Kuvayı Milliye'yi desteklemek için bazı kararlar almışlardır. Bununla birlikte, Milis Kuvvetler, hiçbir zaman kalıcı bir askeri düzen düşünmemişti. Çünkü Kuvayı Milliye ile hedefe ulaşmak mümkün değildi. Kuvayı Milliye ile Yunanlıları engellemek, zaman zaman baskınlar yapmak zaman zaman da durdurmak mümkündü; ama düşmanın yurttan sökülmesi imkansızdı. Önemli Müttefik desteği alan Yunanlıların çok güçlü ve düzenli bir askeri sistemi vardı. Bu şekil, düzen ve teçhizata sahip bir orduyu göstermektedir. Anadolu'dan Kuvayı Milliye gibi düzensiz kuvvetlerle herhangi bir sistemi, kaideyi ve hükmünü çıkarmak mümkün olamazdı.

Kuvayı Milliye'nin sosyolojik yapısından kaynaklanan bazı sorunlar vardı. Cebir ve zorla kullanım yöntemlerini hem ihtiyaçlarının karşılanmasında hem de halkla diyalogda yaşam felsefesinin bir tepkisi olarak davayı kamuoyuna açıklamayı zorlaştırdı. Başka bir deyişle, bu hareketler mücadelenin samimiyetini baltaladı ve halkın desteğinden mahrum etti. Bu sorunları ortadan kaldırmak ve ülkeyi işgalden kurtarmak için derhal düzenli bir ordu kurmak gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa ve bunu çok iyi bilen arkadaşları, 9 Kasım 1920'de Batı Cephesi'nde, Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçişle ülkeyi işgalden kurtarmada önemli bir aşama sağlamışlardır. Bu geçiş başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

2.1. Sakarya Meydan Muharebesi Dönemi İkmal Hizmetleri

Türk Ordusunun, Sakarya Nehri'ne çekilmeden önce bu pozisyonlar için bir planı yoktu. Bu nedenle Sakarya mevkiileri geri çekilme sonucu hazırlıksız olarak işgal edildi ve Yunan Ordusu tarafından yapılan genel bir saldırı bekleniyordu ve tahkimatlar derhal başlatıldı. Mustafa Kemal Paşa Başkomutan olduktan sonra mevcut durum, personel komitesine verdiği emir ile değerlendirildi ve Yunan ordusunun olanakları ve yetenekleri belirlendi ve kabul edilebilir en uygun eylem şekli ortaya çıktı. Buna göre genel bir savunma planı oluşturuldu. İlk davada, Yunan Ordusu;

- Mevcut kuvvetlerinin çoğu ile Sakarya Mevziine cepheden taarruz edebileceği,
- Asıl kuvvetleri ile Sakarya Mevziinin kuzey kanadına taarruz edebileceği,
- Asıl kuvvetleri ile Sakarya Mevziinin güney kanadına taarruz edebileceği,
- Cephede az bir kuvvet bırakarak kanatlardan kuvvetli iki kol ile kuşatma yapabileceği değerlendirilmiştir.

Bu dört olası eylem tarzının üçte biri, Yunan Ordusu tarafından en muhtemel olarak kabul edildi. Buna göre, Sakarya Nehri'nin Batı Cephesi boyunca oluşturulan savunma planını alması, bu savunma hattının arkasına karşı güçlü rezerv kuvvetlerinin varlığı olasılığına karşı, Yunan ordusunun saldırısı ve kararlılığına kadar savunma devam edecek bu çizgi kırıldı. Savunma planı, Yunan Ordusunun önceki savaşlardaki komutanlığı ve yönetimi ve kullanılan eylem şekli dikkate alınarak belirlendi. Yunanlıların son savaşlarda ön saldırıları bırakarak kuşatmaya öncelik vermiş olmaları ve güneydeki toprakların kuşatma operasyonlarına uygun olmaları Türk Yüksek Komutanlığı'nın değerlendirmesini etkilemiştir. Genel Savunma Planı hazırlandıktan sonra kuvvetlerle savunmanın nasıl yapılacağına ilişkin emir ve direktiflerle ek önlemler alındı. Buna göre, savunma ve dirençli saldırıların adım adım yapılması ve zaman zaman Yunan iradesinin kırılması için bunlara karşı oynama yapılması planlandı.

Kütahya ve Eskişehir'in savaşlarından sonra Batı Cephesi komutanı insan gücünün yarısına komuta etti. Silahının onda birini kaybetti ve genel geri çekilme sırasına göre Sakarya Nehri'nin doğusunda savunma pozisyonları alındı. Bir yandan ordular takviye edilmeye devam etti ve ordunun kurtarılması için gerekli önlemler alındı. Ordunun yeniden düzenlenmesi ve kurtarılması Mustafa Kemal Paşa'ya TBMM tarafından Başkomutanlık yetkisi verildi.¹³¹ Başkomutan, yetkilerini aldıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa tarafından Tekalif-i Milliye¹³² (Belge-2) emirleri yayınlandı. Yeni düzenlemelere Mustafa Kemal Paşa Orduya ve Millete Beyânnâme yayınladı.¹³³ (Belge-2)

“Bugün düşman ordusu menâbi’-i asliyyesinden ve üss-ül-harekesinden uzaklaşmış bir vaz’iyyetde karşımızdadır. Bütün mezâyâ-yı kahramân-âne ve evsâf-ı aliyyesini en mühimm muhârebe meydânlarında tanıdığım ordumuzun müdebbir ve yüksek kumanda hey’etiyle

¹³¹ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, 2013 sayı:131 s. 2-3.

¹³² Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, 2013 sayı: 131. s. 5-30.

¹³³ ATASE, a.g.d., s. 31-32.

fedâkâr zâbitânına ve kahramân efrâdına ve cedlerimizden mütevâris hasâil-i mümtâze ile mütemâyiz bi-l-umûm efrâd-ı millete hitâb ediyorum...” diyerek Türk ordusu ve milletini topyekûn mücadeleye davet etmiştir.

Türk Ordusunun kuruluş ve konuşma statüsü aşağıdaki gibidir:

Başkumandan: Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye

Reisi: Fevzi (Çakmak) Paşa

Birlikleri: Garp Cephesi Kumandanlığı, Şark Cephesi Kumandanlığı, Güney Cephesi Kumandanlığı, Elcezire Cephesi Kumandanlığı, Merkez Ordusu Kumandanlığı ve doğrudan bağlı kumandanlıklardı. Garp Cephesi Kumandanlığı; Kumandanı: İsmet (İnönü) Paşa Kurmay Başkanı: Kurmay Yarbay Naci (Tınaz), daha sonra Albay Asım (Gündüz) Birlikleri: Kolordu yetkisinde yedi grup kumandanlığı mevcuttu. Bunlar sırasıyla, 1. Grup, 2. Grup, 3. Grup, 4. Grup, 5. Grup, 12. Grup ve ihtiyat gruplarıydı. Ayrıca 15. Piyade Tümeni ve 3.Süvari Tümeni bulunuyordu. Buna göre;1.Grup Kumandanlığı, Albay İzzettin (Çalışlar) Bey’in sevk ve idaresinde 1. Piyade Tümeni, 1.Süvari Tümeni ve bağlı birlikleri, 2. Grup Kumandanlığı, Albay Selahattin (Adil) Bey’in sevk ve idaresinde 5., 6., 9. Tümenler ile Mürettep Tümen, 3. Grup Kumandanlığı, Albay Mehmet Arif Bey’in sevk ve idaresinde 3. Kafkas Tümeni, 24. Tümen, 41.Tümen ve bağlı birlikleri,4.Grup Kumandanlığı, Albay Kemalettin Sami (Gökçen) Bey’in sevk ve idaresinde 5. Kafkas Tümeni, 7. Tümeni, 61. Tümen ve bağlı birlikleri, 5. Grup Kumandanlığı, Albay Fahrettin (Altay) Bey’in sevk ve idaresinde 2.Süvari Tümeni, 14.Süvari Tümeni ile 4. Süvari Tugayı, 12. Grup Kumandanlığı, Albay Halit (Karsıalan) Bey’in sevk ve idaresinde 8. Tümen, 11. Tümen, 57. Tümen ve bağlı birlikleri İhtiyat Grup Kumandanlığı, Yusuf İzzet (Met) Paşa’nın sevk ve idaresinde 4. ve 23. Tümenlerdi. Ayrıca Garp Cephesi Kumandanlığına doğrudan bağlı 15. Piyade Tümeni ile 3.Süvari Tümeni mevcuttu. Bu haliyle Türk Ordusu’nun sevk ve idaresi yüksek komuta kabiliyetine sahip kumandanlardan teşkil edilmiş durumdaydı. Kumandanların tamamı Birinci Dünya Harbi tecrübesi olmakla birlikte, Ermenilere karşı Şark Cephesi’nde; Fransızlara karşı Güney Cephesi’nde, Yunan ileri harekâtının başladığı günden itibaren de Garp Cephesi’nde olmak üzere Türk İstiklâl Harbi’nde önemli taktik başarılarla sahiptiler.¹³⁴

¹³⁴ Artuç., a.g.e. s.143

Türk Ordusunun, Sakarya Nehri'ne çekilmeden önce Yunanlılar tarafından bu pozisyonlar için bir planı yoktu. Bu nedenle Sakarya mevzileri geri çekilme sonucu hazırlıksız olarak işgal edildi ve Yunan Ordusu tarafından yapılan genel bir saldırı daha bekleniyordu ve tahkimatlar için derhal hazırlıklar başlatıldı.

Mustafa Kemal Paşa Başkomutan olduktan sonra mevcut durum, personel komitesine verdiği emir ile değerlendirildi ve Yunan ordusunun olanakları ve yetenekleri belirlendi ve kabul edilebilir en uygun eylem şekli ortaya çıktı. Buna göre genel bir savunma planı oluşturuldu. İlk davada, Yunan Ordusu; Mevcut güçlerinin çoğuyla Sakarya Pozisyonu'na önden saldırabileceği, Sakarya Pozisyonları'nın kuzey kanadına gerçek kuvvetleriyle saldırabileceği, cephesinde küçük bir kuvvet bıraktığı ve iki kuvvetle kuşatma yaptığı değerlendirildi. Bu dört olası eylem tarzının üçte biri, Yunan Ordusu tarafından en muhtemel olarak kabul edildi. Buna göre, Sakarya Nehri'nin Batı Cephesi boyunca oluşturulan savunma planının savunma planını alması, bu savunma hattının arkasına karşı güçlü rezerv kuvvetlerinin varlığı olasılığına karşı, Yunan ordusunun saldırısı ve kararlılığına kadar savunma devam edecek bu çizgi kırıldı. Savunma planı, Yunan Ordusunun önceki savaşlardaki komutanlığı ve yönetimi ve kullanılan eylem şekli dikkate alınarak belirlendi. Yunanlıların son savaşlarda ön saldırıları bırakarak kuşatmaya öncelik vermiş olmaları ve güneydeki toprakların kuşatma operasyonlarına uygun olmaları Türk Yüksek Komutanlığı'nın değerlendirmesini etkilemiştir. Genel Savunma Planı hazırlandıktan sonra derneklere savunmanın nasıl yapılacağına ilişkin emir ve direktiflerle ek önlemler alındı. Buna göre, savunma ve dirençli saldırıların adım adım yapılması ve zaman zaman Yunan iradesinin kırılması için bunlara karşı oynama yapılması planlandı. Yönerge ve emirlerinde, Başkomutan sürekli olarak bu sorunları hatırlattı ve alt birliklerin idaresinde ve yönetiminde topçu ve piyadelerin bir arada olması gerçeğine önem verdi.

2.1.1. Sevkiyat ve Nakliyat Müdürlüğünce Yapılan Hizmetler

Ağustos 1921'e kadar, Nakliye ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'nün asıl görevi, diğer cephelerle birlikte, Batı Cephesi'nin ülkenin çeşitli yerlerinden cephelere kadar olan malzemelerini almaktı. Millî Savunma Bakanlığı, 28 Temmuz 1921 tarihli Kütahya-Eskişehir Savaşları, Batı Cephesi'ni en kısa sürede ikmal bakımından takviye edebilmek için yiyecek ve silah ve mühimmat ihtiyacını karşıladı. Böylece, Konya dışında Batı Cephesi, Çorum, Yozgat ve Kırşehir'in ilk seviyesi olacaktı. İkinci seviye Sivas ve Kayseri idi. Bu yerlerden toplanan

insan, hayvan ve gıda maddelerinin nakliyesi Çorum- Sungurlu, Sivas- Akdağmadeni ve Yozgat- Kayseri- Kırşehir yollarından yapılacaktır. Yozgat Poligon Müfettişliği, mevcut Çorum ve Kırşehir Poligon Müfettişlerine yeni bir tane ekleyerek kuruldu. Bu görev Yozgat Askeri Bölümüne verildi. Böylece Çorum, Kırşehir, Yozgat Menzil Bölge Müfettişleri, ek görevlerde bulunacak, gerektiğinde depolar açılarak askerî şubelerden faydalanılacaktı.

Bölge Müfettişleri görevlerini yerine getirirken, bölgelerinde bulunan askeri ofislerin sınırı, birbirlerinin sınırlarını geçmemek için bir sınırdı. Sadece Çorum Menzil Müfettişliğinin sınırı Samsun'a uzatıldı. Ayrıca, Yahşihan'da bir Poligon Hattı Komutanlığı kuruldu ve doğrudan Nakliye ve Taşımacılık Genel Müdürlüğü'ne bağlandı. Bu emirle, Yahşihan- Ankara arasındaki ulaşım ile, Yahşihan'da daha çok fırın ve değirmen açarak misafirhaneler açılmıştır. Bu dönemde Batı Cephesi'ni desteklemek için Batı Anadolu Menzil Müfettişliği kurulmuştur. Bu düzenleme ile Denizcilik ve Ulaştırma Genel Müdürlüğünün sorumluluk alanı: Sivas, Kayseri, Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Adapazarı, İzmit, Amasya, Çorum, Yozgat, Tokat, Kırşehir, Çankırı, Ankara, Niğde, Adana, Mersin ve Batı Anadolu Bölge Müfettişliği aşağıdaki gibidir: Konya, Silifke, Antalya, Isparta, Burdur illeri ve ilçeleri de sonradan eklenmiştir.

Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliği ayrıca Aksaray ile Konya Ereğlisi arasında karayolu taşımacılığı kurdu. Tüm bu yeni kurumlarla, memurların eski kurulan Range Organizasyonu'nun atamaları ve ikmali MSB'nin ilgili birimleri tarafından yapıldı. Böylece Sivas, Kayseri, Kırşehir, Çorum, Yozgat ve çevresindeki tahıl depoları bölge denetçilerine teslim edildi. Ayrıca Sivas – Kayseri bölgesi ve Yozgat – Çorum – Kırşehir bölgelerinde ayrı ayrı, 6 aylık geçim için 100.000 kişi ve 50.000 hayvan stok depoları kurulmaya başlamış ve bu fasıllardan para istenmiştir. Yahşihan'da günde 40.000, Keskin'de 60.000 ekmek ve Kırşehir-Köprüköy bölgesinde üç aylık malzemelerin toplanması ve günde 60.000 ekmek yapılması için önlemler alınmıştır. Sungurlu ve çevresindeki Çorum Menzil Bölge Müfettişliği, Yozgat ve Çevresi Yozgat Menzil Bölge Müfettişliği, Kırşehir İlçe Müfettişliği'nin yarısı ve Köprüköy depolarının yarısı açılmıştır. Sivas Poligon Müfettişliği, depolarını Sivas ve Kayseri'de açtı. Tüm seri denetçileri, mevcut buğdayı un haline getirmek için diğer bölgelerdeki değirmenleri ve un değirmenlerini kullanmış ve fırınlara ekmek ve peksimet yaparak Batı Cephesini desteklemiştir. Böylelikle menziller, gıda maddelerinin temin edilmesi, depolanması, üretilmesi ve taşınması, bölgedeki silah ve mühimmat depolarındaki çeşitli yönlerden silah ve mühimmat

toplama ve Ankara'ya gönderme görevlerini yerine getirdi. Yine bu dönemde yeni bir müfettiş eklendi ve Yahşihan Menzil Müfettişliği kuruldu.¹³⁵

Harekât batıya doğru ilerledikçe Sakarya Meydan savaşlarında, servis ve ikmal tesisleri kademeli olarak batıya aktarıldı ve yerel fırınlar ordu sahra fırınları ile güçlendirildi.

Denizcilik ve Ulaştırma Genel Müdürlüğü Sakarya Savaşı sırasında da çok aktif olmuştur. Bu dönemde, Batı Cephesinin lojistik desteği için, Kayseri – Kırşehir – Yahşihan, İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara, Samsun – Çorum – Yozgat – Yahşihan, İzmit – Ankara karayolları ve bu bölgelere taşınan silah ve mühimmat sayısı ve Ankara Silah mühimmatı, dönem içerisinde aktarılan yiyecek ve yem teçhizatı ve teçhizat ağırlıkları aşağıdaki gibidir: Ankara'ya ve Kırşehir – Yahşihan ve 20 ton teçhizat ve malzeme ile Ankara'ya taşınan 152 ton yiyecek ve yem; İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik Ankara ve çevresine taşınan gıda ve yemlerin toplam ağırlığı 13 ton, teçhizat ve ekipmanların toplam ağırlığı 636.5 ton; Samsun-Çorum-Sungurlu-Yahşihan üzerinden Ankara'ya ve Ankara'dan taşınan yiyecek ve yemlerin toplam ağırlığı 2 ton, teçhizat ve malzemelerin toplam ağırlığı 199 ton; İzmit üzerinden Ankara'ya ve Ankara'dan taşınan toplam gıda ve yem ağırlığı 47.5 ton, toplam ekipman ve malzeme ağırlığı 101 ton idi. Sakarya savaşları sırasında yukarıdaki malzemeler Yahşihan ve Ankara'ya taşınmış ve Yahşihan- Ankara dekovil ile Ankara- Polatlı arasındaki normal demiryolu hattı ile Polatlı'ya aktarılmıştır.

Kayseri – Kırşehir – Yahşihan yoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah, cephane çeşit ve sayıları: 285 adet küçük çaplı mavzer tüfeği, 159 adet muaddel martin tüfeği, 1 adet manliher filintası, 204 adet kapaksız martin filintası, 42 adet martin hanri, 54 adet kasalı mavzer, 14 adet ve 13 sandık muaddel mavzer, 14 adet büyük çaplı mavzer filintası, 228 adet Rus tüfeği, 43 adet 98 modeli Alman tüfeği, 19 adet 88 modeli Alman tüfeği, 5 adet Fransız tüfeği, 2 adet İngiliz filintası, 263 adet anahtarlı tüfek, 712 adet mekanizmasız Rus tüfeği, 740 adet mekanizmasız tek atar Rus tüfeği, 160 adet mavzer tüfeği, 4.107 çeşitli tüfek, 197 adet Paraguay, 173 adet berdanga tüfeği, 2 adet Fransız otomatik tüfek, 39 adet Osmanlı kasalı tüfek, 2 adet Bulgar tüfeği, 174 adet mekanizmasız tek atar Rus tüfeği, 118 adet muaddel martin iğnesi, 1.345 adet çeşitli süngü, 2.144 adet çeşitli kasatura, 348 adet Alman maksim namlusu, 5 adet Alman maksim kalkanı, 76 adet çeşitli kapak takımı. 449 sandık Rus piyade cephanesi,

¹³⁵ Artuç, a.g.e. s.217.

251 sandık ve 6.915 adet Osmanlı piyade cephanesi, 2.826 adet Alman piyade mermisi, 322 sandık küçük çaplı mavzer cephanesi, 726 sandık muaddel mavzer cephanesi, 1 sandık manliher cephanesi, 77 sandık mavzer cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle 22.707 atım çabuk ateşli sahra mermisi, 48 atım Rus sahra mermisi, 581 atım kudretli dağ top mermisi, 1.083 atım çabuk ateşli Osmanlı dağ top mermisi, 7.378 atım çabuk ateşli dağ mermisi, 150 atım Rus dağ mermisinden oluşan top cephanesi Kayseri’den Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Adı geçen bu silah ve cephaneler El-Cezire ve Doğu Cephesi’nden tertip edilen silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Öte yandan Kayseri – Kırşehir – Yahşihan karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 10 ton 500 kg., çeşitli cephanesi toplam ağırlığı 44 ton 500 kg., yiyecek ve yem toplam ağırlığı 152 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı 20 ton civarındaydı.¹³⁶

İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara karayoluyla Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephanenin çeşit ve sayıları: 1.188 adet ve 1 sandık çeşitli tüfek, 3 adet ve 6 sandık Rus tüfeği, 10 adet mavzer tüfeği, 2 adet Belçika tüfeği, 1 adet Fransız tüfeği, 7 adet Osmanlı tüfeği, 6 sandık mavzer martin tüfeği, 2 adet İngiliz tüfeği, 13 adet ve 1 sandık çeşitli tabanca, 1.400 adet çeşitli kasatura 12 adet çeşitli süngü, 187 kılıç, 120 sandık Alman piyade cephanesi, 1.583 sandık ve 14.849 adet çeşitli piyade cephanesi, 1 sandık mavzer piyade cephanesi, 500 adet İngiliz piyade cephanesi, 354 adet Rus piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle, 3 adet kudretli dağ topu, 3.300 atım seri sahra top mermisi, 2.188 atım 7,5 luk sahra top mermisi, 23 sandık çabuk ateşli sahra top tapası, 130 adet 75 mm. Lik dağ top şarapneli, 166 adet adi dağ hartucundan oluşan top ve cephanesi, İnebolu’dan Ankara ve dolaylarına nakledilmişti. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu yardımlar; Doğu Cephesi’nden tertip edilen, Rusya’dan getirilen ve İstanbul’dan kaçırılan çeşitli silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Öte yandan, İnebolu – Kastamonu – Çankırı – Kalecik – Ankara karayolu ile Ankara ve dolaylarına nakledilen çeşitli silah toplam ağırlığı 22 ton 500 kg., çeşitli cephanesi toplam ağırlığı 930 ton, yiyecek ve yem toplam ağırlığı 13 ton, donatım ve gereç toplam ağırlığı ise 636 ton 500 kg. civarındaydı.¹³⁷

Bu dönemde sürdürülen nakliyat faaliyetleri özetlendiği takdirde; Batı Cephesi lojistik desteği için El-Cezire ve Doğu Cephesilerinden gönderilen, Rusya’dan getirilen ve İstanbul’dan

¹³⁶Artuç., a.g.e. s.201.

¹³⁷ Kenan Esenkurt, *Türk İstiklal Savaşında Milli Ordunun Silah ve Mühimmat İkmali* (Basılmamış musvette eser), Gen. Kur. ATESE Arşivi, No. 1/218, Dolap No.72, Göz No. 452-A Ek No.3, s.4

kaçırılanlardan Ankara ve dolaylarına nakledilen silah ve cephane çeşit ve sayısı toplamı; 12.085 adet ve 32 sandık çeşitli tüfek, 7.740 sandık ve 44.147 adet çeşitli piyade cephanesi, 35 adet çeşitli top, 44.107 atım ve 3.100 sandık top cephanesi, 2 sandık ve 13 adet çeşitli tabanca, 147 adet Rus sürgü kolu, 18 adet muaddel martin iğnesi, 1.365 adet çeşitli süngü, 4.944 adet çeşitli kasatura, 248 adet maksim namlusu, 5 adet Alman kalkanı, 76 adet çeşitli kapak takımı, 372 adet kılıç, 130 şarapnel kapsülü, 42 adet şarapnel tapası, 56 sandık 7,5'luk kovansız dane, 20 sandık barutlu şarapnel kovanı, 1 sandık barutsuz şarapnel kovanı, 45 sandık kartuş kapsülü, 165 adet kudretli dağ toplarına ait kartuş, 23 sandık çabuk ateşli sahra tapası ve 166 adet adi dağ kartuşundan oluşmaktaydı.¹³⁸

Türk Ordusu Sakarya'nın arkasına çekildikten sonra, Rusya'dan gönderilen mühimmat ve Doğu Cephesi, Diyarbakır ve Malatya'dan Ankara çevresine aktarılan mühimmat zamanla savaş alanına kaldırıldı. Bu arada, Felah Grubu aracılığıyla İstanbul'dan çok fazla mühimmat sevk edildi.

Sevkiyat ve Ulaştırma Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen faaliyetler değerlendirildiğinde, menzil organizasyonunda önemli ve kapsamlı değişiklikler yapıldığı, yeni menzil hatları ve komutların oluşturulduğu, bazılarının iptal edildiği ve bazılarının birleştirildiği görülmektedir. Bu süre zarfında alınan en önemli kararlardan biri, sadece nakliye ve taşımacılık ile ilgili araştırma, toplama ve sarf malzemelerinin biriktirilmesinin saha organizasyonuna atanmasıdır. Çeşitli bölgelerde altı aya kadar yedek stok olduğu görülüyor. Bunun nedeni, hasat mevsimi boyunca, toprak ürünlerinin azami faydasının, ordunun önümüzdeki günlerde acı çekmemesini sağlamaktır.

2.1.2. Millî Savunma Bakanlığınca Yapılan Hizmetler

Kütahya – Eskişehir savaşları neticesinde, Eskişehir, Kütahya ve Afyon gibi şehirler Yunanlıların eline geçti ve ordu için önemli arz kaynakları boşaltıldı. Batı Cephesi birlikleri Sakarya'nın doğusunda geri çekildi ve personel ve lojistik açısından çok yıprandı. Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921'de Kanun uyarınca emir verme yetkisi ile Başkomutanlığı'na getirildi ve Başkomutanlık karargahını kurduktan sonra, ilk görev ordunun gücünü artırmak oldu. Bunun için Ankara'ya gelen ne kadar subay veya asker varsa hemen Batı cephesine gönderilmesi hususunda ivedi emirler gönderdi. İşte bu emirlerden bir tanesinde "*Ankara'ya*

¹³⁸ Esenkurt, a.g.e., s.5.

*ahîren yirmi otuz kadar zâbitin muvâsalat etdiğini istihbâr etdim. Bunlardan cebheye elverişli bulunanların Ankara'da hiç tutulmayarak hemen i'zâmlarının emr ve te'mîn buyurulmasını ricâ' ederim. "*¹³⁹

Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir savaşlarından sonra Sakarya Nehri'nin doğusuna geri çekildiğinde, 1 Ağustos 1921'de Büyük Millet Meclisi Ordusu'nda 4.502 subay vardı. Sakarya Savaşları'nın en şiddetli dönemlerinde, MSB İstanbul'daki çalışma grubuna subay tedarik etmesini emretti.

Kütahya-Eskişehir Savaşları'ndan sonra Rumlar tarafından işgal edilip edilmediği, Batı Cephesi personeli kaçanlardan dolayı önemli ölçüde azaldı. 5 Ağustos 1921'de, Merkez Ordusu, Ankara Tevzi, Konya Bölgesi, İzmit ve çevresindeki çeşitli birimler tarafından yakalanan kaçakların sayısı hastanelerden çıkanlarla birlikte 11.350'ye yükseldi. Alınan ilk önlemler ile doğumlarında çeşitli olan bu askerler doğrudan Batı Cephesi'ne gönderildi. Ayrıca, 4. Kolordu Asker Alım Kurulu Şubesinde 49.700 asker, 5 Kolordu Askere Alım Kurulu Şubesinde 39.800 birim ve Bolu Askerî Hizmet Bürosunda 9.300 asker bulunmaktadır. Bu askerî birlikler, Müslüman olmayanları ve silahsızları içerir. Şu andan itibaren, 30 Eylül 1920 tarihine kadar, 45.528'i doğmuş, 1889-1899'da doğanlar da dahil olmak üzere toplam 81.023 asker 81.023 silah altına çağrıldı. 1881-1899 doğumlarının mahkeme celbi çeşitli tarihlerde yapılmıştır. Yukarıdaki açıklamalardan sonra, Ağustos 1921'de 22,585; 1921 Eylül'ünde, 25.907'si de dahil olmak üzere toplam 48.902 asker Ankara Tavsiye Komisyonundan çeşitli birimlere gönderildi. Bu toplamın dışında, 4. Kolordu İstihdam Kurulundan 8.344 asker ve Bolu Askeri Servisinden 2.343 asker, Eylül 1921'de doğrudan Batı Cephesi'ne gönderildi. Çeşitli cephelerin ve karargahların yenilenmesinden sonra, Batı Cephesi'ndeki askerlerin sayısı 136,526'ya yükseltildi. Bunların dışında, 1921 Temmuz'unda silah almış ve depo birimlerinde eğitim almış askerler, 8 Ekim 1921'de toplam 11.750 adete sahipti. Bu miktar 21.000'e çıkarılmaya çalışıldı. MSB tarafından, silahlı silahlarda bulunan ve henüz askere alınmamış olan yaklaşık 25.000 askerin bulunması ve bunların gelecekte alınacak olması planlandı. Gerek Kütahya – Eskişehir ve gerekse Sakarya Muharebeleri'nde Millî Hükümet'in karşısında olanların yaptığı yıkıcı propaganda ve başka sebeplerle kaçan er toplamı 48.335'e yükselmmişti.

¹³⁹ ATASE, a.g.d., s. 42.

Sakarya'nın doğusunda kalan Batı Cephesi birlikleri Eskişehir'de depolanan yiyeceklerin büyük bir bölümünü Polatlı'ya taşıdı. Ordu bu malzemelerle 5 Ağustos 1921 tarihine kadar yönetilmek zorunda kaldı. MSB malzeme göndermezse ordunun açlıktan ölme tehlikesi var. MSB, 28 Temmuz 1921'de Konya'nın Batı Cephesi tarafından Çorum, Yozgat ve Kırşehir'in ilk etabı olarak Sivas'ın ikinci etabı olarak verdiği emir, Kayseri kaynaklarının kullanıldığını bildirdi. Ayrıca, 11 Ağustos 1921 tarihinde Amasya, Tokat, Şarkışla, Suşehri, Kangal, Malatya ve Sivas'ta genel bir depo kurdu. Bu yerlerden tedarik ettiği yiyecekleri depoladıktan sonra, cephelere gönderdi. Asıl sorun, Batı Cephesi birliklerinin beslenmesiydi. Ağustos ayının sonunda, Batı Cephesi birlikleri 100.000 insanı ve 25.000 hayvanı beslemek için 4 gün ekmek ve 10 gün yemek yemektedir. MSB, Batı Cephesi birliklerini beslemek için bir dizi yeni önlem aldı. Bu nedenle, Genelkurmay Millî Savunma Bakanlığı tarafından alınacak önlemleri topladı ve ön komutanlara bilgi verdi. 100.000 kişi, 25.000 hayvanı beslemek için gerekli gıda maddelerini, MSB Polatlı'da depolayacak ve Batı Cephesi, gıda maddelerini kendi başına alacak. Ayrıca, çatışma durumuna bağlı olarak demiryolu ve Polatlı'dan Bakanlıktan faydalanma ihtimalinin olması durumunda, Haymana ve Bala ilçelerinde her biri 5 gün boyunca yiyecek depolanacak. Bu yiyecek peksimet, bulgur gibi kuru sebzeler gibi uzun süre dayanabilir gıdalardan oluşmaktaydı. Polatlı'dan tedarik yapıldığı sürece bu depolar kullanılmayacaktı.¹⁴⁰

Bakanlık her çareye başvurarak Batı Cephesi'nin yiyeceğinin teminine çalışmış, diğer taraftan da muharip ordunun günlük ekmek ihtiyacını o günkü yasaların verdiği yetkiye dayanarak, erin ekmeklik ununu 600 gramdan hesaplayarak, Ankara ve gerilerde bulunan bütün birliklere ekmeklik yerine keşkeklik bulgur ve buğday vermişti. Muharip birliklerin et istihkakları ise 250–300 gramdan hesap edilmişti. Bunun için de etlik hayvan sürülerine el konularak yiyecek temin edilmesine çalışılmıştı. Henüz Batı Cephesi emrine girmemiş olan Beypazarı Grubu'nun (Mürettep Kolordu'nun) beslenmesine de Bakanlık el koymuş, mülkî ve askerî makamlar da 3 ve 4 numaralı Tekâlif-i Milliye Emirleri'ne uyararak gerek yemeklik ve gerekse ekmeklik maddelerini Bolu, Mudurnu ve Nallıhan'dan temin etmişti.

Yunan ordusunun Sakarya'dan çekilmesi sırasında önlerine gelen kara ve demiryolu köprülerinin tahrip olması nedeniyle, Sakarya'nın batısına taşınan Batı Cephesi birimlerini Ankara'dan beslemek zorlaştı. Bu nedenle, 13 Eylül 1921'de MSB, cephe sübvansiyonlarının

¹⁴⁰ ATASE, a.g.d. 73-75.

Ankara yerine Konya ve Bolu civarında sağlanacağını ve Bakanlığın da yardımcı olacağını bildirdi. Belki de MSB orduyu istediği gibi besleyememişti. Ancak, tüm zorlukların üstesinden gelebileceğini bilerek, cephede savaşan askerlerini asla aç bırakmadı. Ulusal Komisyonlarının tahsilatlarına ek olarak, bu dönemde çeşitli birimlere 3,657 ton ekmek, 330 ton yiyecek ve 1.243 ton yem gönderdi.

Sakarya Muharebesi'nin takibinde 5. Süvari Birliği'nin Komutanı Fahrettin Paşa birlikleri yiyecek olmayan bölgede yiyecek bırakmadı. Yemeğin sağlanması amacıyla, Konya'da bulunan yiyecek tedarik müdürü aracılığıyla, yiyecek teslim kolları Uzunbeyli'ye gönderilerek yiyecek temin edildi. Paşa, anılarında askerlerle yaşamının önemini belirtmiş; *“Motorlarımızın benzini arpa olduğundan, Konya'dan gelen bu erzak ile hem atlarımız hem de askerlerimiz iyice doymuş ve canlılık kazanmışlardı”* demiştir.

Birliklerin kadrolarındaki Sakarya savaşları su vermeye çalıştı. Bu dönemde, erlerin ihtiyaçları gittikçe daha fazla karşılandı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 15 Ağustos'ta Ankara'nın Milli Savunma Komisyonu ve Merkez Savunma Başkanlığı'na emrini verdi. Su araçlarına ve malzemelere çok ihtiyaç duyulmaktadır. Ankara'da ve halk elinde bulunan gaz tenekesi, fiçı, kırba vesairenin tamamen toplanarak iki gün içinde cepheye gönderilmesi istenmişti. Toplam 38 eşekten oluşan özel olarak donatılmış bir su taşıma ön hattı ile gönderildi.

25 Temmuz 1921'de Sakarya Nehri'nin doğusunda çizilen Batı Cephesi hem personel hem de silah açısından büyük zarar gördü. Yunan Kuvvetleri 23 Ağustos'a kadar yeni bir saldırı başlatmazsa, Batı Cephesi bir ay içinde gece gündüz görevlerini yerine getirmek için Türk Milletiyle yakın çalıştı. Kütahya – Eskişehir savaşlarından sonra, Batı Cephesinde silahlar vardı; 57.000 tüfek, 25.000 tüfek, 588 makineli tüfek, 553 makineli tüfek ve 145 tüfek 127 tüfek düşmüştü. MSB, ordunun silah ve teçhizatının eksikliklerini gidermek için yabancı ülkelerden Batı Cephesine verilecek silahları yükseltmek için Doğu ve El Cezire Cephesleri ile birlikte çalışıyordu. Tüm bu fırsatlardan yararlanan MSB, 23 Ağustos 1921 tarihine kadar Yunan taarruzunun Batı Cephesi'ne gerekli malzemeleri sağlayarak başladığı zamana kadar silah ve araç bulunduruyordu: 54,572 tüfek, 825 makineli tüfek, 1,309 kılıç, 196 silah, 32,137 hayvan ve iki uçak topladı. Bu tutarlar geri servis birimleri içermiyordu. Bahsedilen varlıklar ile Sakarya Meydan Muharebesi'ne giren Batı Cephesi birlikleri, Bakanlık tarafından sürekli olarak beslendi ve özellikle bu dönemde silah ve mühimmat arzı verildi.

23 Ağustos 1921’de, savaş başladığı zaman, 3,855 top pisti ve 3,260 atış çeşitli top mermileri ile donatıldı. Savaş sırasında, bu dönemin en önemli kaynağı olan mühimmat, tüm ulaşım zorluklarına rağmen daha fazla önem verildi. Ağustos ayının sonunda, 6.501 sandık piyade mühimmatı 35.426 atıcı topçu mühimmatı çeşitli kanallardan Batı Cephesi’ne gönderildi. Tüm araçlara gönderilen mühimmat, savaşın en ağır olduğu günlerde hala yeterli değildi. Batı Cephesi Komutanlığı ve grup komutanları üst üste yetkililerden sürekli mühimmat istedi. Örneğin, 4. Grup Komutanı’nın 29 Ağustos 1921’de, doğrudan Baş Komutan’a, mühimmat tedariki ile ilgili emri, çok ilginç bir şekilde ele alındı.¹⁴¹

1. “Geri hizmetin olumsuz çalışması, ordunun bir haftadan beri kazandığı muvaffakiyeti felâkete götürmektedir. Bu nedenle size başvurmaya mecbur oldum.
2. Bugün, 28 Ağustos 1921 saat 17.00’de, istekte bulunulan çabuk ateşli sahra top mermisinin gece yarısına kadar bataryalara dağıtılması lâzım gelirken, cephaneye bu saate kadar Malıköy’ünde kalmıştır. Cephaneye treni iki saatten beri Malı istasyonunda manevra yapıyor. Bir lokomotifle 500 mermiyi yüklemek suretiyle bir vagon takılarak yarım saatte Polatlı’ya gönderilmesi, memleketin ve ordunun aydınlığa çıkarılması lâzım iken ve bunu da az hamiyetli ve az düşünceli bir kafanın bile yapması lâzım gelirken cephanenin, tren manevrası yüzünden Malı istasyonunda iki saat durması orduya, vatana ve davamıza ihanettir. Yarın muharebeye cephanesiz giriyoruz. Bundan dolayı felâketin sorumlusu cephaneyi Yahşihan’dan Polatlı’ya göndermeye memur büyük ve küçük, geri hizmetle görevli olanlardır. Allah aşkına, bir tesir yapılarak bu cephanenin ivedi yetiştirilmesine emir ve delalet buyurulması arz olunur” denilmektedir.

Batı Cephesi Komutanı, alt birliklere bir emir verdi ve grup komutanlarına, topçu mühimmatı olmaması ve topçuların gerekliliği nedeniyle Yunan baskınlarını izlemelerini ve aşırı mermi kullanımını engellemelerini istedi. Tüm bu zorluklara rağmen, Sakarya Savaşları sırasında Sakarya Savaşlarında, 9,653,358 piyade mühimmatı ve 678,881 topçu mühimmatı kullanıldı.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; Kütahya – Eskişehir savaşlarından sonra ordu lojistik olarak giyildi ve Eskişehir, Kütahya ve Afyon gibi önemli arz merkezleri özellikle gıda

¹⁴¹ Muzaffer Öz, “Yeniçeri Ocağının Lağvından Sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler”, Askeri Tarih Bülteni, Yıl: 15, Ağustos, 1990, Sayı: 29, s.19; Tobias Heinzlmann, a.g.e., s. 128-129.

maddeleri açısından yerlerinden edildi. Bu durum karşısında, Mustafa Kemal Paşa, Meclis tarafından kendisine verilen güçlerle çok radikal lojistik kararlar aldı. Bu yükümlülüklerle, Ulusal Savaş Önerisi adı verilen, top yekûn savaş durumuna başlandı ve halkın ellerinde olan ve ordu için yararlı olan her türlü malzeme ve nakliye malzemesine bağış ya da ödenek olarak el kondu. Lojistik organizasyonda ve aynı zamanda Teklifi Milliye Emiriyle Emirlerinde günün gereklerine uygun olarak çeşitli önlemler alınmış ve lojistik açıdan önemli yerleşim yerlerinin ele geçirilmesi durumunda, savaş bölgesinin etki alanı dışında yedek depo ve stoklar oluşturulmuştur. Bu dönemde yemek sıkıntısı çekildi, ancak bu durum döneme yansımada ve günlük alınan önlemler ile açlıktan kimse ölmedi. Sakarya Savaşı'nın kazanmasının asıl nedeni; silah, malzeme ve asker sayısı bakımından üstün olan Yunan kuvvetleri, Anadolu'ya çekildi ve ana tedarik üslerinden ayrıldı ve böylece yıprandı. Türk Ordusu ise Yunanlıların tersine cephe gerisinden Tekâlif-i Milliye Emirlerinin de büyük etkisi ile çok iyi ikmal ve iaşe edilmiştir. Türk Ordusu; savaşçı sayısı, silah ve cephane bakımından Yunan Kuvvetlerine oranla büyük olan açığı, düzgün ve devamlı şekilde sürdürdüğü iaşe ve ikmal faaliyetleri ile kapatmıştır

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde 1846, 1870 ve 1886 yıllarında kur'aya dayalı asker alma sistemi uygulandı. 1886 yılında uygulanan kura sistemine bakıldığında Müslüman olmayanların, Galata, Eyüp ve Üsküdar'da yaşayanların askerî yükümlülükten muaf tutulduğu, ayrıca bedelli askerlik ve kadro fazlalığı gibi nedenlerden dolayı da çok sayıda insanın askere gitmediği görülmüştür. II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908'de ilan edilmesinden sonra Osmanlı Devleti, askerî alanda yeniden yapılanma sürecine girdi. Girilen bu süreçte yeni asker alma kanunu çıkarıldı. 1909 yılında çıkarılan yeni kanun hükümlerine göre İstanbul'da üç kadılığın bulunduğu ve Bilâd-ı Selâse olarak adlandırılan Galata, Eyüp ve Üsküdar'da yaşayanların ve Müslüman olmayanların askerlik yapmaları zorunlu hale getirildi. Ayrıca, askeri yükümlülüğün her erkek için 20 yaşına girdiği mart ayının ilk gününde başlatılması, 1304 (1888) yılında doğanların, 1325 (1909) yılının mart ayının birinci günü askerî yükümlülüğe tabi tutulması kararı alındı. 1909 yılında yeni düzenlemelerle asker alma işlemlerini gerçekleştiren Osmanlı Devleti, 18 Ekim 1912 tarihine gelindiğinde Trablusgarp'ın İtalyanlara bırakılmasıyla neticelenen Uşi Antlaşmasını imzaladı. 8 Ekim 1912'de başlayan ve 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgarlarla imzalanan İstanbul Antlaşması ile son bulan Balkan Savaşı sonucunda da Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'daki varlığı sadece Doğu Trakya ile sınırlı kaldı. Ordu içerisinde yeni düzenlemelerle alınan bu ağır yenilgilerin altından kalkmak isteyen Osmanlı Devleti, ilk olarak 27 Kasım 1913'te seferber olan birliklerin asker ve hayvan ihtiyacının karşılanmasına yönelik, asker eğitim merkezleri olarak da adlandırılan depo birliklerini kurdu. 11 Aralık 1913 tarihinde Sultan V. Mehmet Reşad'ın iradesiyle yayınlanan "Teşkilât-ı Umumi-yi Askeriye Nizamnamesi" ile ordu; kolordu ve tümenler olmak üzere iki kısma ayrıldı. Kolordu ve tümenler ordu müfettişliklerine bağlandı. Oluşturulan ordu müfettişlikleri 1. 2. 3. ve 4. Ordu Müfettişlikleri diye adlandırıldı. 13 bölgede oluşturulan kolordularda; iki veya üç nizamiye tümeni, bir nişancı alayı, iki veya üç alaylı bir süvari tugayı, bir istihkâm taburu, bir telgraf bölüğü, bir nakliye taburu ve ağır topçu taburu yer aldı. 3. Ordu Müfettişliği'ne bağlı 9. ve 11. Kolordular bölgesinde bulunan aşiret tümenleri ve tugayları da bu kolordulara bağlandı. Yeni sistemle asker alma işlemleri kolordu asker alma dairelerine verilip, 13 asker alma dairesi oluşturuldu. Oluşturulan bu daireler: 1. Kolordu Asker Alma Dairesi, 2. Kolordu Asker Alma Dairesi, 3. Kolordu Asker Alma Dairesi... olarak adlandırıldı. 12 Mayıs 1914 tarihinde Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde yayınlanarak yürürlüğe giren Mükellefiyet-i Askeri Kanûn-ı Muvakkati (Geçici Asker Alma Kanunu) ile de I. Dünya savaşında asker alım işlemlerini yapan

Osmanlı Devleti, 5 Ağustos 1914'te kurulan Menzil müfettişlikleriyle cephelere asker sevkیاتlarını gerçekleştirdi.

Balkan Savaşı'ndan ağır bir yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, askeri alanda yenileşme hareketlerine yöneldi. Bunun için başta Almanya olmak üzere İngiltere ve Fransa'dan uzmanlar getirildi. Ordu içerisinde yenileşme hareketleri sürerken Avusturya-Macaristan Velihtı'nın suikast sonucu öldürülmesi, sanayileşme yarışındaki Avrupa ülkeleri arasında savaşın patlak vermesine neden oldu. Patlak veren savaşta Osmanlı Devleti, kaybettiği toprakları geri alabilmek ve Türkleri ve Müslümanları bir araya getirme fikrini hayata geçirebilmek için savaşta Almanya'nın yanında yer aldı. 2 Ağustos 1914'te seferberliğini ilan ederek savaşta Almanya'nın yanında yer alan Osmanlı Devleti, orduların barış zamanındaki kuruluş teşkilatlanmalarında değişikliğe gitti. Bu değişikliklerin yanı sıra tüm İslam âlemine hitaben cihad ilan edilerek, Müslümanlardan Osmanlı Devleti'nin düşmanlarına karşı savaşılması istendi. Cihadın ilanından sonra Müslümanları harekete geçirebilmek için de Türk- Alman heyetleri Müslüman ülkelere gönderildi. Bu heyetler cihadın başarısı için çaba harcamasına karşı, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere İtilaf devletleri tarafından, Arap milliyetçilik fikrinin belirgin olarak hissedildiği, Kuzey Afrika ve Mısır gibi ülkelerde Halife'nin İttihat ve Terakki'nin esaretinde olduğu, İttihat ve Terakki'nin Padişah istemediği halde Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında savaşa sokmak istediği, Osmanlı Devleti'ni ve hilafet makamını bu zorbalardan elinden kurtarmak gerektiği yönünde birtakım söylemlerle propagandalar yapıldı. Neticede cihadın ilanı İtilaf devletleri sömürgelerinde ve Araplar üzerinde beklenen etkiyi göstermese de Afganistan ve Sudan'da birtakım ayaklanmaların çıkmasına neden oldu. Çıkan ayaklanmaların yanı sıra Libya, Mısır, Tunus, Afganistan, İran, Gürcistan, Azerbaycan, Kırım gibi ülkelere gönüllü olarak gelenler, Çanakkale Cephesi'nde Osmanlı Devleti'nin saflarında savaşa katıldı. Osmanlı Devleti'nden kopmuş, Balkan topraklarında yaşayan Müslüman halk ise savaşın patlak vermesiyle birlikte anavatan olarak gördükleri Anadolu'nun elden çıkmaması için gönüllü olarak Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan, Bosna ve Kosova gibi ülkelere trenlerle ya da aç susuz haftalarca süren yaya yolculuklarından sonra Çanakkale Cephesi'nde savaşa katıldı. Yurt içinde ise Mükellefiyet-i Askeri Kanûn-ı Muvakkati'ne göre askere alınan yükümlüler, ilk önce bulunduğu yerin askerlik şubesine müracaat edip, askerlik şubesi tarafından giyim kuşamı sağlandıktan sonra eğitim görmeleri için depolara, depolardan da ihtiyaç olan yerlere sevk edildi. 25 Nisan 1915 tarihinden itibaren Gelibolu Yarımadası'nda devam eden muharebeler

sırasında ise 24 Mart 1915'te kurulan ve Çanakkale Cephesi'nde görev yapan 5. Ordu'nun asker ihtiyacı, kolordu asker alma daireleri ve şubelerinden karşılandı. Oluşturulan ikmal yolları ve menzil müfettişlikleri vasıtasıyla da Çanakkale Cephesi'ne asker sevkiyatları gerçekleştirildi.

Mükellefiyet-i Askeri Kanûn-ı Muvakkati'ne göre asker alımlarını yapan ve 1915 yılı içerisinde yapılan birtakım düzenlemelerle, Çanakkale Cephesi'nin asker ihtiyacını karşılayan Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı boyunca ulaşım ve askeri malzeme yetersizliğine rağmen gönüllü ya da zorunlu olsun asker bulma konusunda sıkıntı çekmediği, 14 Temmuz 1915'te yükümlü olmayanlarla beraber yaklaşık 2.000.000'lük bir askeri kuvvete ulaşmasından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ayrıca kabul edilen genel esaslara göre de seferberlikte memleketin genel nüfusunun %10'nun silah altına alınması gerekirken, bu savaşta oranın %15-%18'e kadar çıktığı da görülmektedir.

Sakarya Muharebesi Millî Mücadele tarihimizde bir dönüm noktasıdır. Daha da önemlisi son bağımsız Türk ve Müslüman devletin ölüm kalım mücadelesidir. Diğer taraftan bakıldığında ise Batılı güçlerin "Şark Meselesi" olarak adlandırdığı bu konu batılılar açısından nihaî sonucu gösterir.

Harekât yapılan bölgenin arazi yapısı; kuzeyde Kuzey Anadolu kenar dağları, batıda İç Anadolu batı eşiği; güneyde Batı ve Orta Toroslar, doğuda Kızılırmak'la çevrelenmiş olan alandır. Diğer bir tarifle, Bozdağ'a kadar Kuzey Anadolu kenar dağları-Bozdağ Türkmen Dağı Elmalı Dağı, İlbudak Dağı, Kocatepe-Sultan Dağları, Akşehir doğusunda Bulgar Dağı Cihanbeyli yaylası-Bozdağ Paşa Dağı, Kızılırmak'ın çevrelediği alandır. Bu dağ şeridinin çevrelediği bölge yayla ve yüksek ovalar şeklinde düzlüklerden ibarettir. İç Anadolu'nun batısında Sakarya Nehri'nin kaynaklarının bulunduğu Altıntaş-Bayat yaylası ile Afyon Ovası ve Eskişehir Ovası gibi düzlükler vardır. Ayrıca harekât alanında Seyitgazi, Emirdağ, Çubuk, Ankara, Haymana ve Cihanbeyli Ovaları mevcuttur. Bölgede Eskişehir ili (Sivrihisar, Seyitgazi, Mihaliççik ve merkez ilçeleri), Afyonkarahisar ili (Bolvadin, Emirdağ, Sincanlı, Sandıklı, Çivril, Dinar ve Merkez ilçeleri) ve Ankara ili (Ankara merkez, Ayaş, Beypazarı, Balâ, Polatlı, Çubuk, Haymana, Kalecik, Nallıhan, Kızılcahamam ilçeleri) bulunmaktadır. Harekât bölgesindeki Sakarya Nehri'nin kolları ile Porsuk, Ankara Çayı ve Ilıcaözü deresini açmış olduğu vadi ve çöküntüler, yapılacak harekâtın cinsini seçmede önemli rol oynamıştır.

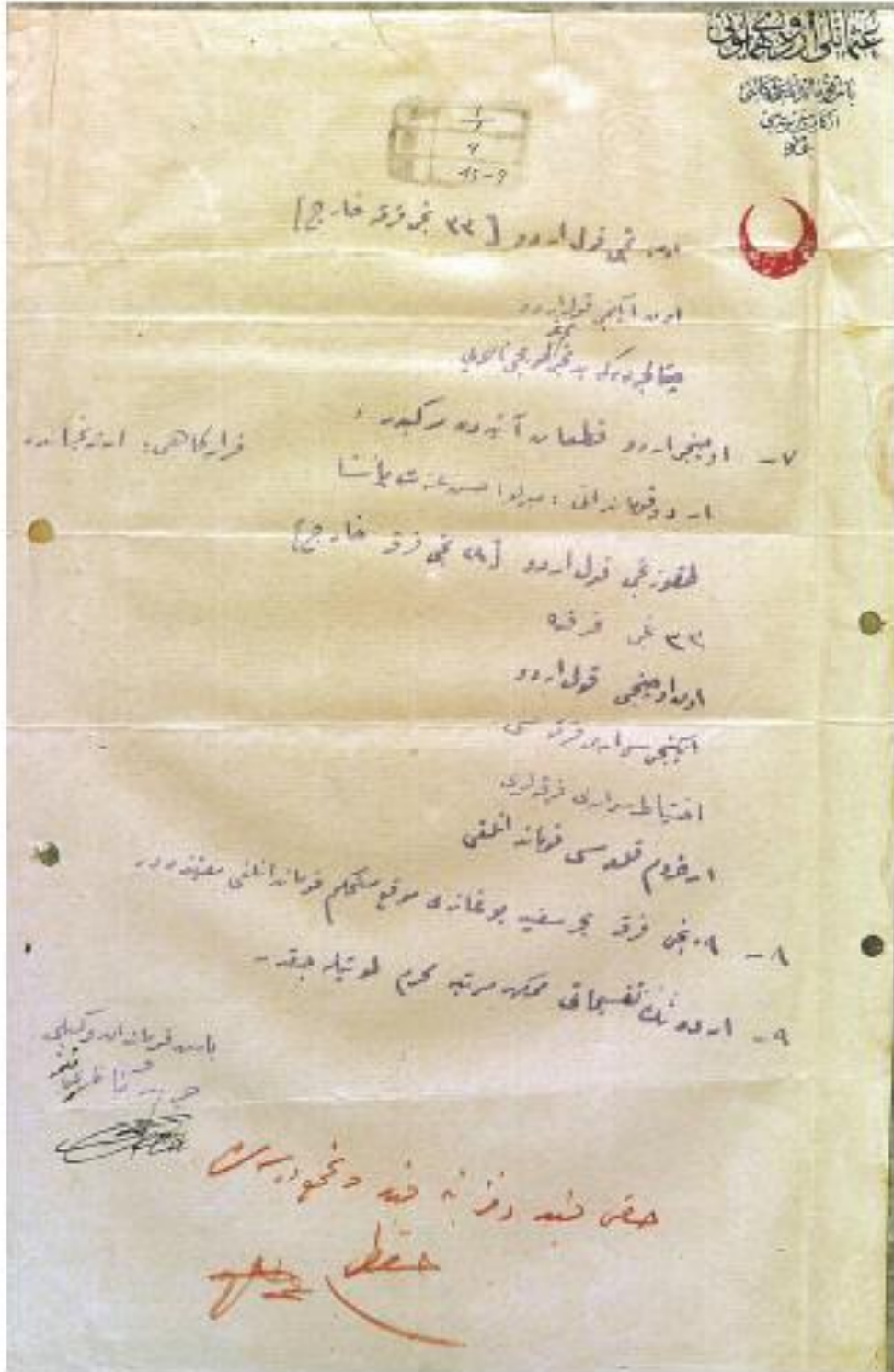
Daha önce bahsettiğimiz üzere yapılan mütalaalardan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Türk ordusu Kütahya-Eskişehir muharebelerindeki verilen kayıplar üzerine Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu plandaki amacı, düşman ile araya büyük bir mesafe koymak suretiyle zaman kazanıp ordunun tanzim, tensik ve takviyesine imkân tanıma ayrıca düşman takibatta bulunursa hareket üslerinden uzaklaşmış olacaklar, bu uzaklaşma yeniden menzil hatları oluşturmalarına sebep olacak bu durumda Yunan ordusu için pek çok sorun doğuracaktı. Türk ordusu ise toplu halde bulunacak ve müsait şartlara malik olacaktır. 12 Ağustos günü ise Erkân-ı Harbiye Umumî Reisi Fevzi Paşa ile birlikte Polatlı'da ki karargâha intikal etmişlerdir. Burada yapılan mütalaalarda düşmanın ordumuzun sol cenahından saldırıya geçeceği düşünülmüştür. Daha sonra da Yunan kuvvetlerinin yoğun olarak kuvvet yığıldığı Kuzey'den, Eskişehir yönündeki bir saldırı beklenmekteydi. Yunan Başkomutan Papulas harekâta her ne kadar sıcak basmasa da Türk kuvvetlerinin toparlanmasına izin vermeden sonuca gitmek istiyordu. Cephe Sakarya gerisinde tertiplenmiş, sağ cenahta Kazım Paşa kumandasında bir kolordu, sol cenahın gerisinde Çaldağı gibi stratejik bir noktayı tutan Fahrettin Paşa komutasında süvâri birlikleri vardır. Kütahya-Eskişehir Muhârebesi esnasında 7'nci Tümen'in kurmay başkanlığında bulunan Cevdet Kerim, Muharebeden önce Yunanlılar Sakarya Mevziinin daha önceden Türkler tarafından mukavemete hazır oluşu iddiasını *"Buraya intikal ettiğimiz zaman tek bir kazma dahi vurulmamıştı."* şeklinde açıklayarak muharebe öncesi ordu üzerindeki iddiaları reddetmiştir. Yapılan seferberlik çalışmaları sonucu cepheye asker ve teçhizat tedariki sağlanmış, ayrıca Kazım Paşa komutasındaki doğu ordusundan da takviye birlikler getirilmiştir. Ağustos ortalarına doğru yapılan yeni düzenlemelerle Türk ordusunun konuş ve kuruluş durumu şöyledir:

Başkomutan; Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Başkomutanlık karargâhı Ankara'dadır. Batı Cephesi Komutanlığı, Yunan taarruzuna karşı, kuvvetlerini Sakarya nehri doğusunda yedi grup halinde mevzilendirmiş ve düzenlemiştir. Komutanı Mirliva İsmet Bey'dir ve karargâh merkezi Ankara-Polatlı arasında Alagöz çevresinde bulunmaktadır. 1. Grup; Komutanı Albay İzzettin 1. Piyade Tümeni, 1. Süvari Tümeni ve grup bağlı birlikleriyle Mihaliççik bölgesinde, 2. Grup; Komutanı Albay Selahattin birlikleri, 5. Ve 6. 9. Piyade Tümenleri ve Mürettep Tümen ile grup bağlı birlikleri, karargâhı Akşehir de, 3. Grup; Komutanı Kur. Alb. Mehmet Arif, Birlikleri 3. Kafkas Tümeni, 24. Tümen, 41. Tümen ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Basriköy'de, 4. Grup; Komutanı Alb. Kemalettin Sami Birlikleri 5. Kafkas Tümeni, 7. Tümen, 61. Tümen ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Şeyhali'de,

5. Grup; Komutanı Alb. Fahrettin Birlikleri 2., 14. Süvari Tümenleri ile 4. Süvari Tugayı ve bağlı birlikleri, karargâhı Emirdağ'da, 12. Grup; Komutanı Alb. Halit Birlikleri 8., 11., 57. Piyade Tümenleri ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Yenimehmetli'de, İhtiyat Grubu; Komutanı Mirliya Yusuf İzzet Paşa Birlikleri 4., 23. Piyade Tümenleri, karargâhı Zir (Yenikent)'dedir. Bu yedi gruptan başka Garp Cephesi Komutanlığı emrinde 15. Tümen (Haymana) ile 3. Süvari Tümeni (Ayaş) mevcuttu. Mürettep Kolorduya bağlı 17. Piyade Tümeni ise Batı Cephesi Komutanlığı emrine girmek üzere Geyve'den hareket ettirilmişti. Buna göre Batı cephesi birlikleri 1. Ve 5. Gruplarıyla Doğanoğlu- Beylikahır-Kaymaz Mahmudiye-Çifteler-Hüsrevpaşa Hanı genel hattında örtme görevinde, 2. Grup Afyon Sandıklı-Dinar hattında, diğer gruplar Sakarya Nehri doğusunda savunma mevzilerde bulunuyordu. 3-23 Ağustos 1921'de Batı Cephesi Komutanlığının genel kuvveti şöyleydi: 6855 subay, 122.086 er/erbaş, 63.416 tüfek, 824 ağır makineli tüfek, 344 hafif makineli tüfek ve 181 top. Bu kuvvetten Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılanların sayısı; 5401 subay, 96.326 er/erbaş, 54.572 tüfek, 825 makineli tüfek ve 169 toptan ibarettir. Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilen Türk ordusu yaklaşık 100 km.ye varan cephe genişliği ve 25 km.ye yakın bir derinlik içinde, arazinin önemli noktalarına yerleşerek ve Sakarya'yı bir engel olarak önüne alarak, savunmayı oynak olarak idare etme kararını almıştır. Bu savaşa kadar savunmalar; orduların bir hat üzerinde yerleştirilmesi, bu hatta başarılı olmazsa geride başka bir hatta çekinilmesi biçiminde cereyan etmiştir.

Türk ordusu Sakarya Muharebesinde İtilaf kuvvetlerinin adeta taşeron ordusu durumundaki Yunan kuvvetlerini mağlup etmiş uluslararası arenada da Ankara hükümeti olarak tanıtmayı başarmıştır. Sakarya savaşından önce ısrarla tahakkümü altına aldıkları İstanbul hükümetini Türk milletinin temsilcisi olarak sunmaya çalışıp mandater yönetim kurmaya çalışan İtilaf kuvvetlerinin bu planı altüst edilmiş, Türk milletinin bağımsızlığı adına çok önemli bir safha geçilmiştir. Sakarya savaşının en önemli yönlerinden biri de tarihin görmüş olduğu en uzun muharebelere biri olmasıdır. Bunun yanında Mustafa Kemal Paşa hat savaşı değil de alan savaşı taktiğini başarıyla uygulamıştır. Bu aynı zamanda Balkanlarda çetecilere karşı yürütülen ve Traplusgarp'ta İtalyanlara karşı gayr-i nizami harp sanatının en doruk ifadesi olarak Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk tarafından dünya harp stratejisine geçen bir uygulamadır. Sakarya Muharebesi Türk milletinin var olma mücadelesiydi ve her türlü olumsuzluk ve imkânsızlıklara karşı da galip gelinen bir savaştır.

Bu savaştan sonra Başkomutanlık yetkisini devam ettiren Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Türk ordusunun en ivedi olarak hazırlanması için bir yıl boyunca ordunun hazırlıklarıyla ilgilenmiş Sakarya Meydan Muharebesi'nde olağanüstü hl çerçevesinde uygulanan askerî uygulamaları devam ettirmiştir. Başkomutan ordunun ikmal, iaşesi, donanımı için Tekalif-i Milliye emirleri ile Türk ordusunun ihtiyaçlarını tıpkı Orta Asya'daki gibi ordu millet dayanışması ile gidermeye çalışmış Büyük Taarruz ile Türk ordusu Yunan kuvvetlerini bozguna uğratmayı başarmıştır.

Seferberlik ilanı sonrasında orduların toplanması

Belge-2

ایستاد نظامی کاپانی
مخبر
فرماندهی

A	1/2
D	996
F	1-1

✓
تعمیرات و تعمیرات

مروط تروی قول اردو لک جمع سینه تری ارانه ایستاد نظامی کاپانی
 در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 اقامت منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 جمع بر وجه آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی

I قول اردو (سفر لک) سفر لک ۱۸ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 جمع منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 قول اردو سفر لک ۱۸ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 سفر لک ۱۸ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی

II قول اردو (سفر لک) سفر لک ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 جمع منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 قول اردو (سفر لک) سفر لک ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 با با اسکی طریق واره جمع ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی

III قول اردو (سفر لک) سفر لک ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 جمع منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 قول اردو (سفر لک) سفر لک ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 با با اسکی طریق واره جمع ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی

IV قول اردو (سفر لک) سفر لک ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 جمع منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 قول اردو (سفر لک) سفر لک ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی
 با با اسکی طریق واره جمع ۱۵ بن کوی آقا ایستاد نظامی کاپانی در منطقه سینه تری ایستاد نظامی کاپانی

Seferberlik ilanı sonrasında orduların toplanması

Belge-3

۱) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۲) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۳) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۴) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۵) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۶) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۷) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۸) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۹) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک
 ۱۰) بن قول اردو - سدرک - سدرک ۵۵ بن قول اردو - سدرک - سدرک

A	۱/۵
D	۹۹/۱
F	۱-۲

Seferberlik ilanı sonrasında orduların toplanması

غیب گھسی ح

A	4/4478
D	107
F	65

توکیا بیون ملت مجلسی ریسی مطبقہ طالی پاشا حضرتینہ باسہ قومانڈانہ توجیہ حق بیون ملت
 مجلسک ۷۱۸۱۵ تاریخہ اجلاسہ اتفاقہ آرا ایہ قبول ایہ قانونسہ صورتی
 عینا برصہ آئی بھجم ۵-۸-۷۱

" صورت " ۲

۱- توکیا بیون ملت مجلسی ریسی مطبقہ طالی پاشا حضرتینہ باسہ قومانڈانہ توجیہ حق قانونسہ
 مادہ ملت قدرانہ با لفظ وضع ایہ بکانه قوت عالیہ اولادہ اعضا سہ ہر بریند قانونسہ
 تشکیلات اساسہ قانونی ایہ حقوقہ دستوریہ تریبیہ صنفیہ محفوظہ تحقیقہ معویہ
 باسہ قومانڈانہ جاز بولناہ توکیا بیون ملت مجلسی قبول آئیہ ایہ باسہ قومانڈانہ
 وظیفہ فقیدہ کنڈی ریسی مطبقہ طالی پاشا ی مامور ایہ
 ۲- باسہ قومانڈانہ اردو ملت مادی و معنوی قوتی اعظمی صورتہ تزییہ و کردہ دادہ کی
 برقات دہا ترصیہ ^{ترصیہ} عینا توکیا بیون ملت مجلسک بکاسقوہ صلاحیت مجلسی نہ
 فضلا استعمار مازندہ
 ۳- شرا ایہہ بالورہ موار ایہ مودع صفتہ و صلاحیتہ ادج ای مدکہ صفتہ در مجلسی
 لزوم کوردیہ تقدیرہ بودنتک انقضا غرض اول دخی بو صفتہ و صلاحیتہ فرعیہ بیون
 ۴- استوقانوبہ تاریخ تریدہ اعتباراً سرالاجرادہ
 ۵- استوقانوبہ اجلاسہ توکیا بیون ملت مجلسی مامور
 ہا اعلیٰ/۷۱

۸۱

G. M. F.
ARAB
ARSIVI

Batı Cephesi Orduların Durumu Hakkında

ISH-19
K11539
B:52-2

و انکله شديقه آ سله مانه نفا منه فديو حقه
بوا و نوز سقاقت و ريد هت تقاليف عليه او از ما سي هه طرفه ايه يوك مكدن موري روقه و انك
مخلفه ايه نش و اعده ايد ريد هت

توكيا يوك مكدن موري
بانه نويانه
م - ٢

Tekâlf-i Milliye Emri (7-8/8/337) (7-8 Ağustos 1921)

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Samet, “*Kuvâ-yı Milliye Ruhu*”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- Afyoncu, Erhan, “*1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu*”, 5.Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Ahmet İzzet Paşa, “*Feryadım*”, C.II, (Haz: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), İstanbul, 1993.
- Akkoyun, Tura, “*Türk İnkılâp Tarihi*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 1997.
- Altay, Fahrettin, “*10 Yıl Savaşı ve Sonrası (1912-1922)*”, İnsel Kitapevi, İstanbul,1970.
- Apak, Rahmi, “*İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*”, Ankara, 1990.
- Asâkir-i Nizâmîyye-i Şâhân’enin Sureti Ahzına Mübeyyin Kanûnu Hümâyûn, 1886, S.51 (Orijinal Nüsha, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kataloğu)
- ATASE, “*Kuvay-ı Milliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey’in Günlüğü*”, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire (ATASE) Başkanlığı Yay., (Yayın Kurulu: Dr. Kur. Alb. Sertif Demir, Dr. Öğ. Alb. Suat Akgül, Arş. Uzm. Mesut Güvenbaş), Ankara, 2012.
- ATASE, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, 2013 sayı:131.
- Ateşman, Saim ve Ataseven, Tevfik, “*Türk Ordusunda Levazım Sınıfının Tarihçesi*”, Kara Kuvvetleri Dergisi, Sayı:1, KKK İstanbul Askeri Basımevi, Temmuz,1957.
- Aygen, Mehmet S., “*Büyük Zafere Doğru*”, Türkeli Matbaası, Afyon, 1984.
- Aydın, Faruk, “*Tanzimat Fermanı’nın İlanından Sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda Uygulanan Askeralma Usulleri (1839-1914)*” Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989.
- Aydın, Faruk, “*Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Askeralma Kanunları (1839- 1914)*”, Ankara,1994.
- Aydın, Hakan, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Tarihi Semineri Konu *Osmanlı Klasik Dönem Yeniçeri Teşkilatı (1453-1617)*.
- Aydın, Suavi, “*Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü*”, Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler (iç.), der., Yayına Hazırlayanlar: Özgür Heval Çınar – Coşkun Üsterci, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bayur, Yusuf Hikmet, “*Türk İnkılâbı Tarihi*”, C. I/II, Ankara, 1991.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, “*Atatürk Anadolu’da (1919-1921)*”, Ankara, 1959.
- Bolat, Cahide, “*Redif Askerî Teşkilatı, (1834-1876)*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2000.
- Bozdemir, Mevlüt, “*Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*”, Ankara, 1982.

- Çadırcı, Musa, “*Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri*”, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- Çadırcı, Musa, “*Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu*”, Genel Türk Tarihi, c.7, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Çöklü, Şenol, “*I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma (Ahz-ı Asker) Usûlleri*”, Ankara, 2014.
- Daver, Bülent, “*Ordu ve Politika (Siyaset)*”, Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirimler III, Ankara, 1983.
- Demirci, Emin, “*Teşkilât-ı Mahsusa'dan Günümüze Gizli Servisler*”, İstanbul, 2002.
- Düstur, 2. Tertip, c. 2, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1330, s. 649-653.
- Eke, Semih, “*Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Askeri Durumu*”, Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri-II, Gnkur. ATASE Yayınları, Ankara, 1997.
- Erden, Ali Fuad, “*Paris'ten Tih Sahrasına*”, Ulus Basımevi, Ankara, 1949.
- Erik Jan Zürcher, “*Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)*”, Devletin Silâhlanması Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925), Derleyen: Erik Jan Zürcher, Çev. M. Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar, İstanbul, 2003.
- Esenkurt, Kenan, *Türk İstiklal Savaşı'nda Millî Ordunun Silah ve Mühimmat İkmali (Basılmamış müsvedde eser)*, Gen. Kur. ATESE Arşivi, No. 1/218, Dolap No.72, Göz No. 452-A Ek No.3
- Faroqhi, Suraiya, “*Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Orta Çağdan 20. Yüzyıla*”. Elif Kılıç (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- Faroqhi, Suraiya, “*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*”, Ercan Ertürk (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk.lığı Arşiv; No. 1/3, Klasör 512, Dosya 80, Fihrist 1.
- Giritli, İsmet, “*Samsun'da Başlayan ve İzmir'de Biten Yolculuk*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.III, Sayı: 7, Kasım - 1987.
- Gülsoy, Ufuk, “*Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*”, Simurg Yay., İstanbul, 2000.
- Heinzelmann, Tobias, “*Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Seferberlik Yükümlüğü 1826-1856*”. (çev. Türkiş Noyan). İstanbul, Kitabevi Yay, 2009.
- İlhan, Suat, “*Türk Askeri Kültürünün Tarihi Gelişmesi*”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

- İnalçık, Halil, “*Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu*”, Belleten, XXVIII/112, Ankara 1964.
- Köksal, Osman, “*Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkati 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti’nde Asker almada Son Durum)*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.
- Küçükyalçın, Erdal, “*Turna’nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşılık*”. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul,2013.
- Kütükoğlu, Mübahat, “*Redif Askeri Giderlerini Karlamak Üzere Alınan Bir Vergi “İane-i Cihadiyye”*”, Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler-II, Gnkur. ATASE Bakan Yayınları,Ankara, 1983, s. 145–168.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “*Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu redif-i Asakir-i Mansure*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 1981-82, Sayı: 12, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982.
- Lütfi, Ahmet, “*Tarih-i Lütfi*”, Tarih Vakfı Yapı Kredi Yayını, İstanbul 1999, cilt 6-7-8.
- Mardin, Şerif, “*Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*”, Mümtazer Türköne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan (çev.). İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Müderrişoğlu, Alptekin, “*Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*”, Ankara, 1990.
- Nizamoglu, Yüksel, Vehip Paşa (Kaçı)’nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri, (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, 2010.
- Okman, Cengiz, “*İkinci Meşrutiyet Dönemi D Politika Ortam ve Askeri Yapının Evrimi*”, Dördüncü Askeri Tarih Semineri, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1989, s. 17–35.
- Okay, Şenay Sezen, Okay M.Vedat, “*Büyük Taarruz’da Batı Cephesi Komutanları ve Şehitleri*”, Yönetici Yayınları, İstanbul, 1972.
- Ortaylı, İlber, “*Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*”, Hil Yayın, İstanbul, 1987.
- Öz, Muzaffer, “*Yeniçeri Ocağının Lağvından Sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler*”, Askeri Tarih Bülteni, Yıl: 15, Ağustos, 1990, Sayı: 29.
- Özalp, Kazım, “*Millî Mücadele*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971.
- Özdemir, Mehmet, “*Balkan Savaşı’nda Gönüllüler ve Gönüllü Askerî Birlikler*”, Askerî Tarih Araştırmalar Dergisi, Gnkur.
- Paksoy, İrfan, “*Millî Mücadele’de Düzenli Orduya Geçiş Süreci*”, Askerî Tarih Bülteni, Yıl:21, Sayı:41, Ankara, Ağustos 1996.
- Paşa İzzet Ahmet, “*Mareşal Ahmet İzzet Paşa’nın Hatıratı*”, Akşam nr. 3433, 3 Mayıs Mustafa Gençoğlu, *Sultan II. Abdülhamit in Yurtdışı Eğitim Politikası*, Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Dergisi, IV/2, Kırıkkale, Temmuz 2014, s Düstür, İkinci Tertip, I, 108; Takvim-i Vekayi (TV.), nr. 821, 30 Nisan, S. 7.

Paşa, Nuri, Mustafa, “*Netayicu’l-Vukuat*”, C.I-II, Haz. Neşet Çağatay, Ankara, 1979.

Tacan, Necati, “*Tanzimat ve Ordu*”, *Tanzimat I*, İstanbul, Maarif Matbaası, 1999.

Selek, Sabahattin, “*Anadolu İhtilali*”, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2000.

Sofuoğlu, Adnan, “*Kuva-yi Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu*”, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1994.

Sönmez, Ali, “*Tanzimat’ın İlanı Sırasında İç Güvenlik Anlayışının Niteliği ve Uygulamaları Üzerine*”, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl: 4, Şubat 2006, Sayı: 7.

Şakir, Ziya, “*Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*”, İstanbul, 1957.

Şevket, Mahmut, “*Osmanlı Askeri Teşkilat ve Kıyafetleri*”, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1986.

Şimşek, Veysel, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Düzenli Ordu için Asker Toplanması: 1826-1853*”, Toplumsal Tarih, sayı: 198, (Haziran 2010).

Tansel, Selahattin, “*Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*”, C.III, İstanbul, 1991.

TC Genel Kurmay Başkanlığı, “*Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*”, C.III, Ks.7, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1992.

TC Genelkurmay Başkanlığı, “*Türk İstiklâl Harbi*”, II’nci C., Batı Cephesi, 1’nci Kısım.

TC Genelkurmay Başkanlığı, “*Türk İstiklâl Harbi*”, IV’üncü C., Güney Cephesi.

TC Genelkurmay Başkanlığı, “*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi*”, IV’ncü C., I’nci Kısım.

TC Genelkurmay Başkanlığı, “*Birinci İnönü Muharebesi (6-11 Ocak 1921)*”, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Haziran 2011, Yıl 60, Sayı 127.

TC Genel Kurmay Başkanlığı, “*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri*”, C.III, Ks.7, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1995.

TC Genel Kurmay Harbi Tarihi Daire Başkanlığı, “*Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetleri*”, C. VII, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1975.

TC Genel Kurmay Harbi Tarihi Daire Başkanlığı, “*Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruz 1- 31 Ağustos 1922*”, C.II, 6. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1968.

Tuncel Bedrettin, “*Büyük Taarruz ve Afyonkarahisar*”, Başnur Matbaası, Ankara, 1972.

- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*”, IV. Cilt 1. Kısım, Ankara Gnkur. Basımevi, 1984.
- Türk İstiklal Harbi, C. II, Batı Cephesi, Ks. 2, “*Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri*”, S. 13-14
- Türk İstiklal Harbi, C. I “*Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*”, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Ankara Gnkur. Basımevi 1962, S. 183 ve Atatürk, Kemal; *Nutuk*, C. I (1919-1920).
- Türk İstiklal Harbi, “*Batı Cephesi İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül – 1 Kasım 1922)*”, C.III, 6.Kısım IV. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969.
- Türk İstiklal Harbi, “*Batı Cephesi Büyük Taarruz’da Takip Harekâtı 31 Ağustos – 18 Eylül 1922*”, C.III, 6.Kısım III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969.
- Türk İstiklal Harbi, C. II, *Batı Cephesi, Ks. 1*, “*Yunanlıların Batı Anadolu’da İstila Hareketine Başlamaları-İzmir’in İşgali-Mustafa Kemal’in Samsun’a Çıkması*”, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1963.
- Türkmen, Zekeriya, “*Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*”, Türk Tarih Kurumu Yay., 2011.
- Urquhart, David, “*Osmanlı’nın Askeri Gücü*”, Mehmet Güneş (çev.). Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “*Osmanlı Devleti’nin İlimiye Teşkilatı*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Ünal, Nuri Mehmet, “*Osmanlı Müesseseleri Tarihi*”, Fakülte Kitabevi, 2017.
- Ünsaldı, Murat, “*Batı Cephesi’nde Kuvayı Milliye ve Düzenli Orduya Geçiş (Özellikle Askeri Stratejik Açıdan)*”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1987.
- Wallach, Jehuda, “*Bir Askeri Yardımın Anatomisi Türkiye’de Prusya- Alman Askeri Heyetleri (1835-1919)*”, Çev: Fahri Çeliker, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yayınları, Ankara, 1985.
- Vurmaz, Mehmet, “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Askere Alma Sistemi (1826–1970)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Yaramış, Ahmet, “*Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansıması*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006.
- Yurdakul, İlhami, “*Osmanlı Ordularının Asker İhtiyacının Karşılmasında Yeni Bir Yöntem; Kur’a Sistemi (1839-1914)*”, *Eskiçağ’dan Modern Çağ’a Ordular – Oluşum, Teşkilat ve İşlev*, (Ed. Feridun M. Emecen), Kitabevi Yay., İstanbul, 2008.